

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 5 2019

ЗМІСТ

Коротко про головне

«В країні має бути нульова толерантність до корупції», – наголосив глава Української держави.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Політичне підґрунтя рішення Конституційного Суду щодо скасування статті про незаконне збагачення.....3

Дем'яненко М.

Чергова річниця анексії Криму: ситуація на півострові та перспективи повернення.....20

Рудь І.

Президентські вибори-2019: зміни в складі кандидатів, рейтинги і оцінки експертів.....31

Якименко Ю.

Политическая подоплека коррупционного скандала в «Укроборонпроме» в оценках СМИ.....36

Примітки на полях

Жангожа Р.
Всемирный банк поставил диагноз экономике Узбекистана.....42

Пальчук В.
**Реформування районного рівня як необхідна умова
децентралізації влади.....44**

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....53
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....75
Корпоративне співробітництво.....81
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....83
Нагороди та відзнаки.....87

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Кулицький С.
**Теоретико-методичні аспекти бібліотечного
соціально-комунікативного дослідження економічних наративів
трансформаційного суспільства.....88**

Коротко про головне

«В країні має бути нульова толерантність до корупції», – наголосив глава Української держави

Президент України П. Порошенко наголошує, що в Україні має бути нетерпимість до корупційних дій на всіх рівнях. «Ми маємо абсолютно чіткі підходи, що в країні має бути нульова толерантність до корупції», – заявив він під час виступу на форумі «Від енергоефективності до енерго-незалежності».

У цьому контексті глава держави виступив з ініціативою щодо звільнення голови Полтавської обласної державної адміністрації В. Головка та його першого заступника А. Пісоцького і звернувся до Прем'єр-міністра В. Гройсмана з пропозицією надіслати подання на звільнення зазначених осіб. «До них виникли серйозні претензії Національного антикорупційного бюро, представлені відповідні докази і для об'єктивного розслідування буде краще, якщо ...Головка не буде обіймати високу державну посаду, – наголосив П. Порошенко. – Це, на мою думку, логічне рішення, яке має стати модельним для подібних випадків. Це новація в українському житті. Останнє слово, звичайно, за судом, але ми маємо створювати такі умови, щоб будь-які розслідування точно викликали суспільну довіру».

Він висловив тверде переконання, що та нетерпимість до корупційних дій, яка нині є в суспільстві, не повинна бути втрачена. «Це є історичний шанс на зміни, який тепер отримала Україна. І цей шанс точно має бути реалізований. Ми не маємо його змарнувати. – зазначив глава держави. – Наш обов'язок об'єднати всіх, хто готовий захищати Україну і працювати заради її процвітання, заради безпеки, заради добробуту» (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2019. – 12.03).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Політичне підґрунтя рішення Конституційного Суду щодо скасування статті про незаконне збагачення

Конституційний Суд України 26 лютого ухвалив рішення про визнання неконституційною ст. 368-2 Кримінального кодексу, що передбачає притягнення особи до відповідальності за незаконне збагачення. У КСУ вважають, що положення ст. 368-2 передбачають можливість сумнівів щодо

законності набуття чиновником певних активів, які «можуть тлумачитися не на користь цієї особи та можуть розглядатися як підтвердження її незаконного збагачення». При цьому, додають у Конституційному Суді, відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції, «всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Тож судді дійшли висновку, що стаття про незаконне збагачення не відповідає вимогам чіткості, точності й однозначності. «Протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України», – зазначається у резолютивній частині рішення (URL: <http://ccu.gov.ua/dokument/1-p2019>).

Визнану неконституційною редакцію ст. 368-2 щодо незаконного збагачення запровадили у 2014 р. Ця норма вважалася однією з ключових в антикорупційному законодавстві останніх років і важливим елементом реформи, яку влада проводила під пильною увагою західних донорів. Вона давала можливість притягти чиновників до відповідальності у випадку, коли їхні активи та витрати явно перевищують офіційні доходи. Це було одним із ключових зобов'язань України перед Міжнародним валютним фондом відповідно до меморандуму від квітня 2014 р. Криміналізація незаконного збагачення також була однією з вимог ЄС у рамках Контракту з розбудови держави.

Конституційне подання щодо перегляду відповідальності за незаконне збагачення подали ще в грудні 2017 р. 59 народних депутатів. Їні інтереси в КС представляв парламентар від «Народного фронту» П. Пинзеник. У своїй скарзі депутати стверджували, що виписаний у ст. 368-2 Кримінального кодексу механізм відповідальності за незаконне збагачення порушує одразу кілька принципів Конституції – від верховенства права до рівності всіх перед законом, а також дає змогу «обґрунтовувати обвинувачення на припущеннях» і змушує фігурантів свідчити проти себе й родичів. Та головною претензією було те, що стаття, на думку депутатів, порушує презумпцію невинуватості, за якою особа вважається невинуватою, поки її вину не доведе суд. «Натомість, зі статті 368-2 КК України вбачається, що обвинувачена у незаконному збагаченні особа вважається винною, поки не доведе свою невинуватість доказами законності підстав набуття активів у значному розмірі у власність», – ішлося в поданні депутатів (URL: <https://glavcom.ua/publications/annistiya-bagatijiv-kogo-oshchasliviv-konstituciyniy-sud-573270.html>).

«Для мене ще у 2015 р., коли ця правова конструкція вводилася в особливу частину КК, було очевидно, що це положення є неконституційним і там має місце порушення принципу презумпції невинуватості», – зазначив один з авторів подання депутатів П. Пинзеник. За його словами, насправді правники вже давно сперечаються про те, як саме має діяти механізм проти незаконного збагачення чиновників. «Ви вважаєте за доцільне притягнення до відповідальності за незаконне збагачення будь-якими засобами. Я також

вважаю доцільним притягнення до відповідальності за незаконне збагачення, але не будь-якими засобами. Засобами, які порушують базові принципи української Конституції і верховенства права, я вважаю, боротися з корупцією не можна», – пояснив П. Пинзеник свою позицію (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47385331>). Депутат додав, що сама конструкція статті не дає змоги притягати до відповідальності корупціонерів. «Усі справи, передані НАБУ до суду для розгляду по суті, мали б закінчитися виправдальними вироками. Адже сама конструкція статті не передбачає можливості доведення вини – неможливо довести вину по цій статті, не порушивши презумпцію невинуватості».

За словами юриста групи «Поліція під контролем» Є. Крапивіна, Конституційний Суд не виступає проти відповідальності за незаконне збагачення загалом, а тільки має питання до конкретних формулювань. «Я думаю, що буквально через пару тижнів буде законопроект щодо повернення цієї статті, можливо, в іншому формулюванні, тому що у Конвенції ООН редакція простіша, а є, наприклад, редакція литовського Кримінального кодексу, що удвічі довша, ніж наша, і складніша», – говорить Є. Крапивін (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/lehalne-nezakonne-zbagachennia/29794441.html>).

Рішення КСУ викликало широкий громадський і політичний резонанс. Більшість експертів і політиків критично сприйняли новину про рішення суду скасувати норму про незаконне збагачення, сприйнявши цю новину як відкат антикорупційних реформ. Зокрема, член ради Реанімаційного пакета реформ, юрист М. Жернаков визнав аргументацію депутатів про презумпцію невинуватості абсолютно некоректною.

«Якщо рішення дійсно аргументовано порушенням презумпції невинуватості, то це маячня. У багатьох цивілізованих країнах є ця стаття і ніяким чином не порушується презумпція невинності, тому що це абсолютно різні речі. Вона говорить про те, що людина не може бути визнана винною без рішення суду, а незаконне збагачення – це склад злочину, що має бути доведений судом», – констатував він. Утім, на думку М. Жернакова, КС навряд чи визнав неконституційною саму ідею покарання за незаконне збагачення, скоріше, ідеться про некоректно виписане юридичне формулювання (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/imenem-konstitutsii-deputaty-ubedili-sud-1551229329.html>).

«Уся боротьба з корупцією буде відкинута далеко назад. І покарати когось за мільйони у декларації стане майже неможливо. І вся боротьба за е-декларування, автоматичну перевірку декларацій і т. д. виявляється вхолосту – з процесу вибили наріжний камінь, який, власне, і заставляв чиновників доводити, звідки у них усі ці майбахи та золоті злитки», – написав у своєму Facebook перший заступник міністра економіки М. Нефьодов (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/imenem-konstitutsii-deputaty-ubedili-sud-1551229329.html>).

Не оминули цю тему й на засіданні парламентського Комітету з протидії корупції. За словами заступника голови комітету, позафракційного депутата В. Чумака, ідеться про «саботаж антикорупційної реформи». «Останні чотири роки ми тільки те й робимо на цьому комітеті, що відбиваємо атаки клептократів на всю антикорупційну політику, яка була надбанням 2014–2015 рр. Ми не могли запустити нормально НАЗК, ми не могли запустити нормально реєстр декларацій, нам постійно підсовували «лижних інструкторів» для інспекторів НАБУ, і все це відбувалося протягом останніх трьох років», – обурився він.

В. Чумак зазначив, що зі скасуванням статті про незаконне збагачення Національне антикорупційне бюро втратить одну із своїх функцій. «Тому що саме функція контролю за незаконним збагаченням і переслідування за незаконне збагачення є функцією цілої інституції. Тому це рішення, що призвело не до скасування однієї чергової статті, це рішення, що призведе до повного згортання антикорупційної політики», – наголошує депутат.

Навіть за наявності юридичних підстав скасування статті про незаконне збагачення – «дуже погана річ», упевнений депутат від БПП В. Ар'єв. «Верховна Рада вже в цьому році повинна повернутися до цієї статті і знову внести її в КК з урахуванням позиції Конституційного Суду. Без цієї статті боротьба з корупцією не має сенсу», – вважає він.

Народний депутат від «Самопоміч» Є. Соболев, який є одним з авторів статті Кримінального кодексу про незаконне збагачення чиновників, спростував зауваження про те, що вона нібито порушує презумпцію невинуватості. За словами Є. Соболева, український закон відповідає практиці розвинутих цивілізованих країн. «Немає серед прав людини права на державну службу. Ніхто силою не заганяє людину в народні депутати, міністри, президенти або генпрокурори. Якщо ти хочеш бути держслужбовцем, ділити податки від імені суспільства, ухвалювати закони для всіх людей, то ти мусиш мати спеціальні зобов'язання. Права у всьому цивілізованому світі означають спеціальні зобов'язання. У практиці Європи та Америки давно затверджено, що людина на держслужбі не має тих прав, які мають усі члени суспільства. Чиновники перебувають під особливим контролем», – прокоментував Є. Соболев (URL: https://censor.net.ua/ua/news/3113970/vyznannya_kryminalnoyi_statti_pro_nezakonne_zbagachennya_nekonstytutsiyinoyu_je_vygidnym_kerivnytstvu).

Серед обмежень щодо чиновників він назвав необхідність звітувати про своє майно. Народний депутат упевнений, що визнання норми про незаконне збагачення неконституційною є вигідним керівництву України, і прирівняв це рішення до іншого рішення КС – про надання В. Януковичу додаткових повноважень. Політик вважає, що рішення КС щодо визнання норми про незаконне збагачення неконституційною має розслідувати ГПУ, однак зауважує при цьому, що Генпрокурору Ю. Луценку це рішення також вигідне.

Народний депутат М. Найєм назвав рішення КС повним абсурдом з точки зору міжнародного права, нагадавши, що термін «незаконне збагачення» з'явився в ньому ще в 2003 р., коли була прийнята Конвенція ООН проти корупції, яку ратифікувала Україна. Зокрема, у ній ідеться про те, що країна – учасник Конвенції зобов'язується визнати кримінальним злочином незаконне збагачення, коли збільшення активів публічної посадової особи перевищує законні доходи (URL: <https://glavcom.ua/publications/ammistiya-bagatijiv-kogo-oshchasliviv-konstituciyniy-sud-573270.html>).

Рішення Конституційного Суду погоджено з чинною владою, переконаний журналіст Ю. Бутусов. Він також іронічно назвав це збігом з корупційним скандалом в «Укроборонпромі». «Такі політико-правові рішення без узгодження з керівництвом країни були б неможливі. Ні-ні, Конституційний Суд, звичайно, абсолютно незалежний. Незалежний настільки, наскільки можуть бути незалежними судді, призначені указами Президента, діючою Верховною Радою і з'їздом суддів», – вважає Ю. Бутусов (URL: https://24tv.ua/skasuvannya_statti_pro_nezakonne_zbagachennya_shho_tse_oznac_haye_ta_yakimi_budut_naslidki_n1118704).

Кандидат на пост Президента А. Гриценко, коментуючи рішення КС на своїй сторінці у Facebook, заявив, що після такого демонстративного захисту чиновників-корупціонерів Конституційний Суд втратив легітимність і більше не має права на існування. На його думку, «після ганебного антинародного вчинку суддів КС єдиний шлях – Shutdown, з повним перезавантаженням (URL: https://censor.net.ua/ua/news/3113942/grytsenko_konstytutsiyinyi_sud_uhvalyv_sam_sobi_vyrok_vin_vratyv_legitymnist_i_ne_maye_prava_na_isnuvannya).

А. Гриценко написав, що в такій ситуації він би «скликав екстрене засідання Ради національної безпеки і оборони України (чиї рішення є обов'язковими до виконання усіма виконавчими органами країни) та рішенням РНБО:

1. Припинив бюджетне фінансування нелегітимного КС.
2. Розпустив нелегітимний КС, з позбавленням дискредитованих суддів усіх титулів, звань і спецпенсій.
3. Провів прозору процедуру повного оновлення складу КС, з обов'язковою перевіркою кандидатів на поліграфі».

«Це треба зробити заради встановлення справедливості. Заради країни та її чесного майбутнього – без корупції!» – наголосив політик.

Кандидат на пост Президента В. Зеленський після появи інформації про рішення Конституційного Суду скасувати статтю про незаконне збагачення заявив, що влада руками суддів намагається уникнути відповідальності за корупцію. Про це він написав на своїй сторінці у Facebook. «Ідучи, сьогоднішня влада вирішила забрати із собою вкрадене у народу, в армії, що воює. Учора ми дізналися про розкрадання в “Укроборонпромі”, сьогодні –

про те, що влада руками суддів Конституційного Суду звільнила себе від відповідальності не лише за ці крадіжки, а й за інші, у рази більші. Тобто за все, що влада вкрала за останні п'ять років, притягнути до відповідальності буде неможливо», – вважає В. Зеленський. Він також запевнив, що його команда разом з експертами підготує відповідь клептократам, щоб «жоден з них не уникнув відповідальності». «Кандидатів багато, але один з них, без сумнівів, сяде до в'язниці!» – підсумував В. Зеленський (URL<https://tsn.ua/politika/zelenskiy-vidreaguvav-na-rishennya-ks-skasuvati-stattyu-nezakonne-zbagachennya-odin-z-kandidativ-syade-do-v-yaznici-1304343.html>).

Водночас Генеральний прокурор України Ю. Луценко рішення Конституційного Суду назвав очікуваним. За словами Генпрокурора, за цією статтею за чотири роки так і не було винесено жодного рішення суду. Ю. Луценко навіть дорікнув парламентському Комітету з антикорупційної діяльності, що той свого часу підготував текст закону, який «не відповідає практиці юридичного застосування» (URL: <https://ua.news/ua/buty-chy-ne-buty-nezakonnomu-zbagachennyu-naslidky-rishennya-konstytutsijnogo-sudu>).

Ю. Луценко вважає рішення Конституційного Суду про визнання неконституційною ст. 368-2 Кримінального кодексу правильним, бо стаття була «мертва», її не можна було застосувати на практиці. Тому висловлювати претензії до КС можуть ті, хто не вчитувався в документ, вважає Генпрокурор.

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави та права ім. В. Корецького НАН України М. Сірий, коментуючи рішення Конституційного Суду, зазначив, що «воно повернуло нас усіх у 2014–2015 рр., коли звучало багато непрофесійних декларацій і пропозицій щодо того, як протидіяти корупції». «Тому сьогодні ми пожинаємо плоди непрофесійності того періоду, – продовжує експерт. – Це відображено в рішенні КС. Те, що така норма не могла діяти на практиці, фахівцям було зрозуміло з першого дня її ухвалення, тобто це непрацююча норма. Однак політична система демонструвала неспроможність її виправити. Ця норма не може діяти ні в системі розслідування, ні в судах. Відповідно зараз у нас є один вихід: швидке реагування держави на ситуацію стосовно нових форм регулювання, щоби ті особи, які незаконно збагачуються, не мали підтримки при призначенні на державні посади. Вони мають перебувати під прискіпливою увагою податкових органів, і щоб державна служба формувалася на належних засадах».

Експерти і політики називають кілька можливих серйозних наслідків рішення Конституційного Суду. Перш за все вони наголошують на тому, що через скасування відповідальності за незаконне збагачення Україна ризикує не отримати наступний транш МВФ, навіть якщо всі інші зобов'язання за поточним меморандумом із МВФ буде виконано. За правилами фонду, відкат у виконанні зобов'язань за попередніми меморандумами в рамках програм фінансування перешкоджає отриманню наступних траншів. У 2019 р. сума

допомоги Україні від МВФ передбачена на рівні 2,6 млрд дол. США, двома траншами по 1,3 млрд у травні й листопаді. Такі умови закріплено Програмою Stand By, узгодженою в кінці 2018 р. Після рішення КС надання цих коштів під питанням.

Без коштів МВФ Україна знову може зіткнутися з істотними труднощами у виплатах зовнішніх запозичень, адже у 2019 р. треба погасити зовнішню і внутрішню заборгованість за кредитами в обсязі 14,2 млрд дол. США, за інформацією Міністерства фінансів. Ця сума становить 75 % міжнародних резервів країни, за даними НБУ на січень 2019 р. (URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/27/7207791>).

Крім того, скасування відповідальності за незаконне збагачення цілком вихолостить систему електронного декларування статків чиновників, ефективно функціонування якої було вимогою Плану дій з візової лібералізації ЄС, а також діючої програми макрофінансової підтримки України Європейським Союзом. З цього приводу на сторінці українського представництва Transparency international з'явилася заява за підписом 11 антикорупційних організацій, якою вони засуджують навіть тимчасове скасування відповідальності за незаконне збагачення. На їхнє переконання, це перетворить систему електронного декларування чиновників з механізму контролю на спосіб інформування населення про їхні статки. «Це абсолютно нівелює е-декларування. Усі чиновники показуватимуть, які в них є статки. Класно. І що далі? Весь світ і вся Україна побачать, які багаті в нас чиновники, і жодної відповідальності за незаконне збагачення. Тож статки чиновників, вартість яких на мільйони гривень перевищує їхні офіційні доходи, можуть виявитися цілком законними», – обурюється виконавчий директор Transparency international Україна А. Боровик.

Відтепер превентивна функція електронних декларацій значно звужується, хоча в Кримінальному кодексі залишається ст. 366-1 про декларування недостовірної інформації. «Максимум, що тепер може загрожувати суб'єктам декларування за недостовірні дані – штраф до 51 тис. грн., або громадські роботи до 240 год, або позбавлення волі на строк до двох років», – зазначає керівник юридичної фірми Investment Service Ukraine І. Герасименко. При цьому в скасованій статті передбачалося позбавлення волі до 10 років (URL: <https://www.dw.com/uk/скасування-статті-про-незаконне-збагачення-амністія-хабарників-в-україні/a-47718803>).

Відповідно до Конституції, визнані неконституційними закони втрачають чинність із дня ухвалення судом відповідного рішення, якщо інше не встановлюється цим рішенням. Таким чином, усі антикорупційні справи, незалежно від того, чи вони перебувають у суді, чи ще перебувають на стадії досудового розгляду, автоматично закрийються. Більше того, усі чиновники країни фактично отримують амністію щодо їхніх незаконних статків, адже таке рішення Конституційного Суду фактично скасовує цей злочин у Кримінальному кодексі.

«Навіть якщо закон ще раз проголосують, то всі 60 справ у НАБУ по високопосадовцям буде закрито і їх неможливо буде продовжити. Бо предметом незаконного збагачення стане майно чи кошти, які будуть набуті вже після початку дії нового закону», – нарікає керівник Центру протидії корупції В. Шабунін (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47385331>).

Скасування КС статті ККУ про незаконне збагачення становить ризик також для безвізового режиму між Україною і Європейським Союзом, оскільки це була одна з вимог надання Україні візової лібералізації з ЄС, заявила голова Комітету Верховної Ради у закордонних справах Г. Гопко. «Тут треба чесно сказати, що Конституційний Суд за всі роки незалежності України завжди ухвалював дуже дивні політичні рішення не в інтересах держави, коли треба було змінювати й збільшувати повноваження одного з президентів, і кон'юктуро підігравав політичній ситуації, а не думав на довгострокову перспективу», – додала Г. Гопко (URL: <https://rubryka.com/2019/02/27/bezviz-pid-pytannyam-cherez-skasuvannya-statti-kku-pro-nezakonne-zbagachennya-gopko>).

«Якщо черговий щорічний моніторинг, який здійснюють чиновники Європейського Союзу, виявить скасування цієї статті, то вони дадуть негативний сигнал, який може стати підставою для перегляду норми про візову лібералізацію. Це не означає, що безвіз скасують, але однозначно до порядку денного винесуть питання про його перегляд», – припускає політолог В. Таран (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/imenem-konstitutsii-deputaty-ubedili-sud-1551229329.html>).

Крім того, під загрозу поставлено роботу НАЗК і НАБУ, адже де-факто антикорупційні органи стануть беззбройними. У НАБУ різко негативно відреагували на таке рішення КСУ. Там вважають, що позбавлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, яке є наслідком рішення Конституційного Суду, відкриває посадовцям можливості для зловживань і надає індульгенцію на вчинення ними кримінальних корупційних правопорушень. Відтепер мільйонні статки, отримані з джерел, законність яких не доведено, в Україні не вважаються карним злочином (URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/skasuvannya-statti-pro-nezakonne-zbagachennya-krok-nazad-v-antikorupciyniy-reformi-ukrayiny>).

Такий крок, на думку Національного бюро, є політично вмотивованим і суперечить зобов'язанням України за ратифікованою Конвенцією ООН проти корупції, домовленостям з Міжнародним валютним фондом і Європейським Союзом.

У НАБУ констатують, що Україна – не перша держава, яка проходить випробування конституційності норми про переслідування за незаконне збагачення. Подібні суперечки щодо нібито неконституційності редакції статті мали місце і в Литві. Однак, розглянувши це питання, литовський Конституційний Суд визнав норму «незаконного збагачення» такою, що відповідає Основному закону держави. При цьому, зазначають в Антикорупційному бюро, ця норма в Литві набагато жорсткіша за українську

редакцію. Її дія поширюється не лише на фізичних, а й на юридичних осіб. Зокрема, стаття передбачає, що особа, яка на основі речового права володіє майном вартістю понад 500 мінімальних розмірів прожиткового мінімуму (понад 19,5 тис. євро) і знала або повинна була знати, що це майно не могло бути придбане за рахунок законних доходів, підлягає покаранню у формі штрафу, або арешту, або тюремного ув'язнення на строк до чотирьох років з обов'язковою конфіскацією власності.

Національне бюро переконане, що страх відповідальності напередодні початку роботи новоствореного Вищого антикорупційного суду України, який розглядатиме справи від НАБУ та САП, у тому числі і з цією кваліфікацією, включив своєрідні політичні механізми регуляції.

Наразі детективи НАБУ розслідують факти незаконного збагачення на загальну суму понад 0,5 млрд грн у межах 65 кримінальних проваджень. Серед осіб, походження статків яких викликає питання на предмет законності джерел походження, – чимало суддів, прокурорів, народних депутатів, колишніх і діючих керівників органів державної влади. Рішення КС означає, що всі кримінальні провадження в частині, що стосується незаконного збагачення цих осіб, буде закрито. Так само як і справи, які вже слухаються в суді. Ідеться про голову Державної аудиторської служби (обвинувачується в незаконному збагаченні на майже 10 млн грн), військового прокурора сил АТО (майже 3 млн грн незаконного збагачення), судді з Луганщини (понад 13 млн грн), міністра інфраструктури (понад 4 млн грн).

Поновити розслідування стосовно фігурантів усіх 65 кримінальних проваджень, а також підозрюваних та обвинувачених за вже викритими фактами незаконного збагачення (у разі повернення відповідної статті до ККУ) буде неможливим, адже закон не має зворотної сили. Тому набуте майно за замовчуванням вважатиметься законним, безвідносно до джерел його походження.

У НАБУ переконані, що такий перебіг подій не відповідає суспільним інтересам і вимогам очищення влади від корупції, а прийняте рішення Конституційного Суду – це крок назад в антикорупційній боротьбі України й крок назустріч реваншу старої системи.

За словами директора НАБУ А. Ситника, «повернути назад це рішення не можна, рішення не оскаржується, тому сьогодні можна ствердно сказати, що п'ять років втрачено. Тобто всі статки, які було здобуто незаконним шляхом, легалізовані» (URL: https://espresso.tv/news/2019/02/27/rishennya_ks_schodo_statti_pro_nezakonne_zbagachennya_oskarzhyty_ne_mozhna_sytnyk).

Глава Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Н. Холодницький у свою чергу назвав рішення Конституційного Суду про визнання неконституційною статтю про незаконне збагачення ударом по реформах (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/skasuvannya-statti-pro-nezakonne-zbagachennya-holodnickiy-rozpoviv-pro-naslidki-50008443.html>). Водночас в антикорупційній прокуратурі зазначили, що на четвертому році діяльності

САП цей випадок, на жаль, не єдиний приклад серйозної зміни правил кримінального переслідування в бік ускладнення виконання своїх функцій саме стороною обвинувачення, але перший, коли знівельовано результати вже проробленої роботи. Адже неконституційність статті про незаконне збагачення призводить до недопустимості всіх доказів, зібраних під час розслідування передбаченого нею злочину, – передусім результатів негласних слідчих (розшукових) дій (URL: https://zik.ua/news/2019/02/28/sap_pro_rishennya_ks_na_zhal_tse_ne_pershi_zmi_ny_yaki_uskladnyuyut_nashu_1519727).

У ЄС рішення КС сприйняли як безпідставне. Найбільша програма технічної допомоги ЄС у боротьбі з корупцією в Україні «Антикорупційна ініціатива» (EUACI) опублікувала висновок про конституційність статті Кримінального кодексу про незаконне збагачення, яку скасував Конституційний Суд (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/27/7093377>). В EUACI наголосили, що цей висновок було розроблено спільно з консультативною місією ЄС ще під час розгляду в КС згаданого подання. У червні 2018 р. він був переданий Конституційному Суду для врахування цих аргументів судом, а також поширений у вузькому колі фахівців. Після оприлюднення рішення КС 27 лютого EUACI опублікувала висновок на своєму сайті.

Експерти EUACI спростовують аргументи Конституційного Суду, якими він мотивує визнання неконституційною ст. 368-2 ККУ, зокрема твердження про невідповідність положень статті принципам верховенства права та презумпції невинуватості й покладання статтею зобов'язання довести законність своїх статків на самого підозрюваного.

У висновку йдеться, що головним зауваженням до аргументів у конституційному поданні є їхній загальний характер. «У конституційному поданні не досліджуються сутність і релевантність відповідних правових принципів щодо норми Кримінального кодексу, яка заперечується, а також не проводиться поглиблений аналіз відповідної прецедентної практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) або іноземної конституційної практики. Можна стверджувати, що конституційне подання також неправильно тлумачить правову норму Кримінального кодексу, яка заперечується, та ігнорує презумпцію конституційності й, таким чином, останній доступ до можливостей тлумачити цю норму кримінального права способом, що був би сумісний з конституційними вимогами», – сказано в документі.

Щодо твердження конституційного подання з приводу порушення в ст. 368-2 КК права особи вважатися невинною через перекладання тягара доведення вини зі сторони обвинувачення на обвинуваченого, у EUACI наголосили, що «з конкретного формулювання злочину незаконного збагачення в Україні та судової практики ЄСПЛ і конституційних судів інших держав випливає, що ст. 368-2 КК не передбачає будь-якого

перекладання тягара доказування і, таким чином, не порушує презумпцію невинуватості».

Також у поданні стверджується, що визначення незаконного збагачення порушує свободу від самозвинувачення – конституційне право, передбачене ст. 63 Конституції України. У висновку ЕУАСІ з цього приводу йдеться про те, що «по-перше, ст. 368-2 КК не вимагає від обвинувачуваного надавати будь-які пояснення і не зобов'язує в прямій формі обвинувачуваного надавати інформацію. Підсудний має право, але не зобов'язаний надавати пояснення щодо походження активів, про незаконність яких стверджує обвинувачення. Положення Кримінального кодексу як таке не встановлює будь-якого тягара доведення щодо надання доказів. Це регламентується виключно правилами кримінального провадження».

Враховуючи те, що ст. 368-2 КК України не передбачає перекладання тягара доказування, а також не змушує обвинуваченого до самозвинувачення у кримінальній справі, пов'язаній з незаконним збагаченням, то вона також не впливає негативним чином на гарантії справедливого судового розгляду, пояснюють у ЕУАСІ.

На думку авторів висновку *Amicus curiae*, згаданий елемент незаконного збагачення (збільшення активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами) достатньо чітко проглядається з формулювання ч. 1 ст. 368-2 КК: це положення може тлумачитися як таке, що передбачає настання кримінальної відповідальності лише тоді, коли доведено, що збільшення активів у значному розмірі не могло статися з використанням законних доходів.

За їхніми словами, основна ідея криміналізації незаконного збагачення полягає в тому, щоб усунути вимогу щодо доведення зв'язку між діями державної посадової особи та вигодою, надалі отриманою за такі дії. «Це означає, що брак доказів на користь обґрунтованого збільшення активів становить достатню ознаку для виникнення кримінальної відповідальності. Кримінальне переслідування за незаконне збагачення не потребує одночасного переслідування за предикатний злочин, тобто для того, щоб у межах останнього положення настала кримінальна відповідальність, потребується лише відсутність обґрунтування істотного збільшення активів, а не вчинення обвинуваченим інших конкретних злочинів чи правопорушень», – наголосили в ЕУАСІ.

Відповідно до їхнього висновку, ст. 368-2 КК треба тлумачити у світлі інших положень КК, що встановлюють загальні правила застосування кримінального права в часі. За результатами такого тлумачення немає підстав стверджувати, що визначення незаконного збагачення передбачає застосування закону зі зворотною силою. «Скасування відповідальності за незаконне збагачення в Кримінальному кодексі – це значна поразка в боротьбі з корупцією в Україні», – йдеться в спільній заяві G7 та Світового банку стосовно рішення Конституційного Суду щодо незаконного

збагачення, оприлюдненій у Twitter (URL: <https://www.5.ua/svit/svitovyi-bank-ta-g7-zaklykaiut-ukrainu-povernuty-kryminalnu-vidpovidalnist-za-nezakonne-zbahachennia-shcho-vidomo-187750.html>).

«Це послабило вплив усієї антикорупційної архітектури, включно з Вищим антикорупційним судом, який незабаром має бути створений і, як очікувалося, мав винести рішення щодо значної кількості справ про незаконне збагачення, а також вплинуло на спроможність Національного антикорупційного бюро розслідувати корупцію у вищих ешелонах влади. Поточні розслідування та кримінальне переслідування за незаконне збагачення давали надію на притягнення до відповідальності тих, хто скористався своїм службовим становищем для особистого збагачення», – зазначено в заяві.

Автори також зауважили, що ще у 2010 р. понад 40 країн криміналізували незаконне збагачення і відтоді багато інших юрисдикцій внесли цей злочин до свого кримінального законодавства. Крім того, у заяві зазначено: суди в усьому світі визнали, що покарання за незаконне збагачення – це потужний інструмент у боротьбі з корупцією, який водночас зберігає повагу до основних прав людини та конституційних принципів, таких як презумпція невинуватості, гарантія проти примушення до самообвинувачення та правова визначеність.

«G7 та Світовий банк закликають українську владу активізувати свої зусилля для забезпечення ефективності антикорупційних правових інструментів та інституцій, включно з відновленням кримінальної відповідальності за незаконне збагачення відповідно до принципів ООН, ОЕСР і ЄСПЛ, а також знайти спосіб продовжити десятки розслідувань та кримінальних переслідувань, завершення яких було поставлено під загрозу цією постановою», – резюмували автори заяви.

У контексті майбутніх президентських виборів рішення КС щодо визнання неконституційною норми КК про незаконне збагачення зіграло проти діючої влади, створивши підстави говорити про її небажання боротися з корупцією, особливо на тлі останніх скандалів, пов'язаних з «Укроборонпромом». Крім того, активно обговорювані в ЗМІ припущення про можливість скасування безвізу нанесли удар по виборчій кампанії діючого Президента П. Порошенка, який подає безвізові поїздки до ЄС як одне з найважливіших досягнень за час його правління.

За словами політолога В. Тарана, для відновлення довіри суспільства до влади дуже важливо повернути дію цієї статті КК з урахуванням зауважень КС протягом наступних двох тижнів. Адже до 1 квітня триває подача електронних декларацій, і якщо оперативно не відновити дію цієї норми, то всі подальші перевірки електронних декларацій чиновників з боку НАЗК втрачають сенс (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/imenem-konstitutsii-deputaty-ubedili-sud-1551229329.html>).

Поширювана ЗМІ реакція чинної влади на рішення Конституційного Суду свідчить про розуміння ризиків, які виникли внаслідок його прийняття.

Президент П. Порошенко, коментуючи ситуацію щодо визнання неконституційною статті про незаконне збагачення, заявив, що подасть у парламент новий проект закону про відповідальність чиновників за незаконне збагачення. Він запевнив, що нову редакцію статті буде «виписано так, що і комар носа не підточить» (URL: <https://www.5.ua/polityka/poroshenko-maie-namir-vnesty-do-vru-zakonoproekt-pro-pokrannia-za-nezakonne-zbahachennia-podrobytsi-187485.html>).

Водночас речник виборчого штабу кандидата на пост Президента П. Порошенка О. Медведєв під час брифінгу запевнив, що рішення КСУ стало неочікуваним для команди П. Порошенка і «вигоду від цього отримав точно не Президент, та, безумовно, не Україна. Якщо дивитися на це рішення в контексті виборчої кампанії, то для П. Порошенка воно не просто було непотрібним, а є абсолютно шкідливим, оскільки цілком зрозумілі наслідки – реакція громадськості, виборців, міжнародних експертів на це резонансне рішення» – зазначив він (URL: <https://prm.ua/skasuvannya-statti-pro-nezakonne-zbahachennia-initsiyuvali-politiki-yaki-perebuvali-pid-rozsliduvannyam-medvedyev>).

Разом з тим О. Медведєв зауважив, що більшість суддів, які не підтримали скасування зазначеної статті, становили ті, кого нещодавно було призначено на цю посаду. «Хотів би зазначити, що за наявною в мене інформацією, із чотирьох суддів КСУ, які не підтримали це рішення чи які голосували проти, троє суддів – це ті особи, які не так давно були призначені до Конституційного Суду за конституційною квотою Президента згідно з порядком формування Конституційного Суду, передбаченого Конституцією», – зауважив речник.

Крім того, О. Медведєв нагадав, що Президент вніс на розгляд ВРУ проект нової версії статті про незаконне збагачення. «Президент Порошенко, розуміючи всі ризики цього рішення для країни, а також загрози, яке воно несе для реалізації антикорупційної стратегії, миттєво відреагував і вніс як невідкладний на розгляд Верховної Ради законопроект нової версії статті Кримінального кодексу про незаконне збагачення, більш ретельно виписав, щоб не залишати шансів тим, хто в подальшому захоче звернутися до КСУ, посилаючись на неконституційність цієї статті», – підкреслив він.

О. Медведєв наголосив, що позиція Президента полягає в тому, що ця норма потрібна в українському законодавстві, що все наше антикорупційне законодавство має цілісний характер. Абсолютно неможливо та й шкідливо для боротьби з корупцією виривати з нього такі ключові елементи, як стаття про незаконне збагачення. «Якщо говорити про змістовну сторону цього питання, то в Порошенка немає підстав хвилюватися. Історія його декларування налічує вже кілька десятків років. Він має юридично обґрунтовану можливість довести походження будь-яких своїх статків і доходів», – сказав речник.

Зокрема, він зауважив, що багато з тих політиків і кандидатів на пост Президента, хто підтримав рішення суду, перебували під слідством згідно зі

скасованою нормою Кримінального кодексу про незаконне збагачення. «Викликають подив спроби різних політичних сил спекулювати на цьому рішенні, бо насправді бенефіціарами всіх цих рішень стало чимало опозиційних політиків, а також опозиційні кандидати в Президенти, які не можуть пояснити походження задекларованих ними статків і які перебували під розслідуванням згідно зі скасованою КСУ статтею про незаконне збагачення».

Президент П. Порошенко в інтерв'ю українським телеканалам наголосив, що ініціював законопроект про незаконне збагачення з урахуванням рішення Конституційного Суду щодо презумпції невинуватості. За словами глави держави, відповідальності ніхто не уникне. П. Порошенко також сказав, що як Президент країни відповідно до законів та Конституції не має права й не коментуватиме рішення будь-яких судів, оскільки це може сприйматися як тиск на суд. «Хочу розчарувати чиновників, які думають, що внаслідок цього рішення Конституційного Суду вони зможуть уникнути відповідальності. Цього не відбудеться, бо скасована кримінальна відповідальність, а незаконне збагачення ніхто не скасовував», – підкреслив Президент, коментуючи питання щодо скасування Конституційним Судом статті про незаконне збагачення й закриття всіх справ за цією нормою ([URL: https://www.5.ua/polityka/poroshenko-rishennia-konstytutsiinoho-sudu-ne-zakhystyt-koruptsioneriv-iakshcho-verkhovna-rada-pidtrymaie-vnesenyi-mnoiuzakonoproekt-188049.html](https://www.5.ua/polityka/poroshenko-rishennia-konstytutsiinoho-sudu-ne-zakhystyt-koruptsioneriv-iakshcho-verkhovna-rada-pidtrymaie-vnesenyi-mnoiuzakonoproekt-188049.html)).

Президент також звернувся до депутатів Верховної Ради врахувати його позицію щодо невідкладності розгляду зазначеного законопроекту. «Ми маємо якнайшвидше озброїти правоохоронні органи, включно з антикорупційними органами, й корупціонер має сидіти у в'язниці. Крапка. Рішення Конституційного Суду аж ніяк не захистить корупціонерів, якщо Верховна Рада підтримає пропозицію Президента», – зауважив глава держави.

Проектом закону, поданим до Верховної Ради Президентом П. Порошенком, пропонується доповнити Кримінальний кодекс України ст. 368-5, замість попередньої ст. 368-2, що була скасована Конституційним Судом. Новою статтею визнається кримінально караним набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі без законних на те підстав за відсутності ознак зловживання владою або службовим становищем чи ознак прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Такі діяння каратимуться позбавленням волі на строк до 2 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна.

Також передбачається більш сувора відповідальність, якщо такі діяння вчинені службовою особою, яка обіймає відповідальне становище

(каратимуться позбавленням волі на строк від 2 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна), а також службовою особою, яка обіймає особливо відповідальне становище (каратимуться позбавленням волі на строк від 5 до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна) (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-radi-zareyestrovano-zakonoproekt-poroshenka-pro-nezakonne-zbagachennya-1305156.html>).

За такого підходу обов'язок доведення відсутності законних підстав для набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів покладатиметься на органи досудового розслідування, що ґрунтуватиметься на конституційних приписах, які гарантують презумпцію невинуватості особи й неприпустимість притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ст. 62, 63 Конституції України).

Законопроектом також передбачено ряд інших змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України для забезпечення комплексного й несуперечливого регулювання зазначеного питання.

У пояснювальній записці зазначається, що включення такої ознаки незаконного збагачення, як відсутність законних підстав для набуття активів у власність, ґрунтується на положеннях Закону України «Про запобігання корупції», за яким критерієм визначення вигоди неправомірною, що становить корупцію, є саме відсутність законних підстав для одержання тих чи інших вигод.

Крім того, оскільки за незаконне збагачення передбачається застосовувати таке додаткове покарання, як конфіскація майна, пропонується узгодити нову ст. 368-5 зі ст. 59 Кримінального кодексу України, яка визначає засади застосування конфіскації майна, передбачивши, що конфіскація майна може застосовуватися за вчинення незаконного збагачення, незалежно від його тяжкості, а не лише у випадках, коли такий злочин є тяжким чи особливо тяжким.

Під активами у значному розмірі в цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує 1 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-radi-zareyestrovano-zakonoproekt-poroshenka-pro-nezakonne-zbagachennya-1305156.html>).

Однак, у Центрі протидії корупції (ЦПК) заявляють, що законопроект П. Порошенка про незаконне збагачення гірший, ніж норма, запроваджена у 2011 р. за часів В. Януковича (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/28/7208006>).

Президент пропонує таку редакцію: «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі без законних на те підстав за відсутності ознак

зловживання владою або службовим становищем чи прийняття пропозицій, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою, а так само передача нею таких активів у будь-який інший спосіб». За такого формулювання, незаконне збагачення неможливо буде довести в суді, стверджують у ЦПК.

У Центрі протидії корупції пояснюють, що для притягнення чиновників до відповідальності за необґрунтовані статки слідству потрібно буде доводити, що такий чиновник не отримував хабарі або не зловживав владою чи службовим становищем. «Простіше кажучи, прокурор буде зобов'язаний надати суду окремі докази, які підтверджують невинуватість чиновника в двох злочинах (зловживання та хабар), а вже потім може йтися про незаконне збагачення», – зазначають у ЦПК.

Відповідно, президентський законопроект фактично означає, що слідство має проводити окремі слідчі дії, щоб спростувати ці два злочини. Однак таких повноважень не передбачає Кримінально-процесуальний кодекс. «З таким формулюванням неможливо буде притягти чиновників до відповідальності за набуття майна, яке не пояснюється їхніми офіційними доходами», – наголошують у ЦПК.

У Центрі протидії корупції наполягають, що законопроект П. Порошенка погіршує формулювання злочину незаконного збагачення, запроваджене за часів В. Януковича у 2011 р. «Тоді вперше прийняли цю статтю, але прописали її таким чином, щоб унеможливити покарання за незаконне збагачення. Тоді під незаконним збагаченням розумілося отримання неправомірної вигоди. Проте якщо раніше для покарання чиновника за незаконні статки необхідно було довести отримання хабара, то зараз П. Порошенко пропонує довести, що чиновник не отримував хабар та не зловживав своєю посадою», – підсумовують у ЦПК.

Варто зауважити, що в парламенті зареєстровано також схожий проект закону авторства Ю. Тимошенко (реєстр. № 10103). Він також передбачає внесення змін до Кримінального кодексу, щоб мати змогу притягати до відповідальності чиновників за незаконне збагачення (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/timoshenko-zarejestruvala-proekt-zakonu-pro-povernennya-vidpovidalnosti-za-nezakonne-zbagachennya-chinovnikiv-573529.html>). За висновком експертів Центру протидії корупції, згідно із законопроектом щодо покарання за незаконне збагачення, який подала лідер політичної партії «Батьківщина», притягнути посадовців до відповідальності буде майже нереально у зв'язку із застосуванням формулювання «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, незаконність підстав набуття яких визнано у судовому порядку, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі» (URL: https://dt.ua/POLITICS/zakonoproekt-timoshenko-schodo-nezakonnogo-zbagachennya-unemozhlivlyuye-pokarannya-cpk-304279_.html).

Так, Ю. Тимошенко пропонує два етапи визнання збагачення чиновника незаконним. Спочатку мають визнати незаконність підстав набуття активів, а потім, керуючись цим судовим рішенням, знов розслідувати те ж саме діяння. Щоб оголосити підозру, доведеться в окремих провадженнях отримати рішення судів про встановлення фактів незаконності підстав набуття цих активів.

У ЦПК зазначають, що такі рішення судів мають набрати законної сили, пройти стадію апеляційного оскарження, що може розтягнутися на роки. Для справжніх корупціонерів цей законопроект несе мінімальний ризик.

Експерти зауважують, що загалом важко уявити, як це виконати на практиці через розмите формулювання «незаконності підстав набуття», яке включає, зокрема, недійсність правочинів, що спричиняє, в основному, цивільну відповідальність.

Натомість народний депутат від фракції «Народний фронт» Л. Ємець вважає, що жодним законом ситуацію з відповідальністю за незаконне збагачення не виправити. «Конституційний Суд не вирішує питання тексту законів, він вирішує питання правовідносин. Оскільки рішення суду не врегульовує питання цих правовідносин, то це означає, що воно не може бути виправлено законом. На практиці це виглядатиме так: якщо буде ухвалено закон щодо незаконного збагачення, то Конституційний Суд, на підставі уже винесеного рішення, прийме нове подання до розгляду і визнає його неконституційним. Це відбудеться за скороченою процедурою, буквально за тиждень. Наразі можемо констатувати, що без змін в Основний закон притягнути до відповідальності за незаконне збагачення в цій державі нікого неможливо», – переконує Л. Ємець (URL: https://24tv.ua/zhodnim_zakonom_ne_vipraviti_rishennya_konstitutsiyного_sudu__nardep_n1120262).

Отже, як видно з розгорнутої в ЗМІ дискусії, питання криміналізації статті про незаконне збагачення досить суперечливе за своєю суттю й погляди як на дієвість, так і конституційність цієї статті КК різняться. Утім, зважаючи на визнання корупції однією з найбільших проблем держави, акцентування уваги на необхідності посилення боротьби з корупцією з боку громадянського суспільства, інвесторів, зарубіжних партнерів України потребує негайного реагування. В умовах передвиборної кампанії це питання виступає також індикатором спроможності діючої влади довести свою послідовність і рішучість у боротьбі з корупцією й узалежнює від цього рівень електоральної підтримки владного кандидата на пост Президента. За таких умов законодавчу ініціативу П. Порошенка щодо відповідальності за незаконне збагачення, внесenu до Верховної Ради, можна розглядати, з одного боку, як компромісний і єдиний вихід із ситуації, а з іншого – як чудовий привід для Президента отримати додатковий піар перед виборами.

Попри озвучені експертами побоювання щодо негативних наслідків для України в результаті навіть тимчасового припинення дії норми про

криміналізацію відповідальності за незаконне збагачення, Європейський Союз поки що не має намірів застосовувати до України жодних покарань через рішення Конституційного Суду щодо скасування ст. 368-2 Кримінального кодексу. Про це повідомила речниця МЗС України К. Зеленко на брифінгу в Києві. «Європейський Союз не каратиме українців за згадане рішення Конституційного Суду, адже саме для українських громадян у першу чергу важливо, щоб ми й далі просувалися в напрямі європейських та євроатлантичних інституцій. Водночас таке рішення, безумовно, означає необхідність пошуку шляхів виходу із цієї ситуації. Президент уже подав відповідний законопроект», – зазначила К. Зеленко (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/28/7093402>).

Вона запевнила, що МЗС, зі свого боку, робитиме все, щоб знайти оптимальне рішення й не допустити шкоди для інтересів українських громадян. «Ми всі розуміємо, що на карту поставлено наш європейський шанс і ми не можемо його втратити», – додала речниця.

Отже, розв'язання проблеми відповідальності за незаконне збагачення переноситься до парламенту й залежить від того, наскільки ефективно працюватимуть депутати. За деякими оцінками, шансів на ухвалення нового документа в умовах передвибірної гонки небагато. «Ніякий законопроект зараз не пройде. Якщо хтось один подасть законопроект, то інший буде шукати в ньому вади», – переконаний нардеп від БПП О. Бригинець. Поширеними є також сумніви, що депутати, які доклали стількох зусиль, аби не пояснювати, де вони взяли кошти на розкішний спосіб життя, сприятимуть внесенню відповідної норми до Кримінального кодексу. Тож залишається сподіватися, що розуміння необхідності запобігання втраті підтримки з боку міжнародної спільноти та відновлення можливості покарання за незаконне збагачення сприятимуть утвердженню політичної волі й прийняттю узгодженого рішення парламентських фракцій із цього питання.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Чергова річниця анексії Криму: ситуація на півострові та перспективи повернення

У Києві в Мистецькому арсеналі 26–27 лютого відбувся Міжнародний форум «Окупований Крим: 5 років опору». Ініціатором зустрічі виступило Міністерство інформаційної політики України, а участь у заході взяли представники Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України, РНБО, меджлісу кримськотатарського народу, дипломатичних місій і представництв, провідні міжнародні експерти, правозахисники, громадські організації, а також інші зацікавлені особи та організації.

Зауважимо, що це не єдиний захід, присвячений п'ятій річниці анексії Криму. Як зазначила перший заступник міністра інформаційної політики України Е. Джапарова, подібний форум відбудеться у Європейському парламенті в Брюсселі разом з Посольством України, постійним представництвом України при ЄС і рядом євродепутатів на чолі з керівником комітету Європарламенту з питань безпеки А. Фотигою. Також планується інший форум у Вашингтоні, наразі його дата узгоджується з партнерами Atlantic Council та Інститутом миру. На експертно-політичному форумі очікується високе представництво. Зокрема, опрацьовується участь держсекретаря США М. Помпео. На заході планується обговорити конкретні сценарії деокупації Криму.

Також одним із заходів до річниці анексії Криму в Мистецькому арсеналі буде показ англomовного фільму Al Jazeera «Крим. Брудний секрет Росії». Паралельно з форумом у Мистецькому арсеналі можна було відвідати виставку «Дивовижні історії Криму», співфінансовану Міністерством культури через ДП «Кримський дім» і через Міністерство інформаційної політики. Виставка триватиме до 5 травня (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2646134-porosenko-i-volker-vizmut-ucast-u-forumi-do-patiricca-okupacii-krimu.html>).

У рамках Міжнародного форуму «Окупований Крим: 5 років опору» відбулося обговорення національних і міжнародних інструментів боротьби за повернення Криму, а також правозахисний дискурс для привернення уваги до порушення прав людини на окупованому півострові.

За словами Е. Джапарової, основна мета форуму, як і всього комунікаційного контенту МІП на тему Криму, показати світові, що «демократичне волевиявлення кримчан» є нічим іншим, як злочином РФ проти України, військовою окупацією – один із злочинів, серед яких і розстріл Небесної Сотні, і агресія на Донбасі, яку кремлівська пропаганда подає як «громадянську війну» (URL: <https://mip.gov.ua/news/2961.html>).

Дружина Президента України, голова Українського культурного фонду, співголова Ради з питань розвитку «Мистецького арсеналу» М. Порошенко разом зі спецпредставником Держдепартаменту США по Україні К. Волкером відкрили V Міжнародний форум «Окупація Криму: 5 років опору» (URL: <https://www.president.gov.ua/news/marina-poroshenko-vidkrila-v-mizhnarodnij-forum-okupovanij-k-53510>).

М. Порошенко підкреслила, що Крим – це Україна. «Таку відповідь дає український народ, дає кримськотатарський народ, дають усі демократичні народи й уряди світу. Наша боротьба триватиме доти, доки всі українські полонені та заручники – і в Криму, і на Донбасі, і в Росії – не повернуться додому», – наголосила вона.

Дружина Президента України подякувала всім патріотам Криму, які сьогодні борються за український Крим. «Увесь цей час наші серця й думки з українськими політв'язнями-кримчанами. Це і О. Сенцов, і О. Кольченко, і

В. Балух, якого, до речі, минулого тижня вивезли з Криму – за Урал», – наголосила М. Порошенко.

Форум складався з трьох панельних дискусій. Перша панель присвячена тому, як держава Україна виборює право на Крим, що Україна робить, де вона не справляється з поставленими завданнями в питаннях деокупації Криму. Її модерувала Е. Джапарова. У дискусії взяли участь міністр культури України Є. Нищук, перший заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб Ю. Куркчі, перший заступник міністра освіти й науки України П. Хобзей, заступник міністра закордонних справ В. Боднар, заступник міністра юстиції України з питань європейської інтеграції С. Петухов, голова меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубаров, прокурор Автономної Республіки Крим Г. Мамедов, директор Національного інституту стратегічних досліджень Р. Павленко.

Друга панель присвячена світовим зусиллям з повернення Криму. Міжнародну панель форуму модерувала правозахисниця О. Матвійчук, голова правління правозахисної організації «Центр громадянських свобод». У рамках дискусії депутат Європарламенту Р. Хармс, голова представництва НАТО в Україні А. Вінніков, голова Комітету у закордонних справах сейму Латвійської Республіки Р. Колс, член Сейму Литовської Республіки Е. Зінгеріс, Надзвичайний і Повноважний Посол Турецької Республіки в Україні Я. Гюльдере висловили одностайну підтримку територіальної цілісності України та засудили незаконну анексію Криму від імені європейської та євроатлантичної спільноти.

У третій – правозахисній – панелі, яку модерував журналіст А. Куликов, узяли участь голова моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Ф. Фрейзер, заступник голови меджлісу кримськотатарського народу А. Чийгоз, член меджлісу кримськотатарського народу Е. Барієв, координатор освітніх програм для юристів УГСПЛ Д. Свиридова, адвокат і правозахисник Е. Курбедінов, правозахисниця та співзасновниця «Крим SOS» Т. Ташева, російський адвокат М. Полозов (URL: <https://mip.gov.ua/news/2965.html>).

Перш за все відзначимо досить оптимістичні прогнози щодо повернення Криму до складу України з боку представників української влади, які взяли участь у заході. Зокрема, про це під час свого виступу на форумі заявив Прем'єр-міністр В. Гройсман (URL: <https://ukrinform.fr/rubric-crimea/2649117-grojsman-perekonanij-so-krim-znovu-bude-ukrainskim-kurortom.html>). «Ми знаємо точно, що український Крим буде прекрасним українським гостинним курортом і перлиною нашої великої Української держави... Ми пам'ятаємо і думаємо, як наблизити той день, коли зможемо відзначати дату звільнення Криму від російських окупантів. Я думаю, що ми цього досягнемо, я переконаний у цьому», – сказав В. Гройсман. За його словами, п'ять років російської агресії пройшли в людських стражданнях і

Україна має продовжувати боротьбу за відновлення територіальної цілісності та визволення всіх політв'язнів.

Російська влада окупованого півострова й дотепер не припиняє репресій проти проукраїнських і кримськотатарських активістів: нині відомо про 17 зниклих безвісти, 12 загиблих, 39 політв'язнів, 10 з яких уже засуджено. Також у Криму заборонено діяльність меджлісу кримськотатарського народу як «екстремістської» організації.

Прем'єр-міністр також нагадав, що Крим до анексії був прекрасним українським курортом з тимчасовим розміщенням флоту РФ, який мав передислокуватися до Росії. «А сьогодні це мілітарна база, яка становить загрозу не тільки для України, а й для всього демократичного світу. Тому сьогодні, можливо, ще більше, ніж п'ять років тому, весь демократичний світ має бути об'єднаний для того, щоб змусити агресора відмовитися від своїх планів, повернутися в цивілізоване річище», – сказав глава уряду.

Про спільну з Україною позицію демократичного світу свідчать і слова спеціального представника Держдепартаменту США по Україні К. Волкера, який на відкритті форуму заявив, що США та ЄС, як і раніше, погоджуються щодо потреби продовження санкцій проти РФ, запроваджених через анексію Криму й роль Москви в збройному конфлікті на Донбасі ([URL: http://www.golos.com.ua/article/314322](http://www.golos.com.ua/article/314322)).

Він зауважив, що у Вашингтоні стежать за ситуацією стосовно прав людини на півострові, і нагадав про заяву американського держсекретаря М. Помпео, що США ніколи не визнають анексію Криму. У рамках основної частини форуму К. Волкер зауважив, що Білий дім підтримуватиме мирну демократичну Україну незалежно від результатів виборів, які мають відбутися в чесний і прозорий спосіб. «Сполучені Штати Америки дуже підтримують Україну, ми – ваші партнери в реформах. Зрештою, ви їх визначаєте і проводите, а ми будемо стояти поряд з вами і зараз, і під час виборів, і після виборів. Незалежно від того, якими будуть їхні результати, ми будемо підтримувати мирну демократичну процвітаючу Україну в її міжнародно визнаних кордонах, включаючи Кримський півострів», – сказав К. Волкер.

Окремо зауважимо, що 26 лютого, у День кримськотатарського опору російській окупації, у Держдепартаменті США заявили, що Вашингтон закликає РФ негайно звільнити всіх українських політичних в'язнів з Криму, які виступили проти окупації півострова. Також з вимогою до Кремля припинити переслідування жителів півострова, які виступають проти незаконної анексії, і повернутися до виконання своїх зобов'язань стосовно територіальної цілісності та єдності України в рамках міжнародно визнаних кордонів закликали в цей день й у Франції та Німеччині.

Про підтримку України в питанні реінтеграції Криму заявили також і в НАТО та назвали мілітаризацію Росією Криму, Чорного та Азовського морів загрозою незалежності України. Водночас в Альянсі переконані, що довгостроковою політикою України з реінтеграції Криму мають бути мирні й

дипломатичні засоби. Зокрема, про це під час виступу в Києві на форумі говорив голова представництва Організації північноатлантичного договору в Україні, директор офісу зв'язку НАТО в Україні А. Вінніков (URL: <https://www.unian.ua/politics/10462440-u-nato-nazvali-militarizaciyu-rosiyeyu-krimu-chornogo-ta-azovskogo-moriv-zagrozami-nezalezhnosti-ukrajini.html>).

«Питання Криму має залишатися в центрі уваги. Міжнародна спільнота не може забути ті події, які відбулися п'ять років тому», – заявив А. Вінніков. На його думку, необхідно підтримувати зусилля, аби надіслати чіткий сигнал Росії. «Ми не визнаємо і не визнаватимемо незаконної анексії Криму», – наголосив глава представництва Альянсу. За його словами, від самого початку російської агресії проти України НАТО постійно висловлює свою повну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. НАТО також вважає, що мілітаризація Криму, Чорного та Азовського морів становить подальшу загрозу незалежності України й підриває стабільність в усьому регіоні. НАТО засудило побудову Росією та часткове відкриття мосту через Керченську протоку між Росією й окупованим Кримом, що є ще одним порушенням суверенітету та територіальної цілісності, у тому числі обмеження навігаційних прав України в її територіальних водах. Ми закликали Росію негайно звільнити українських моряків і судна, які вона захопила в листопаді в результаті невиправданого застосування військової сили проти України», – сказав А. Вінніков.

На його переконання, реінтеграція Криму до складу України за допомогою мирних і дипломатичних механізмів має залишатися пріоритетом для довгострокової політики України. Також він заявив, що вся міжнародна спільнота глибоко стурбована погіршенням гуманітарної ситуації в Кримі. «Союзники НАТО засудили порушення прав людини і дискримінаційну практику де-факто російської влади проти всіх жителів анексованого Криму, включаючи кримських татар і представників інших місцевих спільнот... Вони неодноразово наполегливо закликали Росію поважати права і свободи всього місцевого населення, а також дозволити змістовний міжнародний моніторинг ситуації з правами людини в Кримі», – заявив дипломат.

Окремо він наголосив, що лідери НАТО висловили глибоку стурбованість застосуванням тортур при переведенні українських громадян з окупованого Криму у в'язниці Росії. «Вони закликали Росію і де-факто “владу” звільнити українських в'язнів і полонених, утримуваних у Росії, Криму або в окремих районах сходу України, які контролюються підтримуваними Росією бойовиками», – заявив А. Вінніков.

Громадські активісти та експерти також звертають увагу на негативні наслідки окупації. Зокрема, член меджлісу кримськотатарського народу Г. Юксель зауважує, що держава-окупант проводить політику насильницького заміщення населення (URL: <https://glavcom.ua/news/5-rokiv-okupaciji-krimu-militarizovana-zona-nemaje-vilnih-zmi-primusova-deportaciya-562954.html>).

За її словами, за роки окупації Крим перетворився зі здоровниці у військову базу та на зону, де немає свободи слова. Окупанти ведуть політику примусової депортації громадян України.

«Наразі 100 тис. російських військових у Криму. Така мілітаризація загрожує не тільки Україні, а й усьому Чорноморському регіону. Щодня в Криму фіксується порушення прав людини. Порушуються кримінальні справи та здійснюється тиск на кримськотатарських та українських активістів, які не погоджуються з окупацією... За п'ять років окупації Крим повністю зачищений від вільних ЗМІ і перетворився на зону, де немає свободи слова. Наразі на півострові залишилося майже 200 журналістів, а іноземні та українські журналісти в'їхати на територію Криму не можуть. До речі, цікава ситуація, що на міжнародних майданчиках, зокрема ОБСЄ, російські журналісти стверджують, що в Криму все гаразд і є можливість для висловлювання своїх думок», – говорить Г. Юксель.

Вона також зауважує, що через зміну інфраструктури кількість зелених насаджень скоротилася на 70 %, і в північному Криму у 2018 р. відбулося знищення сільського господарства та засолонення ґрунтів. Справжня біда була в Армянську та Красноперекоську – мешканці постраждали від екологічної катастрофи.

«Держава-окупант проводить політику насильницького заміщення населення. За останніми даними, з материка РФ завезли майже 100 тис. осіб. Відбувається прихована депортація. Створюється ситуація, щоб українські та кримськотатарські активісти покидали півострів. Крім того, найбільший удар репресивної машини попав на кримськотатарську спільноту. Але я не применшую ні в якому разі напади і на українських активістів», – зауважує вона.

Українська Гельсінська спілка з прав людини також узяла участь у V Міжнародному форумі «Окупований Крим: 5 років опору». УГСПЛ представляла правозахисниця Д. Свиридова. «П'ять років... Коли на початку цього року на одному з заходів я вимовила цю цифру, стало страшно фізично. Навесні 2014 р. поїхала з Криму на короткий час, з міркувань безпеки, і дуже скоро планувала повернутися... А тепер маю ще дві особисті цифри – п'ять років і 900 км, які відділяють мене від дому», – зазначила Д. Свиридова (URL: <https://helsinki.org.ua/articles/5-rokiv-oporu-v-krymu-tsyfry-i-fakty>).

Правозахисники представили ключову статистику в правозахисній сфері за ці п'ять років. Наведемо окремі приклади: понад 2 млн українців, для яких Крим – одне велике місце несвободи з лютого 2014 р.; 30 тис. внутрішньо переміщених осіб з Криму (тільки офіційно); 8 тис. цивільних осіб примусово переміщених у РФ або депортованих з Криму; 12 тис. кримчан примусово призваних на службу в армію РФ; не менше 70 громадян України незаконно з політичних мотивів позбавлено волі в Криму чи РФ; 106 випадків катувань і жорстокого поводження; 20 суддів, 57 слідчих, 12 прокурорів, дев'ять посадових осіб, причетних певною мірою до фактів

катувань та жорстокого поводження у справах політичних в'язнів Кремля; понад 350 осіб притягнуто до кримінальної й адміністративної відповідальності за участь у мирних зібраннях; 60 % адвокатів припинили свою професійну діяльність або залишили Крим; 20 % суддів замінено на суддів з РФ; 24 військовополонені моряки тощо.

Відзначила представниця УГСПЛ і певні досягнення в роботі українських правозахисників та держави: п'ять міждержавних скарг у Європейському суді з прав людини; одна справа в Міжнародному суді ООН; не менше шести повідомлень в офіс прокурора Міжнародного кримінального суду; десятки резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, ПАРЄ, ЄП, які засуджують окупацію Криму; близько 100 заяв у ЄСПЛ підготовлено юристами УГСПЛ, у тому числі з партнерами, щодо грубих порушень прав людини в Криму; десятки ідентифікованих порушників – претендентів на санкції; майже 100 млн виділено державою на допомогу в'язням Кремля і їхнім родинам; десятки сміливих адвокатів та журналістів, які продовжують роботу в Криму; сотні кримчан-переселенців, які заснували бізнес, стали активістами, пішли у владу й роблять усе, аби повернути Крим і кримчан; один розроблений правозахисниками законопроект про правосуддя перехідного періоду з урахуванням стандартів захисту прав людини.

Загалом УГСПЛ сформувала і п'ять тез, які можна й потрібно реалізовувати вже сьогодні:

1. Задля запровадження правосуддя перехідного періоду – прийняти закон про засади державної політики щодо захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту.

2. На захист кримчан у полоні – виробити чітке бачення й просувати створення перемовного майданчику щодо звільнення та/або покращення гуманітарного становища кримських бранців Кремля.

3. Для реального тиску на відповідальних за окупацію – внести зміни до Закону України «Про санкції» та імплементувати Акт Магнітського.

4. Аби Крим і кримчан чули в усьому світі, спростити процедуру в'їзду та виїзду з Криму незалежним іноземним адвокатам, правозахисникам та журналістам.

5. Для забезпечення права знати правду та притягнення до відповідальності за злочини посилити спроможність і професійний потенціал українських правоохоронних органів Криму та суддів щодо ведення проваджень, пов'язаних з наслідками збройного конфлікту.

Журналісти у свою чергу також дослідили «досягнення» кримської «влади» за п'ять років окупації. Згідно з даними дослідження, за цей час так звана влада встигла наробити стільки лиха, що ліквідувати його наслідки доведеться впродовж десятків років після звільнення півострова (URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/krimyih-dosyagnennya-krimskoyi-vladi-za-5-rokiv-20190219918873>).

У дослідженні зазначається, що кінець літа 2013 р. Крим демонстрував досить високі показники в туристичній сфері та сільському господарстві.

Було розвинуто транспортне сполучення, і не лише з материковою Україною. Працювали українські й кримськотатарські школи, інститути та університети. Військових і строковиків ніхто не відправляв на війну. Місцеві ціни були нижчими за столичні і відповідали рівню зарплат. Загалом Автономна Республіка Крим була вельми непоганим місцем для проживання.

Після окупації Росія почала заселення анексованих територій своїми «правильними» громадянами. Спостерігається гострий дефіцит місць у школах і дитячих садках. Майже 0,5 млн росіян перебралися на півострів. За даними координатора «Інформаційного спротиву» Д. Тимчука, за час окупації змінилося до 25 % населення й на сьогодні, по суті, Крим уже на чверть інший.

Негласна програма зміни населення Криму з корінного на приїждже включає й залякування. Кримські татари, які згуртовано опиралися окупації, масово потерпають від репресій за політичні й релігійні переконання. З 2014 р. окупаційна влада кинула за ґрати понад 100 кримчан.

Російська влада анексованого Криму звела до мінімуму кількість годин кримськотатарської та української мов у загальноосвітніх школах. Із 16 шкіл з кримськотатарською мовою навчання в окупованому Криму станом на 2018 р. залишилося сім. Ще гірше справи з вивченням української мови: із семи українських шкіл не залишилося жодної, усі переведено на російську або змішану мову навчання, де є класи з українською мовою навчання.

Кримські виші, які раніше приймали студентів з усієї України та з-за кордону, тепер майже нікому не потрібні. Таврійський національний університет ім. Вернадського поєднали з рештою кримських вишів. Завдяки цьому замість дюжини нікому не потрібних вишів на окупованій території отримали один величезний, нікому не потрібний виш. Нікому, бо дипломи невизнаної держави ніде у світі не визнаються.

Експерти відзначають і погіршення економічного становища. Коли Росія «приєднала» Крим, зарплати й пенсії там спочатку були дійсно значно вищі за українські. Але поступово жителі півострова стали відчувати, що грошей стає дедалі менше. З 2015 р. застосовуються російські системи формування оплати праці та пенсій. Це все одно більше, ніж в Україні, але, враховуючі ціни, які вищі приблизно на 30 %, виходить те саме.

З інвестиціями в Криму тепер скрутно. Іноземних узагалі немає, російський бізнес у Крим інвестувати не хоче. Одна з причин – налагоджений механізм рейдерських захоплень. Туризм на півострові також переживає далеко не найкращі часи. Кількість робочих місць поступово скорочується. Банківська система АР Крим призупинила діяльність у квітні 2014 р. До 2016 р. усі українські й міжнародні банки припинили своє функціонування на території Криму. Слідом за ними, побоюючись санкцій, вирушили і великі російські. З 34 російських банків, які зайшли на півострів після окупації, станом на 1 серпня 2018 р. працювали тільки вісім.

За п'ять років у Криму сталося кілька екологічних катастроф, ще кілька назріває. На півночі Криму 24 серпня минулого року стався викид отруйних

хімікатів з кислотонакопичувача заводу «Титан». Місцеві жителі повідомляли, що іржавіє метал, покриваються плямами речі. Люди почали хворіти. Така ситуація тривала кілька місяців і остаточно не вирішена досі. Це сталося через проблеми водозабезпечення, яке окупанти досі не спромоглися налагодити. Уже навіть російські екологи визнають велику ймовірність виникнення неконтрольованих надзвичайних подій у вигляді подальших техногенних катастроф, спалахів різних захворювань серед населення й худоби, а також загальну дестабілізацію екологічної ситуації.

Через відсутність належного поливу близько 60–65 % урожаю овочевих і фруктових культур гине щороку. Крім того, пересихають пасовища, через що відбувається швидке зменшення поголів'я рогатої худоби. Кримська «влада» постійно тільки викачує підземні води, знищуючи екологію Криму назавжди. Паралельно з півострова вивозиться пісок, деревина та все, що можна продати.

З появою в Криму Росії там з'явилася і велика кількість нових заборон, як наслідок, штрафів і арештів. Заборонено користуватися Telegram, LinkedIn і взагалі анонімне користування месенджерами. Можна опинитися за ґратами за лайк чи репост у соцмережі. Заборонено окремі організації, наприклад «Хізб-ут-Тахрір».

Натомість воєнна сфера виграла від окупації найбільше. Росія створює в Криму потужну військову базу, де нарощується найбільше у Європі угруповання російських військ. До Криму з перших днів окупації в пріоритетному порядку направляються новітні зразки військової техніки та озброєнь. Відновлюються всі наявні в Криму із часів СРСР численні військові аеродроми, пускові позиції ракетних установок, об'єкти ППО, радарні системи, радянські бази зберігання ядерної зброї. Відновлено роботу підприємств ВПК (військове приладобудування, суднобудування, судноремонт).

Фактично на Кримському півострові Росія створила й продовжує швидко нарощувати так звану зону заборони доступу. Захищена сфера з центром в окупованому Криму – це об'єднання різних типів сучасних оперативно-тактичних ракетних комплексів сухопутного й морського базування «Іскандер» і «Калібр»; берегових протикорабельних комплексів «Бастіон» і «Бал»; ракетних комплексів ППО С-300, С-400, Бук-2М, «Панцир»; комплексів радіоелектронної боротьби тощо. Крім того, ракети комплексів «Іскандер», «Калібр», «Бастіон» здатні нести ядерну бойову частину. Ця сфера не тільки накриває цілі в прибережних районах усіх чорноморських країн, а й може досягати цілі на території країн Балтії, Польщі, Чехії, Словаччини, Австрії, Румунії, Болгарії, Грузії, Вірменії та Азербайджану, Греції, включно з островом Крит, усіх балканських країн, Туреччини, Кіпру, Сирії, Лівану, Ізраїлю, Ірану й Іраку, узбережжя Єгипту, півдня Італії.

Загалом же експерти відзначають, що ідеології військового плацдарму підпорядковані всі інші сфери життя в Криму: економіка, соціальна сфера, права людини, інформаційний простір, національна політика.

Зважаючи на все вищезгадане, постає необхідність вироблення стратегії повернення півострова. Дипломат, экс-генконсул України в Стамбулі, голова правління БФ «Майдан закордонних справ» Б. Яременко говорить, зокрема, про наявні судові позови. Але зазначає, що українські позови достатньо складні технічно. «Вони формувалися Україною фактично в умовах певного теоретичного вакууму, який був створений унаслідок підписання Мінських домовленостей. Ми не визнавали й дуже довго не могли назвати війну війною, шукали причини, як зачепити Росію», – пояснює дипломат (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/02/21/pogljad/bezpeka/5-rokiv-aneksiyi-krymu.-try-kroky-povernennya-pivostrova>).

За його словами, складність полягає в тому, що між державами конфлікт – важко знайти певні судові міжнародні органи. Міждержавні конфлікти вирішуються на полі бою, за столом переговорів, але не в судах, коли ідеться вже про війну, окупацію тощо. Усі позови перебувають на такій початковій стадії, коли неможливо прогнозувати не лише те, чим вони закінчаться, а й коли. Ідеться про роки, якими вони розглядатимуться.

Тому Б. Яременко називає такі шляхи повернення Криму: військова операція та переговори або комбінація цих двох. «Чи є реально така можливість? На сьогодні ні, але це не значить, що немає роботи для того, щоб наближати та створювати таку можливість. Проблема в тому, що влада немає стратегій повернення Криму, не розуміє, що і як вона робить... З одного боку, нібито проводиться якась політика щодо окупованої території. З іншого боку, не визнається окупація. Ще з іншого – ми підписуємо з окупантами угоду про розподіл квот на вилов риби, у тому числі у водах і тими компаніями, які були украдені в нас росіянами, після окупації Криму», – міркує експерт.

Він наголошує, що потрібно створення інституції кризового менеджменту, де б займалися проблемами Криму в Україні, і додає, що тут тільки частково є прогрес, бо ми втратили представницький орган, який відстоював інтереси кримчан. Не створено ніякого відповідника Верховної Ради Криму. Слабо представлено інтереси Криму в Міністерстві тимчасово окупованих територій, там більше займаються питанням Донбасу. За його словами, також є органи, які більше займаються представництвом Президента в Криму, але вони в Херсоні, тому їм важко впливати на політику. Кроки робляться, але їх ще недостатньо.

«По-друге, має проводитися інформаційна пропагандистська кампанія, яка не дасть Криму зникнути з порядку денного. Світове товариство повинно хоча б у якійсь формі бути заангажованим у ситуації – це вдається шляхом апелювання прав людини в Криму та апелюванням до проблеми мілітаризації Криму.

По-третє, це завдання максимальної шкоди Україні. Тут Україна поводить себе дуже непослідовно, та в цьому руслі робиться щонайменше. В українському суспільстві немає сумнівів, що Крим – це Україна. Є сумнів, що його можна повернути, через відсутність конкретної програми повернення з боку уряду. Люди не бачать ніякої активності, а відтак не вірять, що це може відбутися. Насправді це тривалий процес, але реальний. Думаю, що зрештою Крим повернеться до складу України», – підсумував Б. Яременко.

Віце-спікер парламенту, уповноважений Президента з мирного врегулювання ситуації в Донецькій і Луганській областях І. Геращенко також прокоментувала кроки України для деокупації території ([URL: https://www.slovoidilo.ua/2019/02/14/novyna/polityka/iryna-herashhenko-rosiyi-nespodivanka-krym-zalyshayetsya-svitovomu-poryadku-dennomu](https://www.slovoidilo.ua/2019/02/14/novyna/polityka/iryna-herashhenko-rosiyi-nespodivanka-krym-zalyshayetsya-svitovomu-poryadku-dennomu)). По-перше, вона зауважила, що Крим залишається на порядку денному будь-яких переговорів у світі. Санкції проти Росії, що стосуються окупації Криму, тривають до повернення півострова Україні. По-друге, Україна ніколи не погодиться ані здати Крим, ані обміняти Крим на Донбас.

Водночас вона зауважує, що Російська Федерація відмовляється від будь-якого формату, від будь-яких переговорів, де б могло йтися про Крим. «Немає жодного майданчика, де Росію поки що ми примусили говорити про Крим. Я хочу сказати, що протягом цих років є кілька важливих прийнятих резолюцій і в ПАРЄ, і Парламентській асамблеї ОБСЄ, і в Європейському парламенті, і на Генеральній Асамблеї ООН, питань, що стосуються так чи інакше Криму: або підтримка територіальної цілісності та суверенітету України, або питання, що стосуються прав людини. Власне, мені здається, найближчим часом нам вдасться більше привернути увагу до Криму в контексті тих провокацій і тієї ескалації, яка сьогодні відбувається в Керченській протоці і в Азові. Насправді, Росія зробила чергову помилку, яка має вартувати їй відповідальності, і в цьому контексті Україна буде наполягати на спеціальному, так званому Азовському пакеті санкцій, і ми будемо наполягати на тому, щоб у Керчі був постійно діючий моніторинговий пункт. Але ми наблизимося до повернення Криму в той день, коли Крим до нас повернеться. Напівкроків, напівзаходів, напівповернення ми не сприймаємо – тільки повне, і без усяких передумов», – говорить І. Геращенко.

Згадала вона й досягнення української влади за ці п'ять років. «Перше – ми не дали йти далі. По-друге, нам вдалося звільнити частину Донбасу і достатньо велику частину Донбасу. По-третє, я ще раз хочу наголосити, що Крим залишається на порядку денному, і весь світ зрозумів, що Україна ніколи цього не пробачить, і не забуде – це немало. Тема Криму весь час на порядку денному. Наприклад на нинішній 73-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було дві резолюції, які стосувалися Криму так чи інакше. Це права людини в Криму і також ситуація на півострові. Це дуже важливо. Ще кілька важливих речей. Протягом цих останніх років відбулися міжнародні суди, які

дуже чітко визначили, що Росія вкрала українські підприємства й змушена буде заплатити за це штрафи. Є суд, який визнав неправомірність закриття меджлісу тощо. Але очевидно, що такий колективний позов, масштабний Україна ще тільки готує, він буде стосуватися не тільки Криму, а й Донбасу. Це нешвидке питання. Повірте, Росія заплатить за все – за кожне зруйноване життя, за кожне вкрадене підприємство, за вкрадені наші, якщо ми говоримо про Крим, виноградники, за наші вкрадені території, Крим буде українським».

Таким чином, можемо констатувати, що в рамках V Міжнародного форуму «Окупований Крим: 5 років опору», а також інших заходів, присвячених п'ятій річниці анексії Криму, як вітчизняні політики так і експерти наголошують на тому, що роки анексії досить негативно відобразилися на суспільно-політичній, економічній, екологічній ситуації в Криму. За ці роки півострів перетворився з українського курорту на російську військову базу. Масові порушення правових норм, прийнятих у цивілізованому світі, стали звичайним явищем. Окупаційна російська влада відмовляється в будь-яких форматах навіть обговорювати питання Криму. Разом з цим маємо підтримку світового співтовариства в питанні відновлення територіальної цілісності в межах міжнародно визнаних кордонів і чітку позицію української влади щодо невизнання анексії. В експертному ж і політичному середовищі є цілковита впевненість того, що зрештою Крим повернеться до складу України, проте наразі швидких шляхів повернення півострова немає.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Президентські вибори-2019: зміни в складі кандидатів, рейтинги і оцінки експертів

Президентська кампанія в Україні виходить на фінішну пряму. Ситуація навколо виборів та основних претендентів поступово, але неухильно загострюється. Щодня з'являються нові компрометуючі лідерів перегонів повідомлення, кандидати намагаються усунути конкурентів з інформаційного поля, ЗМІ спростовують й оприлюднюють різноманітні заяви експертів.

Якщо звернутися до соціології, то серед останніх на момент підготовки матеріалу були дані опитування соціологічної групи «Рейтинг». Оприлюднені результати дослідження свідчать, що за В. Зеленського готові віддати свої голоси 24,7 % тих, хто визначився та має намір голосувати; другу позицію займає Ю. Тимошенко – 18,3 % підтримки; третє місце в П. Порошенка – 16,8 %.

Деякі претенденти на пост Президента України розпочали заздалегідь прогнозовану експертами кампанію з об'єднання зусиль і голосів виборців. Зокрема, лідер «Громадянської позиції» А. Гриценко, який нещодавно

об'єднався з А. Садовим, вийшов на четверте місце з 10,3 % підтримки. Далі в рейтингу: Ю. Бойко – 9,9 %, О. Ляшко – 5,7 %.

Щодо регіональних уподобань виборців, то, за результатами опитування, проведеного на початку березня соціологічною групою «Рейтинг», В. Зеленський має найміцніші електоральні позиції в південно-східних областях. У Києві та в центрі він конкурує з Ю. Тимошенко й П. Порошенком.

Діючий Президент має міцні позиції на Галичині та в інших західних областях країни.

Лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко має сильну підтримку в центральних-західних регіонах і на півночі країни.

Найвищий рівень підтримки А. Гриценка – на Галичині, а в Ю. Бойка – у південно-східних областях, особливо на Донбасі.

В. Зеленський – лідер симпатій серед респондентів, які голосуватимуть уперше (це майже кожний десятий виборець кандидата), а також серед респондентів, які не часто голосують на виборах.

Серед респондентів, які завжди голосують, дебютант української політики ділить першість із Ю. Тимошенко та П. Порошенком, також у цій категорії мають відносно кращі позиції А. Гриценка і Ю. Бойка.

Деяко інша ситуація з оцінкою рівня довіри до кандидатів. Так В. Зеленському довіряють 43 % опитаних, Ю. Тимошенко – 28 %, А. Гриценку – 26 %, П. Порошенку – 24 %, О. Ляшку – 19 %, Ю. Бойку – 18 %. При цьому найвищий рівень недовіри мають П. Порошенко (69 %) та О. Ляшко (71 %).

Водночас дзеркальні показники щодо виборчих уподобань демонструють відповіді на запитання «Хто буде наступним Президентом України?». Так, 22 % опитаних вважають, що наступним Президентом буде П. Порошенко; у перемогу Ю. Тимошенко вірять 20 %, а В. Зеленського – 18 % (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/vibori-2019-timoshenko-obignala-poroshenka-a-gricenka-viyshov-na-chetverte-misce-opituvannya-50010113.html>. 2019. 11.03).

Цікавою для розуміння загального перебігу кампанії є оцінка передвиборчого клімату в Україні Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), яка з'явилася у відповідній заяві на сайті організації 8 березня. Повідомляється, що під час візиту делегація вислухала твердження громадських активістів про зловживання адміністративним ресурсом під час виборчої кампанії, зокрема про порушення меж між президентською і виборчою діяльністю. «Делегація вислухала звинувачення про незаконні витрати під час виборчої кампанії і наголосила на необхідності повної прозорості фінансування виборчої кампанії всіх кандидатів. Делегація також дуже занепокоєна повідомленнями про інтенсивні зусилля деяких кандидатів зі створення систем підкупу виборців», – ідеться в заяві.

На думку делегації ПАРЄ, загальна обстановка в Україні є підходящою для проведення демократичних виборів. Однак після спілкування з різними

співрозмовниками в організації підкреслюють, що ще є можливості для поліпшення, час, що залишився до виборів, дає змогу досягти деякого прогресу.

На думку делегації, Центральна виборча комісія діяла професійно й добре підготувала вибори. Однак безпрецедентно велика кількість кандидатів на пост Президента й місцевих спостерігачів може ускладнити проведення голосування і викликати проблеми безпосередньо в день виборів.

Крім того, делегація Парламентської асамблеї Ради Європи шкодує про те, що свобода слова в Україні обмежена тим фактом, що українські ЗМІ в основному належать олігархам і, замість збалансованого подання інформації, виступають як канали зв'язків з громадськістю для окремих кандидатів. Крім того, європейські партнери вітали активну роль, яку зіграло громадянське суспільство в передвиборний період, і нагадали, що громадянське суспільство є одним з основних учасників справжньої демократії та має поважатися як таке. «Тим не менше, делегація висловлює стурбованість тим, що ряд НУО, схоже, пов'язані з партіями і/або кандидатами. Також було тривожно чути, що відомі воєнізовані формування були зареєстровані як місцеві спостерігачі і нібито погрожували застосувати силу проти ймовірних порушень у день виборів», – зазначають представники ПАРЄ. Делегація також із жалем відзначила низьку кількість кандидатів-жінок.

У ніч на 8 березня ЦВК затвердила кількість кандидатів на пост Президента й текст бюлетеня для голосування (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/vibory2019/4073404-parie-otsinylya-vyborchukampaniui-v-ukraini>. 2019. 8.03).

До 00:00 8 березня кандидати на пост Президента мали можливість подати заяви про зняття з виборів. З 00:15 ночі проти 8 березня ЦВК розпочала розгляд вищезазначених заяв. За словами завідувача відділу взаємодії із ЗМІ К. Хівренка, станом на 20:30 7 березня, заяви на зняття своєї кандидатури для участі у виборах Президента України подали п'ятеро осіб. «Дві кандидатури знято, три – зараз на розгляді», – зазначив К. Хівренко.

Згодом стало відомо, що Центрвиборчком скасував реєстрацію кандидатами на пост Президента народних депутатів Д. Добродомова, якого висунула партія «Громадський рух “Народний контроль”», і Є. Мураєва, висунутого від партії «Наші». Крім того, було скасовано реєстрацію кандидатом на пост Президента журналіста-розслідувача Д. Гнапа, висунутого від партії «Сила людей», і С. Кривоноса. Вони подали звернення до ЦВК про відмову балотуватися 7 березня (URL: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119. 2019. 7.03).

Як ми вже зазначали вище, раніше про своє зняття з президентських перегонів на користь А. Гриценка заявив мер міста Львова А. Садовий. Експерти доволі активно обговорювали зазначену подію.

«З'явилася додаткова інтрига», – заявила з приводу «злиття» А. Садового й А. Гриценка І. Бекешкіна, директор Фонду «Демократичні ініціативи». З початку 2019 р. у соціологічних опитуваннях встановився

статичний табель про ранги. Шоумен і лідер «Кварталу-95» В. Зеленський незмінно займав перше місце. Далі, з відривом від нього, але майже без різниці в показниках щодо один одного, розміщувалися діючий Президент П. Порошенко та лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко.

Сам же А. Гриценко, як правило, відставав від цих двох кандидатів, займаючи то четверте, то п'яте місце. І не мав шансів становити реальну конкуренцію трійці лідерів виборчої кампанії. А. Садовий же взагалі перебував за межами списку топових кандидатів. Так, в опитуванні Центру ім. О. Разумкова за першу половину лютого А. Гриценко отримав четвертий рядок передвиборного рейтингу – його підтримали 7,3 % респондентів, готових іти на вибори. А. Садовий за цим показником виявився восьмим (2,2 %). Нині ж, на думку аналітиків, перед А. Гриценком прочинилися двері можливостей, які ведуть до другого туру.

Крок, зроблений А. Садовим, дав А. Гриценку надію. Вона з'явилася не завдяки арифметичному складанню рейтингів обох кандидатів – таке, як пояснює І. Бекешкіна, у житті не працює. Однак А. Гриценко може залучити як частину прихильників А. Садового, так і декого з тих людей, які ще не зробили свого вибору. Таких же ж у країні чимало – 30,5 % виборців, якщо вірити лютневому опитуванню Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Тобто тих, хто не визначився, помітно більше, ніж тих, хто підтримує нинішнього лідера В. Зеленського: за шоумена, за даними Центру ім. О. Разумкова, готові віддати голоси 17,5 % від загальної кількості опитаних (і 19,5 % серед тих, хто піде на вибори). У свою чергу експерти уточнюють: А. Гриценко в найкращому випадку отримає підтримку лише частини тих, хто не визначився.

Ще один резерв лідера ГП на сьогодні в таборі прихильників нинішнього глави держави. Електорат экс-міністра оборони А. Гриценка, як і самого мера Львова, обмежений західними й частково центральними регіонами, зазначає І. Бекешкіна. На заході лідирує П. Порошенко. Главу держави на сьогодні підтримують не лише люди, які симпатизують йому особисто, а й частина виборців, наляканих можливим президентством Ю. Тимошенко або В. Зеленського. Ось ці електоральні резерви й побачать в особі А. Гриценка ще одну альтернативу «страшному коміку» або «жахливій Леді Ю». Тому, на думку І. Бекешкіної, якусь частку підтримки лідер ГП у глави держави «відщипне». Але це, скоріше, означає, що П. Порошенко недоотримає важливих для себе голосів. Сам же А. Гриценко навряд чи може з упевненістю заявляти, що навіть з такою підтримкою він «застовпив» за собою місце в другому турі виборів, резюмує І. Бекешкіна (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/ostannya-intriga-chi-zmozhe-gricenکو-viyti-do-drugogo-turu-pislya-ob-yednannya-iz-sadovim-50009493.html>. 2019. 8.03).

Не менш цікаві об'єднавчі процеси відбуваються в лавах нинішніх опозиціонерів – колишніх «регіоналів». На початку березня кандидат на пост Президента Є. Мураєв повідомив у Facebook, що знімає кандидатуру на користь представника Опозиційного блоку О. Вілкула. «Ми разом йдемо на

вибори. На найближчих президентських представляти опозицію буде О. Вілкул», – зазначив Є. Мураєв. Він також повідомив про майбутній об'єднавчий з'їзд його партії «Наші» з Опозиційним блоком. «Я очолю об'єднану партію на парламентських і готовий очолити майбутній уряд», – наголосив Є. Мураєв.

У свою чергу, на прес-конференції в Києві О. Вілкул пообіцяв, що якщо стане Президентом, то рекомендуватиме Є. Мураєва на посаду Прем'єра та лідера об'єднаної партії.

Проте шанси на їхню перемогу навіть після об'єднання залишаються доволі примарними. Згідно з опитуванням КМІС, проведеним 8–20 лютого, лише 1,2 % виборців, які визначилися та мають наміри прийти на вибори, були готові проголосувати за Є. Мураєва, за О. Вілкула – 3,1 %. Кандидати займали відповідно 11 та сьому сходинки в рейтингу.

Водночас обидва кандидати сильно відстають від іншого представника табору сил, які виступають за налагодження відносин з Росією, Ю. Бойка. Його, згідно з опитуванням КМІС, готові підтримати 10,9 % виборців, що визначилися з вибором, він займав четверту сходинку в рейтингу. Таким чином, шанси О. Вілкула на виборах після об'єднання можуть зрости, але навряд чи дадуть йому можливість не тільки вийти в другий тур, а навіть обійти головного конкурента по опозиційному табору політиків Ю. Бойка, якого підтримує В. Медведчук (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47489187>. 2019. 7.03).

Щодо впливу російського фактора на результати президентських виборів цікаву думку висловив заступник директора Українського інституту досліджень екстремізму Б. Петренко. Росія під час президентських виборів в Україні домагатиметься того, щоб переможець кампанії, незалежно від його особи, виграв з мінімально можливою кількістю голосів.

Б. Петренко нагадав, що у 2014 р. Президент П. Порошенко отримав великий рівень довіри після перемоги в першому турі й мав можливість здійснювати радикальні зміни в країні. «Росії на користь те, щоб кандидат, який урешті-решт став Президентом, отримав якомога менше голосів. Коли за кандидата проголосували, як у 2010 р., 49 на 48 %, він розуміє, що не має підтримки всього населення. У першому турі він отримав, умовно кажучи, 30 %, а в другому – 49 % і переміг. Він орієнтуватиметься на нерадикальні дії, а Україні конче потрібні радикальні дії, зміни й реформи. Це розуміє Росія, і вона створюватиме такого Президента, який буде недієздатним», – вважає експерт. На його думку, Кремль працюватиме на розділення українського електорату – «атомізацію». «Мета росіян – повністю розчарований українець, який не довіряє нікому, не тільки владі – не довіряє своїм сусідам, місцевій владі, узагалі нікому», – пояснив Б. Петренко (URL: <https://www.unian.ua/elections/10404777-ekspert-poyasniv-yakogo-rezultatu-prezidentskih-viboriv-v-ukrajini-hoche-kreml.html>. 2019. 10.01).

Отже, виборча президентська кампанія 2019 р. в Україні дійсно є унікальною. На сьогодні, коли залишилося три тижні до виборів, експерти та

спостерігачи ще точно не можуть навіть приблизно визначити, хто ж конкретно вийде до другого туру. Щотижня вибухають нові скандали, наприклад корупційний скандал в оборонному секторі чи з підкупом виборців з боку різних політичних сил. Усе це впливає на розставлення сил, рейтинги й шанси кандидатів на пост Президента.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Политическая подоплека коррупционного скандала в «Укроборонпроме» в оценках СМИ

События вокруг «Укроборонпрома» стали не только одним из самых заметных коррупционных скандалов в последнее время, но и ключевым политическим эпизодом продолжающейся в Украине президентской избирательной кампании.

Общественно-политический резонанс, вызванный обвинениями высокопоставленных украинских чиновников в организации схем по хищениям в оборонном комплексе, стал фактором, способным существенно повлиять на позиции главных претендентов на пост главы государства.

Напомним, заместитель секретаря СНБО О. Гладковский, его сын И. Гладковский, директор «Укроборонпрома» П. Букин и другие их сообщники подозреваются в организации преступной экономической деятельности и завладении денежными средствами госбюджета и государственных предприятий Украины. Утверждается также, что в этой схеме были задействованы и другие руководители оборонных структур различных уровней.

Согласно серии расследований коррупции в оборонной сфере, проведенных украинскими журналистами, участники преступной схемы через фирмы-«прокладки» поставляли оборонным предприятиям контрабандные российские детали или детали из украинских воинских частей по завышенным в несколько раз ценам.

Во время заседания Совета национальной безопасности и обороны 6 марта Президент П. Порошенко заявил, что расследование журналистов относительно коррупции в оборонной сфере базируется на утечке данных из правоохранительных органов. При этом он назвал журналистское расследование «попыткой подорвать доверие» к армии. Так, он напомнил, что расследование нарушений в оборонном секторе, в частности растраты государственных средств, продолжается уже больше года, а утечка информации произошла накануне предъявления подозрения и по окончании экспертиз. По мнению П. Порошенко, этот скандал опасен, так как идет речь о попытке подорвать доверие к государству и его оборонному комплексу. «О том, что коррупции в оборонной сфере нет, речь не идет. Коррупция есть, но речь о том, способны ли мы эффективно с ней бороться. И я подчеркиваю: у коррупции нет политической крыши. Никто не избежит наказания за

совершенное преступление, если это преступление доказано», – заявил П. Порошенко (URL: <https://newsone.ua/news/politics/poroshenko-zajavil-cto-skandal-s-khishchenijami-v-oboronke-razhorelsja-prjamo-pered-objavleniem-podozrenija-prichastnym.html>).

Также Президент публично обратился к Национальному антикоррупционному бюро (НАБУ) с призывом расследовать резонансные публикации о коррупции в «Укроборонпроме».

Генпрокурор Ю. Луценко в свою очередь отметил, что, сообщив о схемах хищений в оборонной сфере, расследование которых ГПУ и НАБУ ведут с 2016 г., журналисты лишь на несколько недель опередили официальное следствие. В целом, по словам Генпрокурора, начиная с 2014 г., в Единый реестр досудебных расследований было внесено 480 уголовных нарушений на предприятиях Госконцерна «Укроборонпром». «При этом убытки компании от преступлений составили свыше 350 млн грн, из которых путем ревизий были подтверждены лишь 60 млн грн, – заявил Ю. Луценко. – В результате этих дел было сообщено о подозрении 112 лицам, из которых шесть директоров, один экс-гендиректор, несколько начальников отделов, инженеров и т. д. Также продолжаются досудебные расследования по 150 уголовным производствам» (URL: <https://newsone.ua/news/politics/480-del-i-112-podozrenij-lutsenko-rasskazal-skolko-prestuplenij-proizoshlo-na-ukroboronprome-s-2014-hoda.html>).

Сегодня более 10 уголовных дел, связанных с преступлениями в оборонной сфере Украины, расследуются Специализированной антикоррупционной прокуратурой. «У нас есть больше 10 производств, связанных с “Укроборонпромом”. И я бы не ограничивался “Укроборонпромом”, мы называем это производство в оборонной сфере. Это все, что касается государственной безопасности и обороны», – сообщил глава САП Н. Холодницкий. По заявлению главы Антикоррупционного бюро А. Сытника, убытки из-за хищений в оборонной сфере составляют 1 млрд грн.

При этом в силу ряда сложившихся сегодня в украинском политикуме условий, в частности наступления финальной стадии президентской избирательной кампании, проблема экономических преступлений в сфере обороны очень быстро перешла в политическую плоскость. Хотя, по словам авторов расследования, выход сюжета за месяц до первого тура голосования – совпадение. В СМИ обсуждают, кто именно и с какой целью передал журналистам информацию, свидетельствующую о коррупции в «Укроборонпроме».

Так, сотрудничавший ранее с НАБУ бизнесмен и бывший боец батальона «Донбасс» Е. Шевченко, утверждает, что информацию журналистам мог предоставить главный военный прокурор А. Матиос. «В январе – феврале 2017 г. обыски у фигурантов, а именно у А. Рогозы, В. Жукова и впоследствии и у самого И. Гладковского, проводила Военная прокуратура Украины по личному указанию А. Матиоса. Перед тем как

проводить обыск у сына Гладковского, Матиос получил на это личное разрешение у Президента. По каким именно причинам Порошенко дал зеленый свет на обыск у семьи своего близкого друга – мне неизвестно», – пишет Е. Шевченко. По его словам, после обыска А. Матиосу поручили уничтожить обнаруженные доказательства коррупции, но вместо этого военный прокурор сохранил документы и решил использовать их перед выборами для «политических торгов». «И осенью Матиос решил, что такой момент наступил, ведь рейтинг Юли (Ю. Тимошенко. – Прим. авт.) стремительно рос и был равен 21 %, а действующего главы государства – упадок на уровне 8–9 %. Матиос был уверен, что именно ЮВТ станет следующим Президентом и игра началась. Вследствие определенных договоренностей с Ю. Тимошенко осенью прошлого года Матиос передал старательно выделенную часть информации Авакову, который в свою очередь через А. Геращенко направил ее журналистам, которым оставалось смонтировать диалоги и за месяц до выборов выпустить этот мощный компромат в эфир», – пишет Е. Шевченко (URL: <https://politeka.net/news/politics/942516-skandal-s-ukroboronpromom-poluchil-neozhidannoe-prodolzhenie-prishlo-vremja-nazvat-istochnik>).

После обнародования информации о коррупции в оборонной сфере Президент П. Порошенко сообщил об увольнении фигуранта скандального дела О. Гладковского с занимаемой им должности заместителя главы СНБОУ. «После выхода резонансной журналистской передачи относительно возможных злоупотреблений в сфере закупок в “Укроборонпроме”, которое базировалось на утечке информации из правоохранительных органов, ...я подписал указ об увольнении О. Гладковского с должности первого заместителя секретаря Совета национальной безопасности и обороны», – сказал П. Порошенко (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4072769-poroshenko-nazval-ystochnyk-slyva-po-oboronke>).

В политикуме и медиа-сфере продолжается дискуссия: как реакция главы государства на возникший скандал, в частности его кадровые решения, повлияет на уровень его политической поддержки и отразится на позициях его оппонентов. Некоторые эксперты отмечают, что такое решение, как увольнение О. Гладковского, не окажет принципиального влияния на рейтинг Президента, хотя частично снижает негативный имиджевый эффект от журналистского расследования.

«Я думаю, что это технология сбрасывания балласта. То есть как реакция на скандал, которая позволяет продемонстрировать, что Президент не закрывает глаза, а реагирует на возникшие проблемы, что он как бы даже своего друга и бывшего партнера может уволить. Это может сработать», – говорит политолог В. Фесенко. В то же время, считает эксперт, оппозиция будет использовать этот скандал против Президента. «Поэтому все равно какие-то имиджевые и возможно рейтинговые потери будут, неизбежно. Поэтому увольнение Гладковского оно лишь, скажем так, частично нейтрализует эту проблему. А сама проблема остается», – подчеркивает он

(URL: <https://inforesist.org/sbrosil-ballast-politolog-obyasnil-kak-uvolnenie-gladkovskogo-otrazitsya-na-rejtinge-poroshenko>).

Как отмечает политический и военный эксперт А. Мусиенко, Президент П. Порошенко оперативно отреагировал на скандал с хищениями в «Укроборонпроме», отстранив главу СНБО от должности, поскольку, учитывая приближение выборов, вынужден был пойти на этот шаг по политическим соображениям. «Вопрос в том, не запоздала ли это реакция, потому что подобные расследования были и год назад, и два, но тогда на это часто закрывали глаза, в том числе правоохранительные органы», – сказал А. Мусиенко (URL: <https://newsone.ua/news/politics/musienko-poroshenko-operativno-otreahiroval-na-korruptsiju-v-oboronke-iz-za-vyborov.html>).

Депутат от Радикальной партии Ю. Чижмарь, комментируя увольнение О. Гладковского с поста замглавы СНБО, отметил, что Президент пошел не это только сейчас под давлением общественности, хотя и ранее был в курсе ведущегося расследования. «Луценко сказал, что это дело уже два года крутится в оперативной разработке... Генпрокурор докладывает Президенту по поводу такого топ-чиновника – я могу подтвердить это, как бывший работник Администрации Президента. Президенты в курсе таких громких расследований, – заявил он. – Скорее всего, это дело покрывали из самых высоких кабинетов Администрации Президента. Вопросы ко всей вертикали власти, которая контролировала деятельность СНБО и “Укроборонпрома”» (URL: <https://newsone.ua/news/politics/chizhmar-prezident-dolzhen-byt-davno-znat-o-makhinatsijakh-hladkovskoho.html>).

Как утверждает военный эксперт О. Жданов, Президент стоит во главе ключевой цепочки, связанной с коррупцией в оборонно-промышленном комплексе и увольнение О. Гладковского – это попытка понизить градус общественного недовольства. «Если бы не выборы, то он бы и сейчас не отреагировал на эту историю. Дело в том, что он стоит во главе ключевой цепочки. Это его сфера деятельности. Вспомните, как в 2015 г. Президент боролся за то, чтобы посадить своего человека в кресло директора “Укроборонпрома”. Вспомните, как Президент реформативировал АТО в операцию объединенных сил для того, чтобы взять под свой 100-процентный контроль все, что происходит в зоне ведения боевых действий. Поэтому он крайне не заинтересован. И сейчас до выборов не будет никаких “посадок”», – заявляет эксперт (URL: <https://inforesist.org/zhdanov-ukroboronprom-eto-klondajk-dlya-chinovnikov-zavualirovannyj-grifom-sekretno>).

Глава экспертной организации StateWatch Г. Каневский прогнозирует, что расследование коррупции в «Укроборонпроме» не принесет результатов. «Шансы, что при действующей власти расследование будет завершено – нулевые. Сейчас военная прокуратура ведет 700 производств по государственным предприятиям концерна “Укроборонпром”, а приговоров по ним – ноль», – заявил он (URL: <https://golos.ua/i/668988>).

По мнению политического обозревателя Р. Бизяева, расследование о хищениях в «Укроборонпроме» будет продолжаться, но вряд ли его

завершение вопрос ближайшего будущего. «Это уже не первый скандал подобного рода. Предыдущий был связан с покупкой у России лопастей для вертолетов Ми-8, Ми-24, Ми-17 в прошлом году. При этом стоит вспомнить, что еще год назад “Укроборонпром” отчитался о 100 % импортозамещении, – напомнил эксперт. – Поскольку данное расследование получило общественный резонанс, оно будет продолжаться и далее, так как его фигуранты заявляют о своей готовности к сотрудничеству с правоохранительными органами. Но завершится ли оно в этом году – большой вопрос» (URL: <https://golos.ua/i/668644>).

Политолог А. Якубин считает, что увольнением О. Гладковского скандал пытаются спустить на тормозах. По его мнению, Президент пытается отмежеваться от О. Гладковского и показать, что никаких связей и прикрытия с его стороны у замглавы СНБО нет. «Отстранение Гладковского – попытка не проводить глобального расследования, – заявляет эксперт. – Тема “мародерства на крови” для рейтингов Президента является очень опасной. Она бьет в сердце его избирательной кампании, которая построена вокруг армии. Его избиратель был готов прощать газовые схемы и другие манипуляции, но не хищения в оборонной отрасли. В итоге мы наблюдаем операцию очищения. Порошенко будет стараться максимально отделиться от всех представителей этого скандала. Однако власть своими действиями признает, что обвинения чиновников в контрабанде имели основания» (URL: <https://golos.ua/i/668988>).

В том, что скандал с «Укроборонпромом» может серьезно ударить по позициям главы государства, который будет вынужден переключать внимание населения от коррупции на другие темы, уверен и политолог К. Бондаренко.

Политолог А. Голобуцкий, напротив, утверждает, что скандал вокруг коррупционных схем в «Укроборонпроме» не повредит рейтингам П. Порошенко на выборах Президента. «Конкретно в этой ситуации инициаторы скандала если и добились цели, то минимальной: на рейтингах Порошенко скандал с “Укроборонпромом” если и скажется, то минимально. Те избиратели, которые определились с поддержкой действующего Президента, вряд изменят свое мнение из-за настолько противоречивого скандала. Слишком очевидна та противоречивость», – подчеркивает эксперт (URL: <https://www.obozrevatel.com/politics/rejtingam-poroshenko-ne-povredit-iskusstvenno-razdutyij-skandal-v-ukroboronprome-ekspert.htm>).

Разумеется, обвинения Президента и его окружения в причастности к коррупции в оборонной сфере стали главным мотивом в критике власти со стороны оппозиционных политических сил. Активно используют обвинения в адрес П. Порошенко и его главные конкуренты из числа претендентов на пост Президента.

Так, комментируя реакцию П. Порошенко на сложившуюся ситуацию, кандидат на пост Президента А. Гриценко написал на своей странице в Facebook: «Порошенко сдался и уже пакует чемоданы? На фоне вселенского

скандала “мародерство на крови” и после вчерашнего эфира на “плюсах”, который смотрели миллионы людей, сегодня утром штаб Порошенко дал команду рекламным агентствам: отменить предварительно забронированную наружную рекламу на апрель месяц. По всей стране. “Титаник” уверенно идет своим курсом» (URL: <https://politeka.net/news/politics/937046-gricenkorasskazal-o-novom-povorote-s-ukroboronpromom-poroshenko-pakuet-chemodany>).

Наблюдатели подчеркивают, что уже сегодня коррупционный скандал стал катализатором протестных акций, ход которых может существенно повлиять на сложившуюся сегодня расстановку политических сил. При этом сегодняшняя протестная активность сохраняет тенденцию к радикализации, о чем свидетельствуют, в частности, последние политические акции с участием «Нацкорпуса» в Киеве и Черкассах.

Активисты «Национального корпуса» и Национальных дружин 9 марта собрались на масштабный митинг на майдане Незалежности в Киеве, требуя расследования хищений в оборонной сфере и ареста О. Гладковского, а также его сына. Накануне митинга в Нацкорпусе заявляли, что экс-замглавы СНБО О. Гладковский готовит силовые провокации против полицейских, охраняющих акцию, чтобы потом обвинить националистов. После митинга на майдане Незалежности в Киеве националисты отправились к Администрации Президента, где произошли столкновения с силовиками.

Широкий резонанс также получили и акции «Нацкорпуса» в Черкассах. «В Черкассах во время охраны общественного порядка в центре города, где состоялись массовые мероприятия с участием большого количества граждан, во время отъезда Президента Украины представители “Национального корпуса” пытались заблокировать кортеж главы государства и начали провоцировать на драку рядовых жителей Черкасс и полицию. Активисты попытались прорваться на сцену, применяя пиротехнику. Правоохранители применили полицейские меры принуждения», – сообщила пресс-служба МВД (URL: <http://www.dsnews.ua/politics/natskorpus-pytalsya-zablokirovat-kortezh-poroshenko-postradali-09032019201500>).

Характерно, что представители Блока П. Порошенко, комментируя акции «Нацкорпуса», заявили, что за протестами стоят пророссийские силы. «За подобными акциями стояли и стоят пророссийские реваншисты и олигархи-беглецы. Все время с начала российской агрессии против нашего государства мы утверждаем право Украины быть свободной и независимой. Именно поэтому ни у кого не получится поджечь или сломать Украину изнутри. Всех, кто хочет в угоду своим амбициям спровоцировать насилие и залить наши улицы кровью украинцев, должны остановить решительные действия правоохранительных органов», – заявили в БПП (URL: <https://inforesist.org/bpp-za-sobytyami-v-kieve-i-chernigove-stoyat-prorossijskie-revanshisty-i-oligarhi-begletsy>).

Как будут развиваться события вокруг «Укроборонпрома» и насколько значительное влияние они окажут на ход избирательной кампании, станет

ясно в ближайшем будущем и в значительной степени будет зависеть от дальнейшей реакции власти на предъявленные обвинения, а также позиции, которую она займет по отношению к участникам иницируемых сегодня политическими противниками Президента протестных акций, заключают наблюдатели.

Примітки на полях

Р. Жангожа, гл. науч. сотр. ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»

Всемирный банк поставил диагноз экономике Узбекистана

Узбекистан, одна из ключевых стран Центральноазиатского региона, представляет для Украины интерес, связанный с перспективами взаимовыгодного сотрудничества в области торговли и обмена производственно-технологическими инновациями. В настоящее время украинскими экономическими экспертами эти вопросы остаются мало изученными – по причине ряда проблем в собственной национальной экономике, находящейся в фазе транзита. Однако уже в среднесрочной перспективе объективная информация об экономиках стран – потенциальных торгово-экономических партнеров приобретет должную актуальность.

Группа экспертов Всемирного банка подготовила доклад, посвященный потенциалу и развитию экономики Узбекистана. Электронная версия экспертного исследования была опубликована на сайте Международной финансовой корпорации, входящей в институциональную структуру банка, 17 февраля текущего года.

Авторы доклада выделяют четыре области (помимо масштабного проекта по модернизации энергетики), требующие оперативного инвестирования для развития: сфера занятости. Это прежде всего недостаточное число предприятий, дефицит экспорта и слабое развитие энергоэффективности. Отмечается, что в Узбекистане быстро растет число трудоспособных граждан – если нынешний темп прироста сохранится, то к 2030 г. Узбекистан станет пятой по численности рабочей силы страной в Европе и Центральной Азии (после России, Турции, Украины и Польши). Однако по причине различных субъективных тормозящих факторов значительная часть граждан оказываются безработными, малоактивными или трудятся за рубежом, работая на чужую экономику.

Дефицит квалифицированной рабочей силы на узбекских промышленных предприятиях проявляется в том, что в Узбекистане четверо из пятерых работников заняты в сфере сельского хозяйства или секторе торговли и мелких услуг. Более трети сотрудников работают на госпредприятиях, еще треть являются самозанятыми, то есть на рынке труда представлены в основном государственные «гиганты» и мелкий бизнес. Одним из негативных факторов сложившейся структуры трудовых рынков

страны, тормозящих и развитие экономики, выступает отсутствие быстрорастущих компаний среднего масштаба.

По оценкам зарубежных экспертов, конкурентоспособность экспорта из Узбекистана, несмотря на дешевизну рабочей силы, за последние 10 лет заметно снизилась. Интеграции страны в глобальный рынок мешает как неразвитость местной деловой среды, так и географическая удаленность. Впрочем, отмечается, что на сегодняшний день потребительский рынок Восточной и Южной Азии быстро растет. Если экономическая ситуация будет улучшаться, Узбекистан получит возможность оперативно выйти на этот рынок.

В части оптимистического прогнозирования экономические эксперты отметили, что у Узбекистана достаточно источников энергии, но из-за крайне низкой эффективности их использования страна регулярно испытывает дефицит электроэнергии и газа. (Отметим, что Узбекистан является экспортером природного газа и отмеченная ситуация дефицита природного газа на внутренние рынки страны связана с несовершенной логистикой газопроводной инфраструктуры страны). Актуальной проблемой для Узбекистана остаются уровни потребления пресной воды для питья и полива сельхозугодий и выбросов углекислого газа на единицу ВВП – одни из самых высоких в мире.

Авторы доклада выделили отрасли, которые могли бы стать для Узбекистана катализатором развития: транспортная инфраструктура и сообщение, информационные технологии, финансы, туризм, химическая промышленность и производство удобрений, плодоовощеводство и переработка сельскохозяйственной продукции. В частности, особое значение, по мнению экспертов, придается воздушному сообщению, поскольку Узбекистан не имеет выхода к морю. Наземным транспортом – поездами и автобусами – инвесторы и туристы пользоваться не будут, поскольку расстояния для объектов туристических экскурсий лишают их привлекательности.

По инфотехнологиям Узбекистан в настоящее время значительно отстает, но имеет перспективы – и в случае успеха может выйти на русскоязычный рынок, насчитывающий около 170 млн человек.

Успех химической промышленности может быть обусловлен тем, что Узбекистан входит в число немногих стран мира, богатых минеральными и углеводородными ресурсами и может использовать собственный природный газ, калийные и фосфатные руды и другие полезные ископаемые. Наконец, успехи плодоовощеводства могут быть обусловлены благоприятными природными условиями. Если при этом будет успешно решена проблема полива.

Авторы доклада углубленно проанализировали некоторые из перспективных отраслей с точки зрения их промышленной эффективности и организационной перспективности. В результате этих экспертиз отмечается, что развитию воздушного сообщения мешает советская модель управления

національної авіакомпанією «Узбекистон хаво йуллари». Одно підприємство управляє перевозчиком, диспетчерською службою і аеропортом. Такого в мирі сьогодні уже не існує. Надзор за безпекою виділили в окрему структуру за рекомендацією міжнародних експертів, але фінансує цю структуру по-прежнему «Узбекистон хаво йуллари». Також відзначається, що технологічні лінії хімічних підприємств Узбекистану дуже застаріли і потребують в новому обладнанні і впровадженні ефективних енергозберігаючих технологій. Експерти заявляють, що Узбекистан при його природних запасів повинен бути експортером хімічних і нафтогазових продуктів, але замість цього країна їх імпортує.

В останнє час Узбекистан, де після смерті І. Карімова, наметили і вже проводяться масштабні реформи, привертає все більше уваги економістів. В кінці 2018 – початку 2019 р. країні вперше присвоїли глобальний кредитний рейтинг три найбільш впливових міжнародних агентств. Узбекистан 13 лютого 2019 р. випустив єврооблігації, попит на які в 8,5 раз перевищив пропозицію.

Висшеописана інформація представляє Узбекистан як повністю привабливого торгово-економічного партнера. Питання про активізацію і углублення україно-узбекських відносин залишається відкритим як для середнього бізнесу, так і великих для українських підприємств.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Реформування районного рівня як необхідна умова децентралізації влади

В Україні в рамках реформи з децентралізації та територіальної організації влади поставлено завдання створення нової моделі територіального поділу на райони. Формування базового рівня місцевого самоврядування триває та має успіх. Тепер створюються підстави для спільного представництва інтересів громад у сучасних районах, оскільки дедалі більше об'єднаних територіальних громад покривають території районів. Вісімнадцять районів уже повністю покриті ОТГ, які взяли на себе виконання всіх повноважень. Уже 70 % українців проживає в громадах і містах обласного значення. ОТГ отримують більшість повноважень райрад і РДА, прями міжбюджетні відносини та ресурси. Крім того, район не відповідатиме за вторинну медицину. З 2020 р. вторинна ланка медицини (районні лікарні) фінансуватиметься з державного бюджету через національну службу здоров'я України.

У районах, де більша частина території покрита ОТГ, райради та РДА залишаються без основних повноважень і ресурсів. Проте, за даними Мінрегіону України, щорічно середні витрати на утримання становлять: однієї райради – 2 млн грн; однієї РДА – 8 млн грн. У зв'язку з цим, зусилля спрямовуються на реформування субрегіонального рівня адміністративно-територіального устрою – районного.

Райони – це адміністративно-територіальні одиниці другого порядку в Україні. Вони були створені ще в УРСР 1923 р., шляхом укрупнення землеуправлінських одиниць. В Україні досі діє Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1981 р. № 1654-Х «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР», який не відповідає Конституції України. На сьогодні в Україні є 490 районів – це 490 районних рад, плюс 490 районних державних адміністрацій. Сьогодні з формуванням нової ефективної системи місцевого самоврядування базового рівня – спроможних громад більшість повноважень і ресурсів від районів (районних рад та районних державних адміністрацій. – Прим. авт.) перейшли до громад.

Крім того, зі створенням ОТГ і передачею їм повноважень виникла проблема з дублюванням функцій, особливо в районах, територія яких покрита однією громадою. Є райони, територія яких покрита кількома ОТГ. І таким чином функції виконкомів громад і райдержадміністрації дублюються. Насамперед вони стосуються спорту, культури, освіти, первинної медицини, агропромислового розвитку тощо. Адже громади найкраще знають, які підприємства на їхній території потребують певної державної допомоги. Координація цього питання з району лише посилює безлад.

За словами міністра Мінрегіону України Г. Зубка, щоб розв'язати цю проблему у відомстві визначили перелік функцій і посад, які мають залишитися на районному рівні. Це, наприклад, управління соцзахисту, фінансове управління, управління економіки тощо. Райдержадміністрація є тим органом, який повинен координувати дії територіальних громад у тому числі й щодо дорожнього господарства. Якщо дорога ремонтується, то ремонт має бути виконаний комплексно, а не шматками: лише до межі якоїсь ОТГ. Бо вірогідність «шматкового» ремонту за існуючих умов є, на жаль, високою. До речі, і районна рада, і районна адміністрація зможуть залучати інвестиції на ремонт місцевих доріг. РДА має повідомляти громади про державні програми, наприклад з підтримки тваринництва та оновлення сільськогосподарської техніки. РДА не розподілятиме кошти, а лише координуватиме напрями роботи громад.

Укрупнення декількох районів певним чином розв'яже проблему дублювання функцій, заощадить державні кошти та забезпечить чинним районним адміністраціям і радам навантаження. Таку «систему» пропонують в уряді.

За словами першого заступника міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ В. Негоди, говорити сьогодні про об'єднання районів не

зовсім коректно, тому що «як такого процесу, який маємо з громадами, не буде». Потрібно через парламент затвердити новий поділ районів – цей процес уже «запущено» з ініціативи народних депутатів. У ВРУ зареєстровано сім законопроектів у семи областях – Полтавській, Чернігівській, Миколаївській, Сумській, Кіровоградській, Херсонській, Івано-Франківській.

Концепція реформування місцевого самоврядування, децентралізації передбачає, що до місцевих виборів у жовтні 2020 р. в Україні має бути новий адміністративно-територіальний устрій. «До чергових місцевих виборів 2020 р. нам потрібно створити нову територіальну основу на рівні громад і районів. Без цього децентралізація – чіткий розподіл повноважень, бюджетів, відповідальності між державними органами влади і самоврядуванням, а також між рівнями управління на місцях – далі не піде», – вважає перший заступник міністра. На його думку, по-перше, треба завершити створення перспективних планів формування громад по всій країні. «На п'ятому році реформи одна з областей досі не може подати і схвалити перспективний план. Більшість областей мають плани розвитку громад далеко не на усю свою територію. Отже, модель створення перспективних планів за участі обласних державних адміністрацій та обласних рад виконала свою важливу функцію і вичерпала себе. Завершувати цей процес має уряд за узгодженням з парламентом. Громади надалі не можуть бути залежними від неспроможності, небажання, політичних чи ще якихось інтересів обласної влади», – підкреслив В. Негода.

Саме на перспективних планах має ґрунтуватися новий адміністративно-територіальний устрій країни. Розроблені перспективні плани вже покривають 76 % території країни. Це бачення майбутнього територій формувалося з урахуванням рішень самих громад. Для цього важливо прийняти загальні правила формування нового адміністративно-територіального устрою (законопроект № 8051), після цього розробити й прийняти 24 окремі закони або один великий про адмінтерустрій кожної з областей. Урядовий законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України» перебуває на розгляді Верховної Ради і є одним з пріоритетних законопроектів для продовження децентралізації.

Цей законопроект відмінняє досі чинний Указ ВРУ УРСР 1981 р., який не відповідає Конституції України. Встановлює правила, а не змінює адміністративно-територіальний устрій: залишає три рівні системи адміністративно-територіального устрою: регіональний, субрегіональний, базовий.

Законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України» нічого не ліквідує та не реорганізовує. Він встановлює сучасні засади, тобто правила формування адміністративно-територіального устрою в Україні, яких на сьогодні немає. Законодавчо врегульовує питання щодо порядку утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж адміністративно-

територіальних одиниць, назв населених пунктів і належність їх до певних категорій.

У нових засадах система адміністративно-територіальних одиниць залишається трирівневою: область, район, громада. Регіональний рівень – АР Крим і області; субрегіональний рівень – райони; базовий рівень – громади, до складу яких входять один або декілька населених пунктів. Також запроваджується державна реєстрація адміністративно-територіальних одиниць. При цьому передбачено, що районний рівень має бути більш упорядкований і відповідати європейським стандартам. Але для того щоб змінити межі району, реорганізувати чи ліквідувати його, має бути окреме рішення Верховної Ради України. «Отже, ті, хто говорить, що цей законопроект призведе до ліквідації того чи іншого району, помиляються або просто спекулюють на темі», – зазначив В. Негода.

Законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України» – один із 17 пріоритетних законопроектів, які становлять законодавчий маршрут децентралізації. Цей перелік було підтримано координаційною радою донорів та спеціальними посланником уряду Німеччини з питань децентралізації в Україні Г. Мільбрадтом.

«З прийняттям законопроекту про адміністративно-територіальний устрій ми ліквідуємо дублювання повноважень районної ради і РДА з органами місцевого самоврядування ОТГ, прибираємо надмірні витрати на утримання апарату РДА, підвищуємо якість надання послуг за рахунок збільшення фінансування бюджетів органів місцевого самоврядування в частині створення госпітальних округів, нового освітнього простору тощо. Це є необхідною умовою для подальшої успішної децентралізації», – наголосив міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України Г. Зубко, коментуючи схвалення урядом зазначеного законопроекту.

Відповідно до Конституції України, до переліку питань, що визначаються виключно законами, віднесено й питання територіального устрою України. У відомстві наголошують, що новий порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою є лише порядком, тобто він визначає чіткі процедури, як і хто може це вирішувати, і жодним чином не змінює існуючої системи адмінтерустрою.

Теза перша – існуючий адміністративно-територіальний устрій України не є предметом правового регулювання цього законопроекту. Але чіткі правила вирішення питань адмінтерустрою держава повинна мати. І такими правилами не можуть бути ті, які встановила давно неіснуюча держава. Натомість існують сучасні умови, нові потреби і виклики. У країні четвертий рік упроваджується реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади. І визначення чітких процедур для вирішення питань адмінтерустрою є одним з її завдань.

Теза друга – прийняття цього законопроекту дасть можливість запровадити Державний реєстр адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів. Закон «Про географічні назви» визначає правові основи

регулювання відносин і діяльності, що пов'язані із встановленням назв географічних об'єктів, а також унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням географічних назв. І цим же документом визначено, що порядок найменування та перейменування географічних об'єктів, які становлять систему адміністративно-територіального устрою України, визначається окремим законом. Отже, таким законом має стати законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України».

На сьогодні в Україні відсутнє законодавство, що визначає порядок утворення, реєстрації адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів. Така законодавча прогалина призводить до проблем, пов'язаних з упорядкуванням назв адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, їх обліком та своєчасним внесенням змін до первинного реєстру.

Сьогодні облік даних про кількість територіальних громад і органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства частково здійснює апарат Верховної Ради України. Облік населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць в областях ведеться обласними радами. При цьому рішення уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування з питань найменування й перейменування назв населених пунктів як сьогодні, так і раніше набувають чинності після опублікування повідомлень про них у «Відомостях Верховної Ради України».

У Мінрегіоні наводять дані перевірки Комітету Верховної Ради з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, за якими у 12 тис. 110 офіційних бланках місцевих рад встановлено 324 факти помилкових назв сільських, селищних і міських рад, 902 випадки помилок у назвах населених пунктів. Виявлено 566 населених пунктів, визначення категорій яких здійснено з порушенням законодавства, 42 населені пункти взагалі відсутні в офіційному обліку, 54 населені пункти, які офіційно обліковуються, на місцевому рівні не значаться, 81 місцева рада перенесла свій адміністративний центр.

Комітетом у результаті перевірки також встановлено, що місцеві ради, у назвах яких допущено помилки, мають свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи з назвою, яка офіційно не обліковується, отримали дозволи від дозвільної системи МВС на виготовлення печаток – у результаті використовують офіційні бланки й печатки з помилками в назвах. Зазначені помилки є також і в документах громадян – паспортах, свідоцтвах про народження, документах про право власності на землю, нерухомість, спадщину, купівлю-продаж, дарування тощо, що породжуються відсутністю їх первинного реєстру.

За словами першого заступника міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ В. Негоди, таку ситуацію необхідно виправити та більше не допускати такої ситуації. Тому в уряді закликають підтримати законопроект, який визначає процедурні питання, пов'язані з вирішенням питань адмінтерустрою. Після цього ще необхідно прийняти ряд інших

законопроектів, які стосуватимуться адміністративно-територіального устрою базового та субрегіонального рівнів.

В Україні вже 18 районів, територія яких повністю покрита об'єднаними громадами. У таких районах спроможні громади керують ресурсами, надають більшість послуг населенню й несуть за все відповідальність. Районна влада мінімально впливає на діяльність та розвиток території. Найголовніше те, що там послабляється основна функція району – представництво спільних інтересів громад. Тому очевидно, що такі райони в майбутньому реформуватимуть. І знову ж таки по кожному району Верховна Рада України прийматиме окремий закон для його ліквідації чи зміни меж.

За словами експертів, укрупнення районів – це другий крок реформи місцевого самоврядування, який має стати її логічним продовженням. Адже сьогодні в Україні налічується 18 об'єднаних територіальних громад, які повністю поглинули райони. Ще в 145 районах ОТГ займають від 50 до 99 % площі. Є такі приклади й на Харківщині. Наприклад, Коломацька ОТГ об'єднала весь район (7,2 тис. населення), а Золочівська та Зачепилівська – майже весь. Виникає певний конфлікт компетенцій: органи місцевого самоврядування дублюють функції один одного, адже відповідно до законодавства об'єднані громади перебирають на себе майже всі повноваження, які належали до компетенції районних рад.

Представники ЄС в Україні, які працюють у рамках виконання європейських програм щодо підтримки реформи з децентралізації в Україні, схвалюють закріплення на законодавчому рівні трирівневої системи адміністративно-територіальних одиниць. Так, спеціальний посланник уряду Німеччини з питань реформ у галузях урядування та децентралізації в Україні Г. Мільбрадт зазначає, що Україна – велика за територією країна, і важко уявити, що існуватиме лише два рівні – області та ОТГ.

Більшість українських експертів також вважає, що потрібен якийсь проміжний рівень. Звичайно, райони повинні залишитися, але не в тому вигляді, як на сьогодні. Райони вже передали більшу частину повноважень ОТГ. Тепер потрібно визначити, які повноваження в майбутньому вони візьмуть на себе; райони потрібно зробити більшими, утім їх кількість має скоротитися. Є ідея скоротити кількість районів з 500 до 100 – це завдання законопроекту «Про засади адміністративно-територіального устрою». Порівняно з іншими європейськими країнами 100 – це цілком прийнятна кількість.

За дорученням Прем'єр-міністра, за підтримки Ради Європи, Асоціації районних та обласних рад здійснюється моделювання районного поділу в чотирьох областях – Донецькій, Луганській, Харківській і Тернопільській. Таке моделювання потрібно відпрацювати по кожній з областей, і після обговорення внести в парламент відповідні законопроекти. Поки вирішується питання, чи робити один законопроект для всіх областей або 24 законопроекти по кожній області окремо. Цей процес має відбутися не

пізніше як у першому півріччі 2020 р. На цій новій основі має відбуватися формування органів влади з новими повноваженнями.

Українська асоціація районних і обласних рад розпочинає напрацьовувати пропозиції стосовно розмежування повноважень між різними рівнями місцевого самоврядування. «Наше основне завдання на цьому етапі – не визначати завчасно кількість районів і їхні майбутні межі. Потрібно осмислити, надання яких адміністративних послуг буде найбільш ефективним на районному рівні, які повноваження мають отримати райони, як прибрати конкуренцію компетенцій. Для цього необхідно провести аналіз відповідної частини законодавчого поля, щоб зрозуміти та надати пропозиції, які нормативні документи мають бути прийняті органами влади. Крім того, у процесі укрупнення районів потрібно врахувати такі аспекти, як транспортне сполучення, доступність районного центру для інших населених пунктів, особливості економічного та соціального розвитку територій», – підкреслив президент асоціації С. Чернов.

На його переконання, саме районний рівень влади має взяти на себе ряд питань, які окремі громади будуть нездатні ефективно вирішувати самостійно, зокрема утримання інтернатних установ, утилізація твердих побутових відходів, утримання установ охорони здоров'я вторинного рівня тощо. Така робота здійснюватиметься в межах плану подальшого реформування органів місцевого самоврядування.

Експерти Української асоціації районних і обласних рад підготували нову мапу адміністративно-територіального устрою на субрегіональному рівні Тернопільщини, що складається із чотирьох спроможних районів. Сьогодні така модель продемонстрована представникам області під час другого етапу обговорень, у рамках тематичного круглого столу, організованого асоціацією за підтримки Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні». Центрами районів визначено Тернопіль, Чортків, Кременець і Бережани.

Як зауважили експерти, запропоноване бачення територіального обрамлення розроблено виключно на основі пропозицій, що були озвучені на попередньому заході представниками органів місцевого самоврядування та державної влади. За словами фахівців, підтримане радами розташування районів має стати зручним для громадян в отриманні якісних і доступних публічних послуг – у першу чергу з точки зору логістики. Більше того, у зазначених центрах змодельованих адміністративно-територіальних одиниць уже є існуюча мережа ЦОВВ. Тобто перевага такої моделі очевидна – не в останню чергу зважаючи на оптимізацію ресурсної бази. Зокрема, під час підготовки пропозицій щодо проекту карти-схеми експерти аналізували стан соціально-економічної активності існуючих 27 районів і семи міст обласного значення Харківської області. Зокрема, проаналізовано просторові, географічні особливості розташування наявних районів, а також шляхи сполучення між населеними пунктами. Також робоча група врахувала взаємозв'язки, взаємообумовленості та історичний розвиток територій. Така

формула передбачає, що в одному районі в середньому кількість населення становитиме 137 тис. осіб (крім м. Харків), у середньому працюватиме по шість ОТГ. Це фактично відповідає європейській системі NUTS (стандарт територіального поділу країн для статистичних цілей у Європейському Союзі) і практиці формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня, додав виконавчий директор Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області.

Крім того, у своїх напрацюваннях робоча група враховувала доступність до нових районних центрів. Так, орієнтовно близько 85 % населених пунктів розташовано на відстані до 60 км від райцентру, тобто на відстані понад 60 км – решта 15 %. Також зверталася увага на фінансову забезпеченість територій.

Група пропонує створити в області дев'ять районів. Це Валківський, до складу якого пропонують приєднати м. Люботин, а також Коломацький, Богодухівський і Краснокутський райони. Другий район – Дергачівський, у який планується віднести, крім Дергачівського, Золочівський район. Третій з напрацьованих районів – Зміївський, до складу якого пропонують віднести м. Первомайський, а також Первомайський, Нововодолазький райони. Ще один район – Ізюмський, до якого фахівці пропонують віднести м. Ізюм і Балаклійський, Борівський райони. До Красноградського району мають увійти Зачепилівський, Сахновщинський, Кегичівський райони. До пропонованого Куп'янського району – м. Куп'янськ і Дворічанський, Шевченківський райони. У Лозівському районі експерти бачать м. Лозова, а також Близнюківський і Барвінківський райони. Крім вищезгаданих, пропонується залишити Харківський район, до якого ввійде м. Харків. Останній – дев'ятий – Чугуївський район, він має об'єднати Чугуїв, Вовчанський, Великобурлуцький, Печенізький райони.

Група народних депутатів зареєструвала законопроект «Про створення, ліквідацію та зміну меж районів Полтавської області» (реєстр. № 9204). Автори законопроекту пропонують створити на Полтавщині, замість 25 існуючих районів, чотири нові, укрупнені райони на основі створених госпітальних округів: Полтавський, Кременчуцький, Лубенський, Миргородський райони. Межі нових районів збігаються з межами утворених минулого року госпітальних округів.

У пояснювальній записці до законопроекту йдеться про те, що існуючий районний рівень стає неефективним «через фактичну відсутність чи істотне зменшення його функцій. Майже всі повноваження, які належали до компетенції районних рад, перебирають на себе об'єднані громади... Це створює соціальне напруження та непрості відносини між районною владою та новоствореними громадами».

Народні депутати – автори законопроекту № 9240 запропонували один з варіантів зміни районного рівня. Він ще обговорюватиметься й доопрацьовуватиметься, виходячи в тому числі і з ваших зауважень. Але очевидно одне: вирішувати це питання треба швидко і без популізму,

оперуючи цифрами, спираючись на існуючу ситуацію з формуванням спроможних громад».

Продовжується обговорення законопроекту «Про створення, ліквідацію та зміну меж районів Полтавської області». У разі прийняття цього документа Полтавщина стане першим регіоном, який, по суті, здійснить адміністративно-територіальну реформу. «Мабуть, уже усі зрозуміли, що районний рівень має і буде змінюватися. У процесі децентралізації РДА та обласні ради, особливо там, де значна частина територій і населення вже у об'єднаних громадах, дійсно втрачають більшість повноважень і ресурсів», – прокоментував ситуацію генеральний директор директорату з питань місцевого самоврядування та територіальної організації влади Мінрегіону С. Шаршов. На думку урядовця, реформування районного рівня дасть змогу, по-перше, розмістити в регіонах підрозділи органів державної влади не хаотично, як нині, а логічно. По-друге, дасть можливість уникнути дублювання функцій районів і громад. «На рівні районів мають вирішуватися лише ті місцеві питання, які громадам самотужки вирішувати складно, наприклад збір, утилізація та переробка сміття, надання медичних послуг вторинного рівня, будівництво й ремонт доріг, створення центрів безпеки тощо», – вважає він.

Активно включилися в обговорення питання фахівці Полтавського центру розвитку місцевого самоврядування, створеного за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» та Мінрегіону. Вони проводять зустрічі з депутатами всіх рівнів, очільниками об'єднаних територіальних громад, посадовими особами, усіма небайдужими. Одним з перших до Полтавського ЦРМС завітала делегація депутатів із Семенівського району. Представників обласної, районної ради та ради Семенівської ОТГ цікавили насамперед питання перехідного етапу.

Таким чином, реформування районного рівня необхідне для подальшої реалізації реформи з децентралізації влади в Україні, формування спроможних громад і розвитку місцевого самоврядування. Крім того, чергові місцеві вибори, які, відповідно до Конституції України, відбудуться в 2020 р., мають відбутися на новій територіальній основі базового та субрегіонального рівнів. Тому прогнозовано районний рівень реформуватимуть, але не ліквідуватимуть (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Мінрегіон України (<http://www.minregion.gov.ua>); Полтавський центр розвитку місцевого самоврядування (<http://lgdc.org.ua/branch/15>); СК (<http://www.slk.kh.ua>); Укрінформ (<https://ukrinform.ru/info/uatv.html>); Українська асоціація районних та обласних рад (<http://uaror.org.ua/?p=18244>).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Інтерв'ю з Президентом НАН України академіком Б. Патеном.

– Борисе Євгеновичу, цього разу наша розмова децю відрізнятиметься від попередніх, адже наприкінці 2018 р. в нашій країні на державному рівні відзначався 100-річний ювілей НАН України. З нагоди цієї великої дати відбулося чимало важливих подій у житті академії. Але пропоную залишити цю тему «на десерт», а розпочати з уже традиційного запитання. Головним завданням учених Національної академії наук України є здійснення фундаментальних наукових досліджень. Тож чого вдалося досягти в році, що минув?

– Досягнень, як завжди, багато, і, звичайно, про всі не розповісти в межах одного інтерв'ю. Про них можна буде більше дізнатися вже цієї весни – з чергового великого річного звіту про діяльність Національної академії наук України. Я ж згадаю декілька найвагоміших.

По-перше, спираючись на останні математичні дослідження в галузі диференціальних систем з імпульсами та запізненнями, наші математики запропонували ефективні методи аналізу резонансних явищ у математичних моделях фізичних і біологічних процесів. Таких, наприклад, як відома модель співіснування популяцій у біології – так звана модель «хижак – жертва» Лотки – Вольтерра.

Інформатики створили оригінальну інформаційну технологію захисту делегованих віддалених обчислень від несанкціонованих втручань. Цю технологію орієнтовано для застосування в хмарних обчисленнях. Вона охоплює системи електронного голосування, електронного уряду, фінансові обчислення, контроль об'єктів критичної інфраструктури, криптографічних перетворень, а також інші обчислення, що потребують підвищеної надійності та самоавтентифікації.

Далі – про ще один науковий результат. Надзвичайно важливий, на мій погляд. Механікам академії належить науково-методичне забезпечення для аналізу поздовжньої стійкості нової двоступеневої ракети космічного призначення «Циклон-4М», котра створюється на ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля». Треба сказати, що виробники ракетної техніки накопичили чималий досвід розв'язання проблеми забезпечення поздовжньої стійкості рідинних ракет, та все ж вона й досі залишається актуальною й однією з найважливіших проблем ракетної техніки та потребує окремого рішення для кожної моделі ракети, що створюється чи модернізується.

Наші харківські фізики спільно з німецькими та ізраїльськими колегами експериментально виявили електромагнітне випромінювання, що породжується вихорами, рухомими магнітним полем. Ці вихори існують у так званій шубніковській фазі надпровідників, яку, до речі, теж свого часу було відкрито в Україні. Принципово, що частоти такого випромінювання

лежать у радіохвильовій частині спектра. І, змінюючи магнітне поле, можна безперервним чином перекрити весь радіодіапазон. Ці роботи закладають основи для створення надзвичайно широкодіапазових радіогенератив. А їх потребує як цивільний, так і оборонний сектори української промисловості.

Географи розробили концепцію атласної геоінформаційної моделі сучасного стану культурної спадщини на шляху переходу нашої країни до сталого розвитку. Створено також інтерактивну карту «Публічна частина Державного реєстру нерухомих пам'яток України» й електронні карти розділів атласу «Населення України та його природна і культурна спадщина».

Тепер про досягнення в оптоелектроніці. На основі наноструктур оксиду цинку з домішками срібла матеріалознавці вперше виявили ефект підсилення інтенсивності ультрафіолетового випромінювання в 10–15 разів. Так відбувається завдяки взаємодії ґратки оксиду цинку з плазмонними коливаннями в металевих кластерах срібла. Це явище може бути використано для створення нового покоління ефективних світловипромінювальних діодів. Причому передбачається, що вони будуть у 600 разів дешевшими за світлодіоди з нітриду галію, які використовуються зараз.

Науковці академії ретельно вивчали явища рідкометалевого окрихчення у свинцевих розплавах хромистих сталей феритного, феритно-мартенситного й аустенітного класів. І за результатами своїх досліджень показали, що під час деформування за підвищених температур у поверхневих шарах таких сталей зароджується значна кількість мікротріщин. Під дією розплаву й деформації вони об'єднуються в одну магістральну тріщину, котра спричинює прискорене руйнування матеріалу та на порядок знижує його довговічність. Ці фундаментальні знання важливі для створення технології захисту конструкцій та обладнання, які працюють у контакті з металевими розплавами.

Наші вчені вже не перший рік досить плідно беруть участь у дослідженнях на Великому адронному колайдері в Швейцарії. Минулого року там було відкрито нову частинку з подвійною чарівністю. Інтригуюча властивість нового баріону з двома чарівними кварками – його надзвичайно довгий час життя за мірками ато-метрового простору кварків і глюонів. Теоретично інтерпретувати цей феномен можливо лише на межі Стандартної моделі та Нової фізики. Нова частинка з подвійною чарівністю народжується в сильній взаємодії та через проміжні процеси еволюціонує в поле слабкої взаємодії. Подальші дослідження мають встановити роль явищ Нової фізики в цих процесах.

Не можна оминати увагою ще одне досягнення, внесок у який теж зробили наші вчені-ядерники. На детекторі Борексіно виконано прецизійне спектроскопічне вимірювання потоків сонячних нейтрино від протон-протонного циклу та знайдено ознаку високої металевості надр Сонця. Між іншим, цей результат опубліковано в, напевно, найвідомішому науковому журналі Nature.

Крім того, наші ядерники в рамках програми робіт EUROfusion, до якої Україна у 2017 р. приєдналась як асоційований член, досліджували можливості створення керованого термоядерного синтезу. Вони показали, що за певних умов неоднорідність розподілу температури плазми може вести до такої нестійкості плазми, котра не погіршує, як це відбувається в багатьох експериментах, а поліпшує утримання її енергії. Поліпшення стається внаслідок виникнення доцентрового потоку енергії у сфери локалізації нестійкості плазми. Подібна нестійкість спостерігалася в експериментах на оптимізованому стелараторі Вендельштайн 7-X у Німеччині та в найбільшому у світі токамаку JET у Великій Британії.

Хіміки торік уперше одержали квантові точки неорганічних перовськітів у матриці цеоліту з високим (до 80 %) квантовим виходом фотолюмінесценції. Застосування цих розробок у світлодіодних освітлювачах дасть змогу значно збільшити індекс передачі білого кольору.

Спільно з фізиками й біологами хіміки показали, що одержаний механохімічним методом графеноподібний дисульфід вольфраму здатен гальмувати утворення в лізоцимі – ферменті, який руйнує оболонки бактерій, структур амілоїдного типу, котрі можуть спричиняти виникнення різних патологій людини.

Мікробіологи успішно працюють над створенням сучасних ветеринарних вакцин, які міститимуть наночастинки срібла та міді. Крім того, досліджено взаємодію пробіотичних бактерій із цими наночастинками металів. А це перспективний напрям для створення нового покоління високоефективних пробіотичних препаратів.

У селекціонерів триває робота зі створення нових сортів озимої пшениці. У жорстких кліматичних умовах вони виявили високу посухостійкість і забезпечили врожай зерна 80–100 ц/га. Найкращі з них минулого року отримали назви на честь ювілею нашої академії, наприклад, сорт Академічна 100. Їх передано в Державне сортовивчення. Ряд сортів озимої пшениці визнано новим селекційним досягненням і вже занесено до Державного реєстру сортів рослин України. Розвиваються також нові напрями дослідження зі створення сортів озимої пшениці та її дикого «родича» – спельти – з оригінальними властивостями для харчового користування.

Зоологи, ботаніки й мікологи у 2018 р. описали понад 100 нових таксонів – тобто видів і родів – живих та викопних організмів майже з усіх частин світу – з Євразії, Африки, Південної та Північної Америки, Австралії та Нової Зеландії. Це, безперечно, вагомий внесок у вивчення навколишнього світу й вирішення ряду фундаментальних наукових питань.

Науковці академії разом із фахівцями зі 114 країн світу долучилися до програми ООН із поліпшення стану деградованих земель. Спільно з китайськими колегами Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України, котрий розташований в нашій столиці, заснував при Цзямунському університеті українсько-китайську лабораторію моніторингу ґрунтів для

практичного впровадження українських досліджень. Уже розроблено підходи до рекультивациі ґрунтів, забруднених радіонуклідами.

Помітними фундаментальними результатами у 2018 р. відзначились і наші соціогуманітарії. Важливим вектором їхньої наукової діяльності є дослідження проблем суспільної консолідації. Підсумки своєї роботи вчені представили в Національній доповіді «Україна: шлях до консолідації суспільства». У ній вони спробували з'ясувати, як домогтися консолідації над конфронтацією. На думку соціогуманітаріїв академії, успішний рух до національної єдності можливий лише завдяки налаштуванню на діалог. Консолідація українського суспільства відбудеться через встановлення атмосфери довіри, котра перетвориться на консенсус і партнерство. У цьому полягає стрижнева ідея цієї наукової праці.

Друга національна доповідь, яку підготували та представили минулого року наші науковці-соціогуманітарії, має назву «Українське суспільство: міграційний вимір». Її головна ідея полягає в тому, що міграція – не проблема, котра потребує розв'язання, а реальність, із якою належить рахуватися і яку необхідно облаштовувати. На думку вчених, сьогодні основне завдання державної міграційної політики має полягати в забезпеченні найповнішого використання позитивного потенціалу міграції одночасно з мінімізацією її негативних наслідків. У доповіді обґрунтовано напрями міграційної політики нашої держави. Вказано, що вона має спрямовуватися на зменшення впливу населення, сприяння поверненню мігрантів, передусім тимчасових трудових, і заохочення імміграції працівників, яких потребує економіка, інтеграцію мігрантів в інтересах і окремих осіб, і громад їхнього вселення. У сфері внутрішньої міграції до найнагальніших завдань учені віднесли надання допомоги, облаштування, забезпечення зайнятості, доступу до медичної допомоги, освіти, соціальних послуг внутрішньо переміщених осіб.

Особливої уваги варте дослідження проблеми соціального напруження в українському суспільстві, здійснене нашими соціологами. Як з'ясували вчені, чинником, який найбільше впливає на зростання напруження, нині є бойові дії на Сході України. Збіднення населення внаслідок зростання цін і підвищення тарифів поряд зі зростанням безробіття та корупцією є ключовими чинниками, які це напруження посилюють.

Минулого року світ побачило чимало наукових видань. Серед них, наприклад, фундаментальна колективна робота «Українська фольклористична енциклопедія». Видано перший том іще однієї фундаментальної колективної праці «Церковне мистецтво України», у якому розкрито історію, художньо-стильове та жанрове розмаїття української церковної архітектури і монументального мистецтва. Мовознавці підготували та видали тритомний «Український лексикон кінця XVIII – початку XXI століття». Це – перший в українській лексикографії словник, у якому відтворено реєстр усіх найавторитетніших словників української мови від кінця XVIII до початку XXI ст. Він дає можливість відтворити динаміку

слова в національному лексичному просторі. Правознавці завершили роботу над тритомником «Енциклопедія міжнародного права», а соціологи підготували й опублікували видання «Академічна соціологія в Україні (1918–2018)» у 2 томах.

Тривала й робота над багатотомними проектами, а саме: «Історією української літератури» у 12 томах (6-й і 7-й томи вже перебувають у видавництві), «Словником української мови» у 20 томах (до видавництва передано 9-й том), «Українською музичною енциклопедією» у 7 томах (видано 5-й том), «Етнографічним образом сучасної України» у 12 томах (опубліковано 2-й, 8-й і 10-й томи), а також унікальним для нашої країни проектом з видання наукової спадщини видатного вченого, громадсько-політичного та державного діяча М. Грушевського «Михайло Грушевський. Твори у 50 томах» (до друку підготовлено 3-тю книгу 10-го тому і 18-й, 19-й та 49-й томи).

До того ж продовжується випуск Енциклопедії сучасної України у 30 томах. Підкреслю, що це – перше універсальне видання, котре всебічно відображає різноманітні сфери життя в Україні та подає сучасне наукове бачення історичних подій і постатей. Протягом 2018 р. опубліковано 19-й і 20-й томи цієї енциклопедії. Безперервно наповнюється і її електронний відповідник – національна мультимедійна інтернет-енциклопедія «Енциклопедія сучасної України». Цікаво, що вона посідає другу після «Вікіпедії» позицію в рейтингу найпопулярніших енциклопедично-довідкових джерел у нашій країні. Гадаю, цей факт говорить сам за себе.

Я назвав, звичайно, тільки окремі, найяскравіші результати в галузі фундаментальних досліджень.

– З іншого боку, як відомо, науковці НАН України приділяють велику увагу й прикладним дослідженням. Які минулорічні досягнення за цим напрямом уже увійшли в історію академії?

– Справді, фундаментальні й прикладні дослідження – це ніби два крила нашої академії. І щоб науковий політ був нормальним, не варто занедбувати жоден із цих напрямів. Що, власне, й роблять постійно наші вчені. І, звичайно, 2018 р. не відхилився від цієї траєкторії.

Так, фахівці кількох академічних установ спільно з колегами із ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля» створили комплекс розрахунково-експериментальних методик для відпрацювання на міцність конструкцій ракетно-космічної техніки. Для цього було використано спеціально розроблену уточнену теорію шаруватих композитних оболонок із мінімальним порядком системи розв’язувальних диференціальних рівнянь. А це суттєво впливає на точність і достовірність числових результатів при розрахунках міцності конструкцій та зменшує кількість натурних експериментів при відпрацюванні нових зразків техніки. Високу ефективність розробки, про яку я зараз розповів, уже підтвердили експериментальні дослідження.

До важливих торішніх прикладних результатів належить також універсальний метод планування та стабілізації руху динамічних систем за

умов обмежених ресурсів керування. Розробили цей метод наші математики та механіки. Він сприяє підвищенню точності керування рухом робототехнічних комплексів і безпілотних апаратів, а також дає змогу вирішувати задачі уникнення перешкод при навігації автономних екіпажів і багатоагентних систем.

Кібернетики розробили суперкомп'ютер SKIT4.5AI для вирішення задач машинного навчання. Він дає змогу прискорити навчання у 300–400 разів порівняно з персональними комп'ютерами. Розробка призначається для завдань, пов'язаних із роботою штучного інтелекту. Тож система цього суперкомп'ютера може використовувати методи машинного і глибокого навчання для вирішення завдань у медицині, фізиці, цифровій економіці й багатьох інших сферах. Крім того, нові можливості та підвищена надійність SKIT4.5AI вже стали в нагоді користувачам Українського національного гріду.

Металофізики синтезували надлегкі алюмінієво-магнієві сплави, механічні властивості яких поєднують сталу деформаційну пластичність зі зростанням міцності вдвічі, що відкриває широкі можливості для застосування.

Далі. Розроблено принципово новий спосіб знесолення шахтних вод за допомогою енергетично автономного комплексу потужністю 15 млн м³. Такий комплекс включає попередню підготовку шахтних вод, зворотний осмос, термічну дистиляцію, висушування відходів, демінералізацію в закритому випарному басейні. Комплекс оснащено трьома вертикальними вітрогенерувальними установками та сонячною електростанцією на основі фотоелектричних панелей.

Високу професійну планку тримає Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, який я маю честь очолювати. Для нього 2018 р., як і всі попередні роки, теж не минув без вагомих здобутків. По-перше, там досліджено можливість одночасного зварювання вибухом тришарової композиції бронезахисного матеріалу. І розроблено методику визначення режимів зварювання й термообробки, метод оцінювання броньованої стійкості багатошарової броні. Методику випробувано при виготовленні триметалу «броньовий лист – лист із неіржавної сталі – броньовий лист». Виявилось, що міцність на відрив шарів виготовленого композиційного матеріалу не поступається міцності неіржавної сталі. Це гарантує спільну роботу всіх шарів триметалу при опорі пробиванню.

Ще один помітний результат цього ж інституту – наукові основи отримання зварних з'єднань алюмінієвих сплавів типу «авіаль» у термічно зміцненому стані без високотемпературної післязварювальної термообробки. Це має наукову цінність і практичну значущість для Південного машинобудівного заводу ім. О. М. Макарова, що в м. Дніпро.

Не можу не згадати ще одне досягнення. У цьому ж інституті створено дослідний зразок устаткування для стикового зварювання труб із різнотипних поліетиленів. У перспективі серійне виробництво такого

обладнання дасть змогу спростити ремонтні роботи та запобігти виникненню аварій на полімерних газо- і водогонах.

У переліку минулорічних досягнень є і дуже важлива розробка медичного призначення. Науковці академії спільно з ученими-медиками створили термоелектричний прилад для визначення теплового потоку з поверхні очей. Він призначений для діагностики та моніторингу офтальмологічних захворювань, дає змогу спостерігати в динаміці за розвитком патологічних процесів у структурах ока, а також підвищити ефективність лікування гострих і хронічних захворювань ока. Аналогів цього приладу у світі немає.

А зараз хотілося б навести результат, який яскраво свідчить про роль міжнародної співпраці в розвитку вітчизняної науки. Важливою частиною експериментальної установки ЛНСь у ЦЕРН є металево-фольгова система радіаційного моніторингу, яку створили наші ядерники. Під час здійснення фундаментальних досліджень у ЦЕРН у наших науковців та інженерів виникла ідея металево-фольгових детекторів. Згодом її було покладено в основу розроблення унікальної плазмо-хімічної технології виготовлення надтонких металевих мікростріпових сенсорів. Їхня надзвичайна радіаційна толерантність, висока просторова роздільна здатність, «прозорість» (завдяки товщині в один мікрон) стали рисами, привабливими для застосування таких сенсорів. Наприклад, у мас-спектрометрах, швидкісній рентгенографії, зокрема для спостереження фахових перетворень у металах при нагріванні й охолодженні, а також для розвитку нового напрямку в медицині – просторово фракціонованої радіаційної терапії.

Ідемо далі. Хіміки академії розробили методи синтезу каліксаренів, які містять у структурі макроциклу парацетамол і значно перевищують за протинабряковою та знеболювальною дією як вихідний парацетамол, так і диклофенак натрію.

Створено також нові клейові композиції на основі промислових епоксидних смол для застосування в технологіях «гарячого» та «холодного» тверднення. Це забезпечує широкі можливості їх промислового застосування в машино- й суднобудуванні, авіаційній і приладобудівній галузях.

На основі біогенних поверхнево-активних речовин та екологічно чистих добавок розроблено піноутворювач для гасіння пожеж із використанням прісної води. Застосування цих речовин мінімізує шкідливий вплив реагентів на здоров'я людини й довкілля.

Модернізовано медичний сенсорний прилад «Гелікотестер», який застосовується для неінвазивної експрес-діагностики гелікобактеріозу шлунка. Наразі він став не лише простішим у використанні, а й компактнішим, і здатен працювати в комбінації зі смартфонами.

Ряд вагомих прикладних результатів мають також соціогуманітарії академії. Розповім про два з них.

По-перше, учені-економісти розробили систему показників моніторингу досягнення цілей Сталого розвитку на регіональному рівні та

здійснили моніторинг розвитку регіонів нашої держави у 2011–2016 рр. Виконана робота може стати підґрунтям для виявлення проблемних аспектів, вироблення напрямів коригування регіональної політики. Наші фахівці вже обґрунтували концептуальні засади модернізації механізмів державної регіональної політики України в умовах адміністративно-фінансової децентралізації відповідно до сучасних викликів і проблем соціально-економічного розвитку. Вони також визначили потенційні можливості і загрози для розвитку прикордонних територій нашої країни в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. Це дасть змогу модифікувати систему управління регіональним розвитком з урахуванням зазначених чинників.

По-друге, тривають ретельні дослідження драматичних суспільно-політичних процесів, які нині переживає наша країна. Правники академії розробили рекомендації щодо уможливлення проведення та особливостей здійснення миротворчої операції на Донбасі. Історики проаналізували міжнародний досвід використання санкційних інструментів у контексті його використання для припинення воєнної агресії Росії проти України. Бібліотекознавці вивчили особливості негативних інформаційних впливів в умовах гібридної війни та проблеми їх нейтралізації. Ми впевнені, що всі ці роботи допоможуть нашій державі гідно відповісти на виклики, які постали перед нею в останні роки.

– Як впливає з Вашої відповіді, науковці академії не зменшують обертів у своїй професійній діяльності. І до того ж працюють, що називається, не вхолосту. А що з їхнього доробку вже застосовується практично або готується до застосування найближчим часом?

– Робота на результат – це наша загальноакадемічна настанова. Розповім про кілька минулорічних результатів, які вже дають практичну користь.

У квітні 2018 р. в консульських установах Міністерства закордонних справ України почалась експлуатація системи e-Віза, яку розробили наші інформатики. Вона призначена для онлайн-подання візових анкет на оформлення віз в електронному вигляді та має ряд переваг. Серед них, зокрема, постійна інформаційна підтримка заявників і досить швидке оформлення – до дев'яти робочих днів.

Енергетики виконали дослідження на експериментальних стендах і на цій основі розробили систему опалення сталерозливних ковшів ємністю до 250 т. Її впроваджено на двох вітчизняних металургійних комбінатах «Запоріжсталь» і «Азовсталь», а також на території Республіки Казахстан.

Продовжилися роботи, які тривають протягом уже кількох років поспіль. Ідеться про проекти з подовження термінів експлуатації енергоблоків українських атомних електростанцій. Минулого року наші вчені-ядерники, які тісно залучені до цих робіт, дослідили зразки-свідки та здійснили моніторинг радіаційного навантаження корпусу реактора енергоблоку № 2 Южно-Української АЕС на Миколаївщині. Результати

досліджень показали, що за критерієм крихкої міцності безпечна експлуатація корпусу цього реактора можлива принаймні до 2039 р. Крім того, було визначено умови опромінення опорних елементів корпусу ректора енергоблоку № 1 Хмельницької АЕС. За підсумками проведення державної експертизи з ядерної та радіаційної безпеки Державна інспекція ядерного регулювання України дозволила використовувати отримані дані в роботах з оцінки технічного стану та подовження терміну експлуатації енергоблоку. Хочу вкотре наголосити, що виконання цих робіт є надзвичайно важливим для вітчизняної ядерної галузі. Економічний ефект від подовження терміну експлуатації одного реактора на один рік становить близько 1,5 млрд дол. США. Погодьтеся, що для українського бюджету такі суми наразі є непідйомними.

Тепер про ще один суспільно важливий результат. Для умов Чорнобильської зони відчуження, у тому числі для прогнозування наслідків пожеж, учені академії адаптували та впровадили інформаційну систему підтримки рішень при аваріях на атомних електростанціях РОДОС-Україна. Результати розрахунків цієї системи використовувалися в офіційних повідомленнях Державної інспекції ядерного регулювання України під час пожеж у зоні відчуження.

Зараз багато говорять про інклюзивність. Це правильно і дуже потрібно нашому суспільству. Тож академія теж намагається не відставати у розв'язанні актуальних проблем, подібних до зазначеної. Наприклад, у Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України в Києві розпочато великий інвестиційний і соціальний проект. Він передбачає облаштування тактильного (або сенсорного) саду для відвідувачів з обмеженими можливостями, у першу чергу для осіб із вадами зору. У межах цього проекту в ботсаду планується облаштувати спеціальні доріжки, садові лави, підняті клумби з рослинами для огляду людей на візках та багато-багато іншого.

Особливо хочу наголосити на тому, що з 2015 р. учені академії створили чимало прикладних розробок, спрямованих на зміцнення безпеки й оборони держави. Більшість цих результатів отримано в межах виконання цільової науково-технічної програми НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави». Зупинюся на цьому докладніше.

Зокрема, для захисту особового складу та військової техніки створено перспективні бронеструктури для додаткового захисту легкоброньованої техніки, кабін літаків, поліпшення характеристик тощо. Розроблено також маскувальні покриття для мінімізації помітності техніки в надвисоко-частотному, високочастотному й інфрачервоному діапазонах.

Далі. За напрямом відновлення та модернізації військової і спеціальної техніки науковці академії створили нові технології процесів оброблення каналів нарізних стволів для підвищення їхньої живучості. Крім того, розроблено також сучасні технології з продовження ресурсу авіаційної й

бронетанкової техніки, лазерного й дугового зварювання тонкостінних елементів керма та сопла керованих ракет, а також підводного зварювання корпусів військових кораблів в екстремальних умовах.

Нарешті, для військової медицини розроблено нові біоматеріали для відновлення кісткової тканини. Створено новітні перев'язувальні матеріали та комбіновані засоби для зупинки великих кровотеч. Запропоновано технологію низькотемпературного зберігання клітин донорської крові.

Згадаю про ще кілька розробок, які заслуговують на окрему увагу. Це, наприклад, створена нашими радіофізиками радіолокаційна станція Х-діапазону для виявлення і класифікації рухомих об'єктів. У Міністерстві оборони України завершується процес випробувань і, сподіваюся, найближчим часом її буде поставлено на озброєння.

Астрономи академії розробили автоматизований оптично-цифровий комплекс розвідки, призначений для точного визначення координат рухомих і нерухомих об'єктів та передачі інформації до центру її оброблення. До речі, вже досягнуто домовленості про виробництво цього комплексу на одному з українських заводів.

Наші матеріалознавці здійснили дослідно-промислову перевірку технології одержання монолітих, фрагментованих і армованих корпусів та інших елементів для мінометних мін М60, М82, М120 зі спеціальних та високоміцних чавунів і виготовили дослідну партію цих виробів для польових випробувань. Міни, створені з використанням нових технологій, за технічними характеристиками вдвічі-втричі перевищують аналоги, що використовуються в Збройних силах України, та відповідають усім стандартам НАТО.

На замовлення ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля» вчені НАН України розробили ефективний метод високоточної візуальної навігації для високодинамічних літальних апаратів та комплекс програм для навігації сучасних оперативних-тактичних ракет і безпілотних літальних апаратів. Експериментальні випробування діючих макетів оптичної та радіолокаційної головок самонаведення на землі й у польоті підтвердили високу ефективність нового методу. З'ясовано, що за точністю він у двічі-тричі перевершує інші відомі методи візуальної навігації. Зокрема, методи, що використовуються в американській ракеті «Томагавк» і російській «Іскандер».

Загалом, академія вважає проведення досліджень, спрямованих на створення нових наукоємних продуктів оборонного та подвійного призначення, одним зі своїх пріоритетних завдань. Ми дуже сподіваємося на всебічну підтримку наукових колективів, що проводять такі дослідження, як з боку військових і промисловців, так і з боку вищого керівництва держави.

Але й це ще не все. Крім здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, однією з головних функцій діяльності НАН України є експертна. Наші фахівці пропонують свій погляд на різноманітні питання суспільного життя, на розв'язання проблем загальнонаціонального значення. І постійно надсилають відповідні інформаційно-аналітичні матеріали до органів

державної влади та місцевого самоврядування. Не полишили вони цієї вкрай важливої частини своєї роботи й у 2018 р. На підтвердження цього наведу кілька прикладів.

Науковці академії здійснили науково-технічну експертизу проекту закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2018–2020 роки», зокрема обґрунтували пріоритетні напрями, надали оцінку ефективності запроваджуваних заходів для вирішення першочергових загальнодержавних завдань.

Кібернетики надали Державному агентству з питань електронного урядування України рекомендації щодо проекту наказу «Про затвердження вимог до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади». Вони ж підготували ряд важливих пропозицій з приводу документів у сфері електронних довірчих послуг.

Геофізики розробили вдосконалений нормативний акт «Сейсмічне мікрорайонування під об'єкти атомної енергетики». Він відповідає сучасному рівню технічного оснащення глобальних і локальних сейсмологічних мереж і дасть змогу поліпшити організацію та проведення комплексних досліджень із сейсмічного мікрорайонування майданчиків АЕС.

Далі. Біологи розробили сучасну систему біоідентифікації екологічного стану річок. Ця система стала науковою основою для розроблення Постанови «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод», яку уряд ухвалив восени.

Відзначилися, звичайно, і вчені-соціогумантарії. Так, економісти підготували пропозиції до Плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення до 2020 року.

Важливу науково-експертну роботу виконували також мовознавці академії. Вони увійшли до складу експертної групи з питань мовної політики, створеної урядом за наказом Президента України. Ця група є тимчасовим дорадчо-консультативним органом Кабінету Міністрів України. Його завдання – вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної мовної політики. Зокрема, наші вчені підготували пропозиції щодо концепції та заходів Державної цільової програми на 2018–2028 роки, спрямованої на забезпечення всебічного розвитку й функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя.

До того ж лінгвісти НАН України працювали над створенням нової редакції «Українського правопису», яку було схвалено на засіданні Української національної комісії з питань правопису, а також на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та колегії Міністерства освіти і науки України.

Крім того, наші мовознавці в співпраці з правниками та політологами надали свої експертні висновки щодо законопроектів про внесення змін до Закону України «Про освіту» з приводу виконання резолюції Парламентської

асамблеї Ради Європи, що стосується забезпечення прав корінних народів, національних меншин України на навчання рідною мовою, про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо врахування висновків Венеційської комісії стосовно положень цього Закону, які регулюють використання державної мови та мови національних меншин в освіті, а також щодо проекту закону України «Про українську жестову мову», про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в нашій країні.

Але відповідь на це Ваше запитання буде неповною, якщо я не згадаю ще одного напряму діяльності академії та її наукових установ, не менш важливого, ніж уже названі. Ідеться про популяризацію науки. Останніми роками спостерігається її справжній злет. І не помітити цього може тільки той, хто взагалі не цікавиться суспільними процесами і не стежить за новинами в медіа та соцмережах. Два великі українські науково-популярні проекти – «Дні науки» та «Наукові пікніки в Україні» – у 2018 р. відзначили свій перший маленький ювілей – п'ять років. Для тих, хто про них не чув, нагадаю, що «Дні науки» створені молодими вченими нашої академії за західноєвропейським зразком. Вони відбуваються в різних науково-дослідних установах, університетах, музеях, заповідниках тощо. «Наукові пікніки в Україні» (а це основний проект – власне «Наукові пікніки», а також його тематичне відгалуження у форматі «Медичних пікніків») засновані студентською молоддю, яка запозичила польський досвід проведення науково-популярних заходів для широкої аудиторії. «Пікніки» відбуваються в публічному міському просторі. У Києві, наприклад, це парк ім. Т. Шевченка. Треба сказати, що «Дні науки» та «Наукові пікніки в Україні», так би мовити, «приятелюють проектами» і вчені нашої академії активно беруть участь в обох цих ініціативах. Минулого року вони разом з колегами із закладів вищої освіти знову – вже вдруге – подали заявки на здобуття фінансування з громадського бюджету столиці. Одна із запропонованих ними ініціатив, що має назву «Рік науки для Києва», пройшла конкурсний відбір та ще раз, як і позаминулого року, отримає кошти на організацію освітньо-розважальних подій для киян і гостей міста. Останнім часом, крім традиційних весняних та осінніх заходів, «Дні науки» поповнилися додатковими «нервовими» «Днями науки», які проходять у березні – в межах Всесвітнього тижня мозку в Україні, а також «гостюють» на щорічному фестивалі сучасного мистецтва в Києві. Приємно, що ці проекти постійно розвиваються і здобувають собі нових шанувальників.

У 2018 р. уперше пройшла українська науково-популярна конференція INSCIENCE. Четверо наших науковців – фізик-теоретик, молекулярний біолог, нейрофізіолог і метеоролог – виступили на цьому заході як лектори й учасники дискусійної панелі. А кілька наукових установ НАН України взяли участь в інтерактивній виставці наукоємних проектів і винаходів, яка тривала в межах конференції, та продемонстрували там свої досягнення, що мають практичну користь для суспільства.

Серед новацій 2018 р. – і перший ФізМатДень, який відбувся в Інституті математики НАН України. Цей науково-популярний захід покликаний популяризувати математику та фізику серед молоді. Програма наукового свята передбачала ігroteку, математичний квест, демонстрації з фізики та популярні лекції. Між іншим, на захід завітало чимало школярів, які поглиблено вивчають ці предмети. Будемо сподіватися, що ФізМатДень допоміг принаймні частині з них визначитися зі своєю майбутньою професією та, можливо, познайомитися з майбутніми наставниками.

Не можу не згадати про астрономів нашої академії. Крім весняного й осіннього Дня астрономії, на який завжди запрошуються всі охочі, вони започаткували День телескопа і вперше відзначили його в день осіннього рівнодення. Хочеться вірити, що це свято також приживеться та стане доброю традицією. Крім того, щосені в Головній астрономічній обсерваторії НАН України відбувається Голосіївська астроосінь, під час якої провідні науковці обсерваторії розповідають зацікавленій аудиторії про найвагоміші зі своїх нових досягнень.

Хочу звернути увагу читачів на ще один надзвичайно цікавий захід – дитячий науковий фестиваль «Свято науки». Він припадає на першу половину травня і відбувається завдяки зусиллям співробітників Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України та Київського академічного університету НАН України та МОН України. «Фішка» цієї події – безліч дослідів. Маленькі гості можуть не тільки спостерігати за ними, а й виконувати їх власноруч.

Дізнатися більше про ядерну енергетику, радіаційні технології, роль учених академії при ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи наші співгромадяни можуть, відвідавши Інститут ядерних досліджень НАН України: минулого року дні відкритих дверей у цій академічній установі пройшли на межі весни та літа, а в 2019 р. організатори обіцяли продовжити свою ініціативу.

Уже третій рік триває успішна робота спільного семінару Інституту проблем математичних машин та систем НАН України й Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України «Інформаційне суспільство: досягнення та виклики» (Informational society: progress and challenges). Його, як і «Дні науки», організували наші молоді вчені. Запрошують туди найкращих фахівців – математиків, кібернетиків, кліматологів, біологів та ін.

Біологи НАН України стали справжніми зірками IV Освітнього фестивалю «Арсенал ідей», який відбувся в Києві в останній тиждень вересня. Вони організували творчі лабораторії та майстер-класи для дітей і дорослих.

Продовжує працювати археологічний лекторій «Про що розповідає археологія», започаткований Інститутом археології НАН України. Його заходи відбуваються раз на місяць – з вересня по травень. Як впливає з назви, це науково-популярні лекції. Але так склалося й усталилося, що

черговий сезон починається та закінчується екскурсією на археологічні розкопки або до історичних місць, пам'яток культури й архітектури.

Серед заходів, які проводять наші вчені-соціогумантарії, варто відзначити також Свято українського словника, яке щорічно збирає шанувальників української книги. Ця подія відбувається з ініціативи мовознавців академії.

Але співробітники НАН України і в інший спосіб привертають увагу до науки, її ролі в суспільстві, її здобутків і проблем. У 2017 р. вітчизняні науковці приєдналися до глобальної ініціативи March for Science і минулоріч уже вдруге пройшлися Києвом на захист науки.

Як бачите, академія намагається не занедбувати жодного з напрямів своєї діяльності й, крім розвитку наукових досліджень, активно популяризує здобутки науки, науковий світогляд і критичне мислення серед дуже різних суспільних прошарків. Ми показуємо, що не лише Сонце світить для всіх землян: кожен з нас, часто цього навіть не усвідомлюючи, постійно користує з досягнень науки, йде шляхом, який освітлює для нього розум, інтелект. Знання є основою сучасної цивілізації, і саме воно створило світ, який ми знаємо та в якому живемо, комфорт і безпеку, до яких ми звикли. Про це ніколи не варто забувати.

– Борисе Євгеновичу, вже кільканадцять років поспіль діяльність академії суттєво недофінансовується. Водночас перші особи держави підкреслюють, що про науку потрібно піклуватися, розвивати її, реформувати. Це якось позначається на фінансовому стані НАН України? Чи передбачається його поліпшення в 2019 р.?

– Шкода, але мушу констатувати, що в нас немає підстав очікувати суттєвих змін на краще, тому що обсяг фінансування нашої академії все ще залишається на недостатньому рівні. Він становить тільки близько 70 % від бюджетних пропозицій, які НАН України щороку подає Міністерству фінансів відповідно до чинного порядку.

Лева частка коштів, які ми отримуємо від держави, спрямовуються на виплату заробітної платні з нарахуваннями (а це близько 85 % усіх бюджетних грошей) і на оплату комунальних послуг. Такими є основні статті видатків академії.

За підсумками 2018 р. фонд оплати праці, котрий було передбачено за нашою основною бюджетною програмою, забезпечував виплати заробітної плати працівникам НАН України в повному обсязі лише протягом неповних 11 місяців (якщо бути точним – 10,8 місяців). Для забезпечення оплати праці працівників у режимі повного робочого часу нам минулоріч забракло близько 311 млн грн. У поточному ж році очікуваний дефіцит коштів фонду оплати праці становитиме орієнтовно 330 млн грн. І ситуація з наповненням цього фонду майже не зміниться. Це пов'язано з тим, що обсяг фінансування установ академії за бюджетною програмою, про яку я вже згадав, збільшився на 7,9 %, тоді як зростання ставки першого тарифного розряду становить 9 %.

Ми намагаємося привернути увагу органів державної влади і суспільства до того, що середньомісячна заробітна плата працівників академії за результатами 2018 р. становить лише 7757,9 грн. Це значно менше від середнього показника в нашій промисловості та середньої зарплати в національній економіці. Якщо так триватиме й надалі, українці взагалі припинять обирати науковий фах, бо це просто економічно не вигідно.

Але названі проблеми далеко не єдині. Не менш загрозливим для майбутнього української науки загалом і нашої академії зокрема є старіння матеріально-технічної бази. Уже понад 10 років наукові установи НАН України не мають змоги розвивати свою дослідницьку інфраструктуру. Видатки академії на закупівлю матеріалів та обладнання не перевищують 3 % від їхнього загального обсягу. Академія намагається підтримувати в належному стані насамперед наукові прилади й обладнання центрів колективного користування, а також на мінімальному рівні забезпечувати їх витратними матеріалами. При цьому академічні установи НАН України закуповують обладнання та матеріали переважно за рахунок коштів спеціального фонду держбюджету, тобто за власні кошти, які отримують як плату за послуги згідно з їхньою основною діяльністю.

Ситуація, як бачите, зовсім не райдужна. Хоча певні проблески світла в кінці тунелю все-таки проглядаються. Тому, заради справедливості, згадаю і про позитивні зміни. Напевно, головна з них – започаткування у 2018 р. нової бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» з обсягом фінансування 500 млн грн, яке відбулося з ініціативи Міністерства фінансів України та нашої академії. Її особливість – цільова й адресна спрямованість. За цією програмою кошти надаються науковим установам НАН України для проведення пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних розробок. Гроші отримують ті наукові підрозділи установ академії, які мають вагомий науковий та практичний результат діяльності, що визнані на найвищому національному та міжнародному рівнях. Крім того, кошти спрямовувалися й на інші потреби, такі як: виконання на конкурсній основі найважливіших для держави наукових досліджень і науково-технічних розробок, у тому числі з високим ступенем готовності; створення дослідницьких лабораторій та груп молодих учених; проведення спільних міжнародних наукових досліджень; придбання та модернізація наукового обладнання тощо. По суті, ця бюджетна програма є певною апробацією нової моделі фінансування наукової діяльності НАН України. І, що дуже важливо, невід’ємна складова чи навіть підґрунтя цієї моделі – об’єктивне оцінювання наукової діяльності кожної установи. Як у цілому, так і всіх, без винятку, її наукових підрозділів.

Попри негативну тенденцію недофінансування академії, яка, на жаль, останнім часом тільки закріплюється, ми хочемо сподіватися, що рано чи пізно держава й суспільство оцінять нашу роботу, наш величезний внесок у становлення та розбудову незалежної України. Тому не опускаємо рук і

продовжуємо обстоювати свої законні вимоги щодо збільшення базового фінансування. Як кажуть, стукайте – і вам відчинять.

– На тлі фінансових негараздів вітчизняну науку, у тому числі лави НАН України, полишає найбільш талановита, ініціативна та перспективна молодь. Як академія намагається утримати вже наявні молоді кадри й залучити нові? Чи можливо це за нинішніх умов?

– Наша академія використовує різні форми цільової фінансової підтримки молодих учених, у тому числі такі, що виборюються на конкурсних засадах. Це, зокрема, проекти науково-дослідних робіт для молодих учених, стипендії НАН України для молодих учених, премії НАН України для молодих учених і студентів закладів вищої освіти за найкращі наукові роботи, а також додаткові відомчі теми для молодих учених, які виступали з науковими повідомленнями на засіданнях Президії академії.

Крім того, у 2018 р., як і в попередні роки, комісія по роботі з науковою молоддю НАН України інформувала й організувала конкурси на здобуття нашими молодими вченими різноманітних інших нагород. Ідеться про премії Президента України для молодих учених, премії Верховної Ради України найталановитішим ученим у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок, премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді в розбудові України, гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених, премії київського міського голови за особливі досягнення молоді в розбудові столиці України – міста-героя Києва.

Але ми розуміємо, що наявних форм підтримки все одно недостатньо, щоб заохотити й утримати молодь у науці. Тому не зупиняємося на досягнутому – минулого року Президія НАН України започаткувала конкурс на здобуття грантів академії дослідницьким лабораторіям/групам молодих учених. Це було зроблено для підтримки наших молодих науковців, які мають вагомий науковий результат, та підвищення ролі й виявлення перспективних майбутніх наукових керівних кадрів і підтримки наукових досліджень, спрямованих на створення нових технологій, матеріалів, іншої наукоємної продукції. Такими лабораторіями або групами керуватимуть молоді вчені, які мають досвід стажування за кордоном, наукові публікації в міжнародних журналах і позиціонують себе як наукові лідери, котрі можуть зібрати навколо себе колектив із трьох-п'яти молодих людей. За результатами проведеного конкурсу вже відібрано 10 дослідницьких лабораторій і 20 дослідницьких груп. Для їх фінансування в 2018–2019 рр. передбачено 25,5 млн грн. На проведення своїх досліджень кожна лабораторія отримає 1,150 млн грн, а групи – по 700 тис. грн. Фінансування ж самих грантів здійснюватиметься за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті НАН України за новою бюджетною програмою «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», про яку вже йшлося.

Проте навіть ці заходи, як не прикро визнавати, не здатні кардинально переламати тенденцію стрімкого щорічного скорочення чисельності молодих людей, які вирішують присвятити себе науці в Україні. Наша наукова сфера настільки занедбана, що навіть якби ми просто зараз почали стрімко нарощувати свій інтелектуальний потенціал – вийти на належний рівень розвитку науки однаково вдалося б не одразу. Фахівці-наукознавці академії нещодавно завершили прогнозно-аналітичні дослідження і за їхніми результатами довели, що внаслідок тривалої політики «заощадження на науці» склалася така вікова структура вітчизняних дослідників, яка, фактично, запрограмована на вимирання наукової системи. Як показують розрахунки наших учених, навіть при щорічному збільшенні молодіжного поповнення на 5 % падіння кадрового потенціалу триватиме ще щонайменше 5–10 років, і тільки після цього почнеться дуже повільне його нарощування. Але за таких умов і у 2040 р. чисельність дослідників не перевищуватиме показників 2005 р. Природа кадрової складової наукового потенціалу є такою, що на її відновлення потрібен тривалий час. Якби наша держава з 2015 р. забезпечила зростання приходу молоді в науку щороку на 15 %, то до середнього європейського рівня кількості дослідників на 1 млн населення Україна могла б наблизитись у 2032 р. Проте цей шанс уже втрачено. Якщо такий приріст забезпечуватиметься бодай із 2020 р., європейського показника ми досягнемо не раніше 2040 р. Подальше відтермінування цих процесів, скажімо до 2025 р., зробить нереальними вихід на європейські стандарти в першій половині XXI ст. Сподіваюся, я Вас переконав, що проблема, яку ми обговорюємо, колосальніша, ніж здається. Академії не вдасться розв'язати її самотужки. Тому ми закликаємо державу до рішучих кроків у цьому напрямі. Інакше вітчизняна наука продовжить деградувати, і за деякий час рятувати вже буде нічого.

– На щастя, рік, що минув, відзначився не тільки проблемами, а й приємними клопотами. Щоб завершити нашу розмову на мажорній ноті, розкажіть, будь ласка, про великий ювілей Національної академії наук України та інші радісні й обнадійливі події, якими вітчизняній науковій спільноті запам'ятається 2018 р.

– Так, дійсно, 2018 р. пройшов для нашої академії під знаком великого ювілею, який святкували не лише на державному рівні в Україні, а й на міжнародному, оскільки його було віднесено до відповідного Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО, які відзначалися на рівні цієї організації.

Центральною з урочистих подій стала, звичайно, ювілейна сесія загальних зборів НАН України, яка відбулася в Національному академічному театрі опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка. Цей захід відвідало чимало високих гостей. Серед них Президент України П. Порошенко, Прем'єр-міністр України В. Гройсман, віце-прем'єр-міністр, міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Г. Зубко, міністр освіти і науки України Л. Гриневич, міністр культури України Є. Нищук, перший заступник голови Комітету Верховної

Ради України з питань науки і освіти народний депутат України О. Співаковський, інші українські високопосадовці. Від імені академії хочу подякувати всім, хто розділив з нами це світле свято й щиро радіє за кожен наш успіх. Науковцям академії дуже важливо було почути з вуст глави держави, що він вважає НАН України найціннішим інтелектуальним спадком доби українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. Президент підкреслив, що за ці 100 років академія стала одним з найпотужніших наукових центрів Європи, який уславив нашу країну у світі. І при цьому вона виконувала та досі продовжує виконувати ще одну важливу місію, яку на неї поклали ще її «батьки-засновники». Я маю на увазі сприяння зростанню української національної свідомості й української культури. Прем'єр-міністр у свою чергу відзначив, що 100-річна історія нашої академії – це славетна історія наукових перемог світового рівня. Така висока оцінка нашої роботи першими особами дає нам підстави сподіватися, що держава нарешті починає розуміти, наскільки вагомим є внесок науки й учених в економічний та соціокультурний розвиток суспільства, в захист суверенітету і національних інтересів України.

На останньому я хотів би зупинитися трохи докладніше. Напередодні та безпосередньо в день офіційних урочистостей в академічному експоцентрі «Наука» відбулися дві досить масштабні виставки, на яких науковці НАН України продемонстрували свої найкращі досягнення, поставлені на службу суспільству й державі. Тільки в межах ювілейної виставки-презентації 70 академічних установ представили понад 600 своїх наукових результатів.

Розробки ж оборонного та подвійного призначення, про які ми говорили раніше, демонструвалися на виставці «Наука – обороні та безпеці держави», яку наша академія організувала спільно з Міністерством оборони України та Державним концерном «Укроборонпром». Оглянути експозицію завітали секретар Ради національної безпеки та оборони О. Турчинов, представники Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних сил України, Державного концерну «Укроборонпром», Державного космічного агентства України, Громадської спілки «Ліга оборонних підприємств України», а також фахівці підприємств оборонно-промислового комплексу. Секретар РНБО зазначив, що ця виставка дійсно стала майданчиком для опрацювання нових напрямів співпраці між усіма переліченими суб'єктами.

Своїми візитами академію вшанували високі іноземні гості. Урочистості відвідали наші колеги з 15 країн світу, а також представники ЮНЕСКО та іноземних посольств в Україні.

Напевно, недоцільно наводити повний перелік заходів, які минулого року відбулися на честь нашого великого ювілею. Скажу тільки, що загалом їх було понад 400. Сюди ж треба додати також урочисті збори колективів наукових установ на регіональному та місцевому рівнях. До них у тому числі належать ювілейні засідання, організовані зусиллями регіональних наукових центрів.

Серед усього різноманіття подій хотілося б особливо виокремити Форум української наукової діаспори «Розвиток науки шляхом міжнародної співпраці». Восени він зібрав у Києві наших співвітчизників, які нині мешкають і працюють за кордоном, але не забувають про Батьківщину та прагнуть підтримувати з нею зв'язок. Форум організовувався для розширення співробітництва українських учених, які залишилися працювати в Україні, з діаспорянами. Маємо сподівання на залучення наукової діаспори до процесу вдосконалення освітнього, дослідницького та інноваційного середовищ нашої країни. Будемо вдячні за будь-яку посильну допомогу з її боку.

З-поміж приурочених до ювілею заходів, розрахованих на широку громадськість, відзначу прес-конференцію «Національній академії наук України – 100 років», яку вчені академії провели в стінах інформаційного агентства «Укрінформ». Вони докладно поінформували суспільство про історію заснування академії, попередні та сучасні досягнення її співробітників, про нинішні проблеми вітчизняної наукової сфери. Склад спікерів був досить представницьким: троє з них працюють віцепрезидентами нашої академії та очолюють секції, на які вона поділяється – фізико-технічних і математичних наук, хімічних і біологічних наук, суспільних і гуманітарних наук. Сподіваюсь, у тих, хто уважно слухав їхню розповідь, склалося адекватне уявлення про нашу науку. І тепер ніхто не зможе «замилити» їм очі, переконуючи, що науки в Україні немає або що вчені працюють неефективно, без повної віддачі своїй справі.

Продовжуючи тему інформування громадськості про тривалу та славетну історію нашої академії, скажу, що з нагоди ювілею було видано ряд науково-популярних праць, які становитимуть інтерес не лише для вузького кола знавців, а й для всіх, хто хоче більше дізнатися про Національну академію наук України та людей, руками яких її було розбудовано. Це такі видання, як «Національна академія наук України. 1918–2018: до 100-річчя від дня заснування», «Національна академія наук України 1918–2018: видатні досягнення», «Національна академія наук України. 1918–2018. Хронологія», доповнена і перероблена праця «Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність», а також книга «Патони. Родинна хроніка», яка, зі зрозумілих причин, мені особливо близька.

Для тих, хто віддає перевагу стислішим текстам, у загальнонаціональних і регіональних періодичних друкованих виданнях наші вчені опублікували ряд великих оглядових статей про історію та здобутки академії. Той, хто отримує інформацію з телеканалів, мав нагоду переглянути відеосюжети про НАН України на «UA: Суспільне» й «Інтері».

Готуючись зустрічати 100-річчя академії, ми не забули і про молоде покоління. У травні минулого року відбувся черговий, уже 12 за ліком, Всеукраїнський фестиваль науки. Його відвідав з лекцією французький нобеліат С. Арош. Захід традиційно підтримало Посольство Франції в Україні, за що ми йому дуже вдячні. Фестиваль цікавий, зокрема, тим, що

свої досягнення там мають змогу продемонструвати як уже досвідчені науковці, так і ще юні й зовсім юні дослідники.

На широку аудиторію, але насамперед на найменших відвідувачів було розраховано ряд захопливих пізнавальних заходів, які з нагоди ювілею академії відбулися в столичному Національному науково-природничому музеї НАН України. У день проведення цих заходів вхід до музею був вільним і долучитися могли всі, хто любить науку і хоче знати більше про навколишній світ.

Звичайно, ми продовжували розповідати про себе й на багатьох інших майданчиках, діяльність яких прямо не стосувалася 100-річчя НАН України. Так, у Міжнародному виставковому центрі вчергове відбулася велика виставка-презентація промислової продукції та науково-технічних досягнень «Зроблено в Києві». На експозиційних площах розташувалося більше півсотні установ нашої академії, які представили понад 300 власних розробок за 10 напрямками – від машинобудування до захисту довкілля. Виставка, без сумніву, є чудовою нагодою налагодити ділові контакти. Знаково, що її організатором виступає київська міська влада. Гадаю, ця подія дасть істотний поштовх подальшому розвитку української столиці.

Варто також згадати про виставку комплексного забезпечення лабораторій, яка щороку розгортається в приміщенні Виставкового центру «КиївЕкспоПлаза». У її рамках наші вчені, як і інші учасники, представляють розробки та технології медичного призначення. На цьому ж майданчику відбувається міжнародна виставка індустрії безпеки.

Нарешті, майже 350 академічних розробок демонструвалися під час Міжнародного форуму інновацій Innovation Market. НАН України має честь бути одним із співорганізаторів цієї масштабної події.

Тепер хотів би перейти до внутрішньоакадемічного життя. Передусім нагадаю, що в березні 2018 р. лави НАН України поповнилися. До її складу було обрано нових членів – 21 академіка та 67 членів-кореспондентів. Усі вони є гідними людьми та висококласними професіоналами у своїх галузях досліджень.

Далі. У квітні ми провели чергову щорічну сесію загальних зборів НАН України. Це надзвичайно важливий захід, адже він дає змогу членам академії докладно розглянути підсумки попереднього періоду та визначити напрями подальшої роботи нашої організації.

Минулого року було підписано Меморандум про співробітництво між Національною академією наук України та Комітетом Верховної Ради України з питань науки та освіти. Це сталося під час спільного засідання Президії академії та комітету. Переконалий, що такі зустрічі повинні бути регулярними. Це створюватиме необхідні умови для координування зусиль для виведення вітчизняної наукової сфери з кризового стану.

Для сподівань на краще маємо й інші підстави. Нарешті запрацювала Національна рада України з питань розвитку науки й технологій. У 2018 р. вона засідала двічі. Завдяки її зусиллям на українському науковому полі

з'явився новий довгоочікуваний гравець – Національний фонд досліджень України. Його завданням буде розподіл частини державних видатків на науку між дослідниками. І, що дуже важливо, на прозорих конкурсних засадах. Перші кроки в напрямі запуску фонду вже зроблено: обрано склад його наукової ради. Чекаємо на подальші. Академія, як і національна наукова сфера загалом, кривно зацікавлена в тому, щоб цей фонд працював злагоджено й ефективно. На гранти, які він розподілятиме, а також на забезпечення його функціонування вже виділено гроші з Держбюджету України на 2019 рік. У майбутньому ці суми, звичайно, мають суттєво зрости. Але добре вже те, що фонд у нас є. Це, безперечно, один з найбільших позитивів минулого року.

Ще одна приємність – високі нагороди, яких справедливо удостоюються наші вчені. Українському математику, члену-кореспонденту НАН України В. Дрінфельду, який нині живе та працює у США, присуджено Премію Вольфа в галузі математичних наук за 2018 рік – за наукові результати першорядної ваги. Троє вчених і вісім установ академії отримали нагороду Web of Science Ukraine-2018. Двоє з трьох переможниць української премії L'ORÉAL – ЮНЕСКО «Для жінок у науці», котра є частиною глобальної Програми L'ORÉAL – ЮНЕСКО «Для жінок у науці», – науковиці НАН України: математик О. Ванєєва і хімік Н. Щербань. Наш нейрофізіолог В. Кротов здобув премію Фонду П. Г. Костюка, яка присуджується молодим ученим, котрі після захисту кандидатської дисертації залишаються на Батьківщині працювати в галузі біомедичних досліджень. Не хочу здатися нескромним, але і вашого покірного слугу теж відзначили: я мав честь отримати Золоту медаль Аристотеля, якою нагороджує ЮНЕСКО.

Загалом ювілейний рік був для нашої академії насиченим і напруженим, однак і цікавим та важливим теж. Маю надію, його позитивне відлуння ще довго не полишатиме громадський простір. Ми зробили все, на що були спроможні, щоб нас почули та побачили так, як ми на це насправді заслуговуємо.

– Спасибі за цікаву розмову, Борисе Євгеновичу!

– Дякую Вам! (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 1.03).

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона 20 лютого 2019 р. відбулося засідання Національного номінаційного комітету України з премії Нобелівського фонду сталого розвитку (НФСР).

До складу Національного номінаційного комітету України увійшли визнані в Україні вчені, які користуються незаперечним авторитетом і довірою в академічному середовищі й наукові інтереси яких належать до сфер, наближених до місії НФСР. Серед них президент НАН України

академік Б. Патон (голова комітету), перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець, віце-президент НАН України академік В. Кошечко, ректор КПІ академік М. Згуровський, академік О. Кришталь, член-кореспондент НАН України Г. Зінов'єв, заступник голови Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки В. Стогній, завідувачі кафедр КПІ академік А. Халатов, академік І. Кривцун, член-кореспондент С. Сидоренко, професор В. Максименко.

Інформацію про засідання Національного номінаційного комітету України представлено на його сайті: <https://nobelsd.kpi.ua> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 4.03*).

У НАН України 22 лютого 2019 р. відбулася зустріч керівництва Національної академії наук України та Державної інноваційної фінансово-кредитної установи.

Державну інноваційну фінансово-кредитну установу представляли голова правління В. Ставнюк і радник голови правління Я. Підлісна.

З боку НАН України в зустрічі взяли участь перший віце-президент академік НАН України А. Наумовець, головний учений секретар академік НАН України В. Богданов, заступник академіка-секретаря Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства, директор Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля академік НАН України В. Туркевич, начальник Науково-організаційного відділу Президії НАН України О. Кубальський, директор Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України Ю. Капіца.

Академік НАН України А. Наумовець ознайомив гостей з основними напрямками діяльності академії та її структурою, а також з найважливішими прикладами успішної роботи науковців НАН України з науково-технічного забезпечення розв'язання проблем галузей вітчизняної економіки. Також було відзначено нагальну потребу України в діяльності Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, зокрема в частині підтримки створення і впровадження інновацій та розроблення механізмів стимулювання інноваційної діяльності як важливого фундаменту для розвитку вітчизняної економіки.

В. Ставнюк поінформував представників НАН України про експериментальний проект з організації діяльності Фонду державного стимулювання створення й використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків, який відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 р. № 500 реалізується Міністерством економічного розвитку і торгівлі разом з Державною інноваційною фінансово-кредитною установою за рахунок коштів, одержаних від сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Детальну інформацію про положення щодо конкурсного відбору, умови конкурсу, іншу нормативно-правову базу, а також про порядок, спосіб

та терміни подання заявок на участь у конкурсі розміщено на сайті Державної інноваційної фінансово кредитної установи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.02).

Український мовно-інформаційний фонд НАН України та Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського виступили організаторами круглого столу «Мова і культура», присвяченого Міжнародному дню рідної мови. Захід відбувся 21 лютого 2019 р. у залі публікацій ООН НБУВ.

Згідно з рішенням 30 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (від 17.11.1999 р.) 21 лютого кожного року в країнах-членах ЮНЕСКО відзначається Міжнародний день рідної мови (International Mother Language Day). Дата його проведення є увічненням пам'яті жертв акції протесту 21 лютого 1952 р. у м. Дакка проти дискримінаційної політики тогочасного уряду Пакистану щодо бенгальської мови.

Історія відзначання Міжнародного дня рідної мови в Україні починається з 2003 р. Отже, проведений 21 лютого 2019 р. у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського під егідою Національної академії наук України круглий стіл, став 16 за ліком. Результати проведених заходів НАН України переконливо демонструють принципову можливість вирішення будь-яких мовних питань у безконфліктний спосіб.

У роботі цього річного круглого столу взяли участь представники провідних наукових установ і колегіальних органів НАН України: Українського мовно-інформаційного фонду, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова, Центру словникарства УМІФ при ТОВ «Знання» України, наукової ради з проблем «Інформатика. Мова. Інтелект», наукової ради з проблеми «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності», а також Київського національного університету ім. Т. Шевченка (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.02).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона 27 лютого 2019 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Присутні заслухали й обговорили три наукові повідомлення молодих учених, одну наукову доповідь.

З темою «Проблеми біомеханічної сумісності металевих матеріалів медичного призначення» виступила науковий співробітник Інституту металофізики

ім. Г. В. Курдюмова НАН України кандидат фізико-математичних наук Н. Хріпта.

Про «Механізми внутрішньосудинного та екстрасудинного тромбоутворення» доповів старший науковий співробітник Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидат біологічних наук В. Чернишенко.

Наукове повідомлення «Трансформаційні процеси в інвестиційній системі та відтік з економіки України» виголосив заступник директора Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України доктор економічних наук О. Лайко.

«Про виконання цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України “Фундаментальні аспекти відновлювано-водневої енергетики і паливно-комірчаних технологій”» доповів директор Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України академік Ю. Солонін.

Після обговорення цієї доповіді Президія академії схвалила Концепцію цільової програми наукових досліджень «Розвиток наукових засад отримання, зберігання та використання водню в системах автономного енергозабезпечення» на 2019–2021 роки (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 27.02).*

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона 13 лютого 2019 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Присутні, зокрема, заслухали дві наукові доповіді. З теми «Біоіндикація екологічного стану річкових систем України в аспекті імплементації Директив ЄС у галузі довкілля» виступив директор Інституту гідробіології НАН України, член-кореспондент НАН України С. Афанасьєв.

Участь в обговоренні цієї доповіді взяла, зокрема, голова Державного агентства водних ресурсів України І. Овчаренко. З головними тезами її виступу можна ознайомитися за посиланням: <https://www.davr.gov.ua/news/yevropejski-pidhodi-vodnij-sektor-naukovi-naprasyuvannya> або:

https://www.facebook.com/davr.gov.ua/posts/2295079577396074?__tn__=-R.

З доповіддю «Про виконання цільової програми наукових досліджень НАН України “Науково-технічні основи енергетичного співробітництва між Україною та Європейським Союзом” (“Об’єднання-3”))» виступив академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України, директор Інституту електродинаміки НАН України академік О. Кириленко.

Загалом виконання програми «Об’єднання-3» дало змогу розв’язати комплекс проблем і розробити відповідні заходи та засоби для створення науково-технічного забезпечення співробітництва між Україною та Європейським Союзом у галузі енергетики для підвищення енергетичної безпеки, конкурентоспроможності та стабільності функціонування

енергетичної галузі країни (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 22.02).

У Великому конференц-залі НАН України 12 лютого 2019 р. відбулася презентація результатів виконання Бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», яка започаткована у 2018 р. Участь у заході взяли всі віцепрезиденти НАН України, члени наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, представники Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти, Міністерства фінансів України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства оборони України, Державного концерну «Укроборонпром», науково-виробничих підприємств, а також керівники наукових установ академії, залучених до досліджень і розробок за зазначеною Програмою, та виконавці відповідних наукових проектів. Модерував презентацію перший віцепрезидент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець.

Академік А. Наумовець пояснив, що метою презентації є оцінювання ефективності використання у 2018 р. бюджетних коштів за Бюджетною програмою КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень». За словами вченого, нова Програма відіграла важливу роль у забезпеченні адресної підтримки пріоритетних наукових досліджень, що виконуються науковими установами НАН України. Він також наголосив, що Міністерство фінансів України активно підтримувало науковців на всіх етапах формування цієї бюджетної програми. За перший рік її виконання було підтримано дослідження, що виконуються 238 підрозділами наукових установ, які за результатами оцінювання ефективності діяльності відповідно до затвердженої Методики оцінювання віднесено до категорії А, тобто вони мають вагомий науковий й практичний результат широкого національного та міжнародного значення. Фінансова підтримка надавалася також виконанню найбільш значущих цільових програм наукових досліджень НАН України.

Академік А. Наумовець і розпочав основну частину презентації, виступивши з доповіддю «Про результати досліджень наукових установ Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України та виконання науково-технічних проектів НАН України, отримані в межах Бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень».

На завершення доповідей запросив учасників презентації ознайомитися з його статтею, яку було опубліковано того ж дня, 12 лютого 2019 р., у газеті Верховної Ради України «Голос України» (<http://www.golos.com.ua/article/313583>).

З доповіддю «Матеріали для медицини і медичної техніки та технології їх отримання і використання. Нові проекти, започатковані у 2018 році»

виступив перший заступник директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України академік С. Фірстов.

За словами вченого, зазначену програму було започатковано два роки тому, однак зосередився академік С. Фірстов саме на тому, що вдалося зробити впродовж останніх п'яти місяців. «У рамках цієї Програми вирішувалися дуже важливі питання. Скажімо, про створення вітчизняних імплантів, оскільки потреба в них – і у цивільних, і у військових – надзвичайно велика. Тому відповідний проект і було започатковано у 2018 р., – зауважив доповідач. – Ми зробили акцент на стоматології, адже саме цій медичній галузі новітні матеріали, які ми можемо створити (і новітні сплави титану, і новітня біоактивна кераміка), підходять чи не найкраще».

Далі слово було надано директорові Науково-технічного центру ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова Державного концерну «Укроборонпром» О. Присяжнюку. «Наше підприємство займається прикладною наукою і теж має певний науковий потенціал. Зараз ми дуже плідно співпрацюємо з установами Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України».

«Про результати наукових досліджень за науковою Програмою НАН України “Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави”, отримані в межах бюджетної програми КПКВК 6541230 “Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень”» доповів перший віце-президент НАН України академік В. Горбулін. Як наголосив учений, Національна академія наук України ніколи не стояла осторонь вирішення науково-технічних питань підвищення безпеки та оборони нашої країни. У 2015 р. у зв'язку з подіями в Криму та на Сході України академія започаткувала виконання цільової Науково-технічної програми НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності та безпеки держави», причому за рахунок скорочення інших цільових програм. «Ми пішли на цей крок, бо розуміли необхідність створення й роботи такої програми», – зауважив академік В. Горбулін.

Потому слово взяв начальник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних сил України генерал-майор І. Чепков, який від імені Міністерства оборони України, очолюваного ним інституту та від себе особисто подякував науковцям академії за роботу, яку вони виконують.

«Про результати досліджень наукових установ Секції хімічних і біологічних наук НАН України та придбання новітнього і модернізацію існуючого наукового обладнання в межах Бюджетної програми КПКВК 6541230 “Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень”» доповів віце-президент НАН України, голова Секції хімічних і біологічних наук НАН України академік В. Кошечко.

Далі до слова було запрошено директора Інституту молекулярної біології і генетики НАН України академіка Г. Єльську, яка розповіла про результати виконання Цільової комплексної програми наукових досліджень

НАН України ««Розумні» сенсорні прилади нового покоління на основі сучасних матеріалів та технологій». За словами вченої, торік у межах цієї програми 17 академічних установ виконувало 28 проектів, загальне фінансування яких становило близько 5 млн грн (тобто середній обсяг фінансування кожного проекту – 7 тис. дол. США). Мета Програми – розроблення «розумних» сенсорних приладів нового покоління, які можна було б багаторазово й ефективно використовувати в мініатюрних point-of-care системах, готових до впровадження в практику для експресного аналізу в медицині, екології, біотехнології, харчовій, хімічній та фармацевтичній промисловості тощо.

Про виконання Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Біопаливні ресурси і біоенергетика» доповів директор Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України академік Я. Блюм. За його словами, дослідницькі роботи з отримання біопалива, які виконували вчені НАН України, цілком відповідають пріоритетам Європейського Союзу на період 2020–2035 рр.

«Про результати закупівлі для Інституту молекулярної біології і генетики НАН України наукового обладнання» доповів заступник директора цього інституту академік М. Тукало.

Віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік С. Пирожков доповів «Про результати досліджень наукових установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та підготовку національної доповіді в межах Бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень»».

Як поінформував учений, у рамках нової програми установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України зосередили свої зусилля на дослідженні найактуальніших проблем сучасних політико-правових, соціально-економічних та культурних трансформацій в Україні за двома основними тематичними напрямками: макроекономіка й соціально-економічна політика; соціокультурні чинники гуманітарного розвитку України та їхня роль у консолідації українського суспільства.

Окремо доповідач згадав Національну доповідь установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України «Українське суспільство: міграційний вимір», підготовлену у 2018 р. під керівництвом академіка-секретаря Відділення економіки НАН України, директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової. У доповіді розкрито вкрай актуальні для України питання трудової, освітньої, внутрішньої та вимушеної міграції тощо.

Результати виконання Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського наукового проекту «Інформаційні механізми нейтралізації негативних зарубіжних впливів на регіони України в умовах гібридної війни» переконливо довели, що в умовах інформаційної війни зарубіжні інформаційні технологи розробляють дискредитаційні матеріали

трактування фактів регіональної історії, національної самобутності, спрямовані на руйнування національної єдності, підміну системи цінностей, котрі визначають спосіб життя й світогляд людей в Україні.

«Виконання наукових досліджень за зазначеними напрямками дало змогу впровадити наукові результати у вигляді аналітичних і прогностичних матеріалів, проектів нормативних актів, рекомендацій із суспільно значущих питань у практику діяльності вищих органів державної влади України, профільних комітетів Верховної Ради України, міністерств і відомств», – підсумував академік С. Пирожков і зауважив, що у 2019 р. відповідні дослідження буде продовжено.

Академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова представила Національну доповідь «Українське суспільство: міграційний вимір», яку готував ряд інститутів Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України.

Потому виступила директор департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України Н. Горшкова.

«Про результати досліджень і розробок дослідницьких лабораторій (груп) молодих вчених та проведення спільних міжнародних наукових досліджень в межах Бюджетної програми КПКВК 6541230 “Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень”» доповів віцепрезидент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній.

Заступник директора Інституту космічних досліджень НАН України та ДКА України доктор технічних наук Н. Куссуль розповіла про результати виконання проекту «Інтелектуальні технології супутникового контролю стану довкілля на основі глибинного навчання та хмарних обчислень» (InTeLLeCT), який фінансується в рамках спільної програми НАН України та УНТЦ.

З доповіддю «Про визначення властивостей темної матерії за допомогою астрофізичних та космологічних спостережень» (проект за результатами конкурсу на здобуття грантів НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2018 р.) виступив провідний інженер відділу астрофізики та елементарних частинок Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України А. Рудаковський.

Позицію Міністерства фінансів України під час презентації висловив директор департаменту видатків гуманітарної сфери Р. Єрмоличев. Він нагадав, що мета нової бюджетної програми для НАН України полягає в запровадженні нових механізмів фінансування наукової сфери. Участь у виконанні програми взяли понад 100 установ академії (тобто понад 60 % від їх загальної кількості). Але, як зазначив Р. Єрмоличев, механізми

фінансування досліджень потребують подальшого доопрацювання, зокрема що стосується критеріїв відбору проектів, які отримуватимуть бюджетні кошти. Урядовець запропонував долучити до цієї роботи членів наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій. Насамкінець Р. Єрмоличев запевнив, що Міністерство фінансів України розуміє проблеми академії, проте в нинішніх реаліях складно очікувати істотного збільшення державних видатків на науку. Він також висловив сподівання на продовження плідної співпраці міністерства й академії.

Головний учений секретар НАН України академік В. Богданов подякував Міністерству фінансів України за плідну співпрацю щодо узгодження напрямів використання коштів нової бюджетної програми для академії, а також методики відбору проектів, що отримали фінансування. «Хотів би дещо уточнити, – зауважив академік В. Богданов. – У рамках програми підтримку отримали 102 академічні інститути. Фінансові ресурси концентрувалися на наукових підрозділах, які за результатами оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України, було віднесено до категорії “А”. За новою бюджетною програмою було підтримано 240 наукових підрозділів, що становить лише близько 12 % від загальної кількості тих наукових підрозділів, які входять до структури установ академії. Отже, адресність і пріоритетність підтримки наукових установ, що працюють найактивніше, є очевидною. Суттєві кошти було спрямовано на наукове обладнання, яке використовується для здійснення пріоритетних досліджень колективами, котрі отримали категорію “А”. Важливою була й адресна підтримка молодіжних колективів. Можливо, не все вдалось, але новий механізм фінансування наукових досліджень справді було пов’язано з концентрацією ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках. Спільно з науковим комітетом Національної ради України з питань розвитку науки і технологій та Міністерством фінансів України ми будемо вдосконалювати цей механізм адресного фінансування».

В обговоренні виступили також інші науковці академії, представники Міністерства освіти та науки України, Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти, члени наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 22.02).

Корпоративне співробітництво

В Інституті громадського здоров’я ім. О. М. Марзєєва НАМН України, що в Києві, 27 лютого 2019 р. було проведено спільний науковий семінар Національної академії наук України та Національної академії медичних наук України «Проблеми захисту здоров’я населення від впливу електромагнітних випромінювань промислової частоти та шляхи їх вирішення».

Співорганізатором заходу виступив Інститут технічних проблем магнетизму НАН України.

Участь у семінарі взяло понад 30 провідних учених з таких вітчизняних наукових установ: Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва НАМН України, Інститут магнетизму НАН України та МОН України, Інститут технічних проблем магнетизму НАН України, Інститут медицини праці ім. Ю. І. Кундієва НАМН України, НЕК «Укренерго», у тому числі академік НАМН України А. Сердюк, академік НАН України В. Бар'яхтар, член-кореспондент НАМН України Н. Полька, член-кореспондент НАН України В. Розов, член-кореспондент НАПН України Ю. Горобець, доктор медичних наук В. Думанський, доктор фізико-математичних наук О. Горобець, доктор біологічних наук Ю. Назаренко, кандидат технічних наук А. Квіцинський, кандидат технічних наук В. Грінченко.

Семінар відкрив директор Інституту громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва НАМН України академік НАМН України А. Сердюк.

Вступне слово виголосив радник Президії НАН України академік НАН України В. Бар'яхтар, який відзначив важливість і невідкладність розв'язання наукової проблеми зменшення негативного електромагнітного впливу на людей та довкілля як у нашій країні, так і в усьому світі.

З доповіддю «Магнітне поле електромереж та методи його нормалізації» виступив директор Інституту технічних проблем магнетизму НАН України член-кореспондент НАН України В. Розов, який повідомив як створити в нашій країні електромережі безпечні за електромагнітним полем, а також наголосив на необхідності приєднання України до програми Всесвітньої організації охорони здоров'я The International EMF Project.

Про сучасний стан захисту здоров'я населення від впливу електричного та магнітного полів промислової частоти доповів доктор медичних наук В. Думанський, який зазначив обґрунтованість розроблених в Інституті громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва НАМН України нових санітарно-гігієнічних нормативів для населення з магнітного поля частотою 50 Гц та необхідність їх негайного впровадження.

У своїй доповіді «Біогенний наномагнетизм» доктор фізико-математичних наук О. Горобець (Інститут магнетизму НАН України та МОН України) розкрила один з можливих механізмів впливу слабого магнітного поля на здоров'я живих організмів на клітинному рівні.

Учасники заходу заслухали також доповіді доктора біологічних наук В. Назаренка (Інститут медицини праці ім. Ю. І. Кундієва НАМН України) «Актуальні питання гігієнічного нормування магнітного поля промислової частоти у виробничому середовищі в Україні», кандидата технічних наук А. Квіцинського (НЕК «Укренерго») «Про інтенсивність магнітного поля діючих повітряних ліній електропередачі в зоні житлової забудови», кандидата технічних наук В. Грінченка (Інститут технічних проблем магнетизму НАН України) «Щодо приєднання України до програми Всесвітньої організації охорони здоров'я The International EMF Project».

Заслухавши й обговоривши представлені доповіді та враховуючи значну небезпеку для населення слабкого магнітного поля промислової частоти при його довготривалій дії, семінар ухвалив рішення звернутися до Національної академії наук України, Національної академії медичних наук України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України із проханням:

1. Вважати пріоритетним науковий напрям із захисту здоров'я населення від впливу електромагнітного поля промислової частоти, що створюється високовольтними електромережами (повітряними й кабельними лініями електропередачі та міськими трансформаторними підстанціями) і забезпечити його необхідне фінансування.

2. Сприяти розвитку наукового напрямку зі створення методів, засобів і технологій захисту людини від впливу електромагнітних випромінювань промислової частоти та вивчення механізмів впливу слабкого низькочастотного магнітного поля на організм людини.

3. Передбачити введення розділів з електромагнітної безпеки до освітянських програм медичних і технічних вузів, їх широкого розгляду на семінарах, конференціях тощо.

4. Організувати висвітлення в інформаційному просторі України небезпеки низькочастотного магнітного поля 50 Гц та шляхів захисту здоров'я людей від його дії.

5. Вжити заходи з імплементації в Україні норм і стандартів країн ЄС, спрямованих на забезпечення електробезпеки населення.

Учасники семінару також ухвалили рішення щодо розроблення плану заходів з приєднання України до програми Всесвітньої організації охорони здоров'я The International EMF Project і формування консорціуму з представників МОЗ України, НАМН України, НАН України, МОН України для представництва нашої держави в цій програмі (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 4.03*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

На базі Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (International Institute for Applied System Analysis, IIASA, м. Лаксенбург, Австрія) 25–27 лютого 2019 р. відбувся спільний семінар Національної академії наук України та IIASA на тему «Інтегроване робастне управління взаємозв'язками в системі продовольство – вода – землекористування для сталого розвитку».

Участь у роботі семінару взяли: з української сторони – представники Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова, Інституту економіки та прогнозування, Інституту загальної енергетики та Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України, а також керівництво Національної членської організації України в IIASA –

Комітету із системного аналізу при Президії НАН України, віце-президент НАН України академік А. Загородній та головний учений секретар НАН України академік В. Богданов: зі сторони IIASA – представники дослідницьких програм з методології системного аналізу, екології, водних ресурсів, енергетики, технологій та атмосфери (ASA, ESM, ENE, WAT, RAV).

У межах заходу було представлено й обговорено 18 наукових доповідей з питань спільної програми досліджень НАН України та IIASA. Науковці академії презентували дев'ять доповідей (серед них чотири спільні з науковцями IIASA) з питань методології системного аналізу, аналізу аграрного виробництва, соціального розвитку регіонів, моделювання енергетики, оцінювання забруднень водних ресурсів. Особливу увагу було приділено розвитку методів негладкої оптимізації для пошуку оптимальних рішень у секторальних моделях, поєднанню глобальних і локальних моделей через робастні стохастичні алгоритми даунскейлінгу, параметричним та непараметричним методам аналізу взаємозалежностей в умовах високих невизначеностей і ризиків, методам пошуку сталих рішень розвитку аграрного, енергетичного секторів та методам управління водними ресурсами в умовах кліматичних змін, глобалізації та децентралізації. За результатами обговорення було запропоновано видати спільну монографію.

Академіки А. Загородній і В. Богданов 26 лютого 2019 р. зустрілися з директором IIASA доктором А. Ван-Яарсвельдом. Партнери обговорили напрями подальших досліджень і перспективи розширення співробітництва (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 5.03*).

Днями на базі Рівненського інституту Київського університету права (КУП) НАН України розпочала свою роботу I Міжнародна зимова школа з прав людини, організована КУП НАН України і Батумським державним університетом ім. Ш. Руставелі (Грузія).

Цей захід став знаковою подією не лише для Рівненщини, а й усієї української правничої науки. Школа є інтенсивним тижневим навчальним курсом, який присвячений міжнародним і європейським стандартам у сфері захисту прав людини, у тому числі під час збройних конфліктів, свободи слова та свободи інформації, медіа-грамотності тощо.

З вітальним словом до учасників заходу звернувся ректор КУП НАН України професор Ю. Бошицький, який підкреслив особливу місію школи – актуалізувати міжнародний юридичний потенціал і запропонувати нові вектори правового розвитку в Україні. Доповідач зазначив, що система вищої юридичної освіти нині є складною, вона взаємодіє з політичними, економічними, культурними й соціальними системами, а тому повинна істотно та динамічно впливати на світ, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. Він також звернув увагу на те, що захід відбувається в умовах сучасних політичних і правових трансформацій, кардинального оновлення

всіх ланок життя й розширення горизонтів юридичного діалогу з європейським світом.

Ю. Бошицький виголосив вітання президента Національної академії наук України академіка Б. Патона, адресоване учасникам I Міжнародної зимової школи з прав людини. Саме під егідою Національної академії наук України університет працює вже третє десятиліття.

До слова, були також запрошені генеральний секретар Європейського інституту омбудсмена, заступник омбудсмена Австрії Д. Зігеле, декан юридичного факультету Болонського університету (Італія), професор кафедри конституційного права Л. Меззетті, асоційований професор Батумського державного університету ім. Ш. Руставелі (Грузія) П. Хотенашвілі, надзвичайний посол і повноважний міністр, заступник глави місії Посольства Угорщини в Україні Л. Чаба Пап, начальник Головного територіального управління юстиції в Рівненській області О. Сальчук, перший заступник голови Рівненської обласної ради С. Свисталюк, проректор з наукової роботи КУП НАН України Н. Кудерська, директор Рівненського інституту КУП НАН України В. Якимчук та ін.

У виступах доповідачів домінувала думка про необхідність формування такої освітньої політики, яка випереджала б і реагувала на динамічні світові зміни. У глобалізованому світі заклад вищої освіти має поєднувати традиційні засади та новітні завдання в процесі підготовки майбутніх фахівців юридичного спрямування. Міжнародна зимова школа з прав людини якраз і відповідає означеним вимогам.

Після урочистого засідання відбулося перше заняття школи, яке провів Д. Зігеле.

Організатори впевнені, що цей захід сприятиме утвердженню позитивного іміджу м. Рівне та Рівненської області в правовому полі України, а також Рівненського інституту КУП НАН України як осередку правової освіти в регіоні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.02*).

Головна організація Базового координаційного центру Національної грид-інфраструктури (УНГ) в особі віце-президента Національної академії наук України, директора Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України академіка А. Загороднього підписала угоду про афілійовану участь в EGI. Афілійовані учасники мають тимчасовий статус членства (від 12 до 24 місяців), еквівалентний асоційованим учасникам, які ще не мають національної стратегії розвитку e-інфраструктур і відповідної фінансової підтримки держави та хочуть оцінити інтерес наукових співтовариств до таких e-інфраструктур.

Учасники Ради EGI відіграють ключову роль у питаннях стратегії та форми Федерації EGI і представляють вищий орган прийняття рішень, а також наглядовий орган Фондації EGI. Учасники мають повний доступ до

внутрішніх послуг, що надаються Федерацією EGI та Фундацією EGI, включно з усіма операційними інструментами, необхідними для управління розподіленою е-інфраструктурою.

Фундація EGI є неприбутковою організацією. Її було засновано в Амстердамі у 2010 р. відповідно до законодавства Королівства Нідерланди. Фундацію очолює її керівний директор доктор Я. Легре (Dr. Yannick Legre). Керує організацією Рада EGI. Щоденні операційні дії в EGI контролюються виконавчою радою.

Е-інфраструктура EGI фінансується державами та складається із сотень центрів оброблення даних і хмарних провайдерів. Ця е-інфраструктура охоплює всю Європу і весь світ.

EGI пропонує широкий спектр послуг для обчислень, зберігання даних і забезпечує підтримку дослідникам, багатонаціональним проектам та дослідницьким інфраструктурам. Послуги EGI надаються об'єднаною хмарою EGI та центрами оброблення даних EGI. Ці послуги можуть бути затребувані всіма учасниками академічних досліджень і бізнесом через EGI Marketplace. EGI надає доступ до понад 850 тис. логічних процесорів і 650 PB дискового й стрічкового накопичувачів.

EGI тісно співпрацює з іншими європейськими е-інфраструктурами, такими як: EUDAT (з трансферу та збереження даних), GEANT (з надання мережі), OpenAIRE (з формування принципів FAIR при збереженні даних і програмного забезпечення), PRACE (з надання учасникам послуг суперкомп'ютерної мережі Європи).

Підписання Угоди щодо участі в Раді EGI (провідної європейської е-інфраструктури) є логічним кроком плідної співпраці згідно з Меморандумом про взаєморозуміння на технологічному рівні, підписаним між УНГ та EGI у грудні 2011 р. УНГ – це е-інфраструктура для розподілених обчислень і оброблення даних на основі координації й управління ресурсами 26 українських наукових установ та університетів. УНГ має 14 кластерів, повністю сертифікованих й інтегрованих у Федерацію EGI з червня 2012 р. Українські ресурси доступні дослідникам через дев'ять віртуальних організацій (VO):

- CMS та ALICE (фізика високих густин енергії);
- MolDynGrid (молекулярна біологія);
- Medgrid (медична грід-система для досліджень у галузі кардіології);
- SysBio (реконструкція мереж регулювання генів);
- MatModEn (математичне моделювання в енергетичних задачах);
- CompuChemGridUA (квантова хімія);
- Multiscale (розв'язання широкого кола наукових і прикладних проблем);
- GEOPARD (розрахунок тривимірних сейсмічних повнохвильових моделей в грід-середовищі);
- VIRGO.UA (космологія й астрофізика).

Підписання нової Угоди та членство УНГ у Раді EGI стало прямим наслідком ухваленої Кабінетом Міністрів України в січні 2018 р. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України і плану заходів щодо її реалізації. У Концепції було визначено необхідність скорочення технологічного розриву у вітчизняній науці, що керується даними, шляхом розвитку й підтримки е-інфраструктур для досліджень і гармонізації з європейськими та світовими науковими ініціативами з Відкритої науки й Відкритих інновацій. Підтримка держави, яка визначила за мету стати членом ЄС, у спільному формуванні Європейської хмари Відкритої науки може забезпечити регіональне лідерство в рамках «Східного партнерства» й отримання переваг від розвитку нової промислової революції, заснованої на проривних технологіях, знаннях і даних.

Переваги приєднання до Ради EGI:

- можливість пропонувати стабільні цифрові послуги з обчислення, оброблення та збереження даних досліджень для користувачів – як науковців, так і промисловості / МСП (малих та середніх підприємств);
- більше можливостей для співпраці між дослідниками й промисловістю України й ЄС через спільні проекти та координацію, а також участь у Стратегічному й Інноваційному фондах EGI, що стимулює інноваційні проекти, узгоджені з місією та баченням Федерації EGI;
- технологічне й ресурсне забезпечення участі України у Європейській хмарі Відкритої науки (EOSC), можливість реалізації пілотного проекту для створення тематичних, інституційних і Національного хабу EOSC в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 8.03*).

Нагороди та відзнаки

Президія НАН України під час свого чергового засідання 27 лютого 2019 р. постановила присудити Золоту медаль ім. В. І. Вернадського НАН України за результатами конкурсу 2018 р. академікові НАН України О. Онищенку – за видатні досягнення в галузі дослідження й популяризації національної наукової спадщини та професорові М. Мозеру (Австрія) – за видатні досягнення в галузі україністики й соціолінгвістики.

Золоту медаль ім. В. І. Вернадського засновано Національною академією наук України з метою відзначення вчених за видатні досягнення в галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук, на честь першого президента Української академії наук – видатного вченого, академіка В. І. Вернадського, а також з нагоди 85-річчя створення академії.

Щорічно до дня народження академіка В. І. Вернадського (12 березня) присуджуються дві золоті медалі – одна вітчизняному й одна зарубіжному вченому. Медаль присуджується як за окремі наукові досягнення, так і за сукупність наукових праць (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 1.03*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Теоретико-методичні аспекти бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства

У статті обґрунтовано доцільність соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства на базі ресурсів наукової бібліотеки. Розглянуто теоретико-методичні аспекти такого дослідження з використанням різних моделей комунікації як інструмента аналізу. Представлено досвід соціально-комунікативного дослідження на прикладі конкретних опублікованих наративів.

Ключові слова: економічний наратив, інформація, моделі комунікації, наратив, соціальні комунікації, соціально-комунікативне дослідження, трансформаційне суспільство.

Історія свідчить, що в періоди суспільних трансформацій у відповідних соціумах відбуваються істотні зміни поглядів різних соціальних груп і суспільства загалом щодо моральних цінностей, формальних та неформальних норм і правил, тобто інститутів, які регулюють умови життєдіяльності цих соціумів. Не є виключенням із цього правила й Україна. Причому такі зміни супроводжуються значною активізацією соціально-комунікативної діяльності суб'єктів економічних відносин. До того ж учасники цих відносин або самі продукують певні наративи, або ж використовують у незміненому чи зміненому вигляді ті чи ті наративи, які вже є в національному та інших інформаційних просторах. Як наголошують деякі дослідники, «у традиційному розумінні наратив визначають як описовий текст певної послідовності подій, тобто як історію, розповідь, опис чи повідомлення» [1, с. 12]. Наратив також визначають як структуровану логічну розповідь [2, с. 11] і як спосіб репрезентації минулого досвіду [3, с. 16]. У ширшому соціальному плані наратив визначається як «історично й культурно обґрунтована інтерпретація певного аспекту світу з певної позиції» [4].

Загалом, наратив є предметом дослідження ряду дисциплін, насамперед філософії, філології, історії та психології. Так, у дисертації Г. Дьяковської розкривається зв'язок соціальної пам'яті та наративу. Підкреслюється, що наративи структурують соціальну реальність. Оскільки соціальна пам'ять є вибірковою, то частіше згадуються події, закріплені текстуально [5]. Корисною для розроблення методики дослідження є історична праця І. Немчинова [6], а також колективна праця вітчизняних фахівців з питань наративних психотехнологій [3], ключові положення якої напряду пов'язані з методами аналізу функціонування в системі соціальних комунікацій як таких.

Причому останнім часом наратив активніше почали досліджувати саме фахівці із соціальних комунікацій. Тут, крім монографії відомого вітчизняного вченого у сфері комунікацій Г. Почепцова з проблем сучасних

медіа, яка за короткий термін вийшла вже другим виданням [7], і монографії Л. Тимчук, присвяченої використанню цифрових нарративів в освіті [1], можна звернутися ще до деяких дисертацій. Наприклад, до присвяченої системі соціокодів у сучасному нарративному медіа-дискурсі праці А. Кондрико [8]. Фундаментальним дослідженням ролі нарративних продуктів у процесі збереження та зміцнення інформаційного суверенітету України в умовах розвитку глобальних процесів є колективна монографія вчених Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського [2].

Треба зазначити, що згадувані праці не розглядають функціонування нарративів у сфері економіки. Так, хоча книга Г. Почепцова [7] рясніє прикладами інтересу бізнесу (практично повністю іноземного) до змісту інформації, що поширюється медіа, особливо соціальними мережами, у ній бракує подібних прикладів з вітчизняного досвіду. У цій праці є розділ, присвячений медіа-впливу на економіку й політику, але наявність цього впливу на економіку в ньому, по суті, у найзагальнішому плані лише констатується через залежність її від культури в широкому тлумаченні цього терміна без усебічного аналізу механізмів такого впливу. Водночас великий інтерес для нашого дослідження становлять методичні підходи Г. Почепцова до аналізу інформаційно-психологічних механізмів функціонування нарративів як таких, особливо нарративів мобілізуючого типу [7, с. 125–126, 332–337].

До нарративів певним чином звертаються і фахівці в галузі економіки й бізнесу. Але це радше акценти на ролі інформації в прийнятті рішень, її місця в соціальній і економічній психології (психоекономіці), а не власне аналіз економічних нарративів. Хоча, як свідчить історія людства, саме певні ідеї, що поширюються у формі тих чи тих нарративів, у реальному житті стають каталізаторами відповідних змін. Так, американський дослідник Р. Шарма наголошує, що «після Другої світової війни перші роки кожного десятиліття знаменували великий поворот у розвитку світової економіки і ринків. З 1950 р. кожне десятиліття починалося глобальною одержимістю якоюсь великою ідеєю, якимось новим чинником, що мав змінити форму світової економіки й генерувати величезні прибутки» [9, с. 12]. У книзі групи українських економістів у формі науково-популярних нарративів, як зазначають її автори, зроблено спробу дослідити категорії державності, «економіки, моралі та духовності у взаємозв'язку та під різними кутами зору у контексті можливої регламентації фінансово-економічної та господарської діяльності конституційними засобами». По суті, ця праця, у якій нарративи згадуються лише в її назві, присвячена аналізу можливого розвитку соціально-економічної ситуації в Україні, а не дослідженню функціонування нарративів у економіці як таких [10].

Як одну з форм нарративів, попри незгоду деяких учених, можна розглядати й міфи, принаймні у тій їхній формі, яка функціонує в сучасному суспільстві. Адже міф як ідея втілюється у формі логічного оповідання-нарративу. Відповідний аналіз деяких міфів у сфері економічних відносин

було проведено російським ученим С. Гурієвим. При цьому він наголошував на ролі ЗМІ, що такі міфи поширювали [11].

Водночас детально інформаційно-психологічні аспекти функціонування наративів, у тому числі й економічних за своїм змістом, розглядає відомий американський аналітик Н. Талеб. Зокрема, він наголошує на так званій оманливості наративу, яка, на його думку, проявляється в схильності й потребі людини оперувати історіями, тобто «нанизувати» факти на нитку причинно-наслідкових зв'язків або ув'язувати їх в інші структури. Загалом, ключові положення праці Н. Талеба стосовно наративів загалом є вельми корисними для соціально-комунікативного дослідження наративів [12, с. 76–95].

Між тим, узагальнення напрямів наукових соціально-комунікативних досліджень, проведене В. Корнєєвим, свідчить, що, по-перше, соціально-комунікативні дослідження, які так чи так пов'язані з вивченням економічних процесів, украй малочисельні. По-друге, такі соціально-комунікативні дослідження концентруються у вельми вузькому сегменті, майже повністю пов'язаному з рекламою і зв'язками з громадськістю [13, с. 31–53]. На жаль, за останні роки ситуація із соціально-комунікативними дослідженнями економічних явищ і процесів в Україні радикальних змін поки не зазнала.

Проведений вище огляд публікацій засвідчив брак істотних праць саме з проблем бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства. Значною мірою це пояснюється, так би мовити, «молодістю» бібліотечних досліджень соціальних комунікацій. Усе зазначене вище обумовлює актуальність міждисциплінарного за своєю природою соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства на базі використання потенціалу наукових (універсальних) бібліотек.

У цій праці наратив розглядається із соціально-інформаційних позицій як форма опису, тлумачення, оцінювання та прогнозування різних явищ і процесів у минулій, сучасній та майбутній життєдіяльності конкретного суспільства, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку цього суспільства. У системі соціальних комунікацій наративи пов'язані з формуванням і розвитком психологічних настанов та стереотипів індивідів, соціальних груп і відповідного суспільства в цілому, з функціонуванням різноманітних міфів. Наративи – як тлумачення, пояснення певних ситуацій у минулій, поточній і уявній майбутній життєдіяльності певного соціуму у формі оповідань або квазіоповідань – є інформаційно-психологічною основою для формування інститутів цього соціуму, включаючи й ті з них, що регулюють його економічні відносини, так чи так впливають на всю життєдіяльність суспільства.

Тому метою представленої роботи є визначення можливостей великих наукових (універсальних) бібліотек у дослідженні соціально-комунікативних аспектів функціонування економічних наративів трансформаційного суспільства, насамперед на прикладі України.

Соціально-комунікативний підхід до аналізу економічних наративів трансформаційного суспільства обумовлює доцільність застосування різних моделей комунікації як інструментів їх дослідження. Адже наратив як такий є формою повідомлення у процесі соціальної комунікації. Тому для його дослідження варто використати формально-логічну схему, унаочнену в моделі К. Шеннона, що стала основою стандартної моделі комунікації та складається з таких елементів: джерела інформації (повідомлення), яке повинно бути передано адресату (отримувачу); передавача, що кодує повідомлення відповідно до вимог каналу зв'язку; каналу зв'язку – середовища (засобу) передавання повідомлень від передавача до приймача; приймача, що декодує повідомлення, та адресата – отримувача повідомлень [14, с. 245–246].

По суті, модель К. Шеннона відображає необхідні умови логістики наративів у процесі соціальної комунікації загалом. В економічній системі, залежно від цілей її дослідження та соціально-економічних обставин, функції елементів цієї моделі комунікації можуть ототожнюватися з фізичними і юридичними особами та економічним інститутами.

Але для наукового дослідження економічних наративів і практичного розв'язання проблем, пов'язаних з їх функціонуванням, лише моделі К. Шеннона замало. Через надзвичайну складність і багатоплановість соціально-економічних явищ і процесів для вирішення цих завдань доцільно використовувати комплекс моделей комунікації. Оскільки ж наратив, як такий, еквівалентний повідомленню в моделі комунікації, то для соціально-комунікативного дослідження економічних наративів поряд з моделлю К. Шеннона доцільно застосовувати семіотичні моделі комунікації, запропоновані Р. Якобсоном [15] і Ю. Лотманом [16].

Ці моделі акцентують увагу на змістовно-психологічних аспектах комунікації, пов'язаних насамперед з контекстом і кодами повідомлень. Так, відомий лінгвіст Р. Якобсон наголошував, що для виконання повідомленням (у нашому випадку наративом) його функцій у запропонованій ним моделі комунікації необхідні: контекст, що відображає сенс повідомлення, виявляє його зміст; код – як система символів, що застосовуються для формування змісту повідомлень і яка повністю або частково зрозуміла учасникам комунікації та контакту, що являє собою фізичний канал та психологічний зв'язок між адресантом і адресатом. Словникова структура повідомлення (наративу) залежить перш за все від мети комунікації. Якщо адресант має на меті привернути до себе увагу, то в повідомленні переважатиме емотивна функція. Прикладом тут може служити реклама. Якщо ж головним завданням комунікації буде передання змісту повідомлення, то в ньому переважатиме референтивна (денотативна або когнітивна) функція мови [15], що притаманне оглядовим і аналітичним матеріалам. З моделі Р. Якобсона також випливає, що для функціонування соціальної комунікації потрібен не лише фізичний канал зв'язку, а й психологічний зв'язок між її учасниками, без якого відправлене адресантом повідомлення (наратив) може не сприйматися

адресатом попри розуміння останнім його контексту.

Стосовно ж моделей комунікації запропонованих іншим відомим лінгвістом Ю. Лотманом, то для цілей нашого дослідження найкориснішим є положення про різні механізми тлумачення кодів у повідомленнях, поданих штучною та природною мовами. Адже від цього залежить тлумачення повідомлень (нарративів) їхніми реципієнтами [16]. Адже використання відповідних кодів у штучних мовах забезпечує однакове тлумачення змісту повідомлень (нарративів) їхніми відправниками та одержувачами. Потенціал багатозначного тлумачення кодів повідомлень у природних мовах може призводити до неоднакового тлумачення змісту нарративів різними їхніми адресатами, а також адресантами.

Інша модель комунікації, так звана модель «брамника», акцентує увагу на організаційних аспектах поширення повідомлень, включаючи нарративи. Адже саме посередник («брамник») між джерелом інформації та її кінцевим отримувачем вирішує, які саме повідомлення мають надходити до адресата [17, с. 49–50]. Тобто йдеться про передавання в процесі комунікації не стільки інформації, скільки впливу на аудиторію. Так, у ролі «брамника» може виступати редакція засобів масової інформації.

Умови комунікації, а отже, й умови поширення нарративів, дещо відмінні від механізмів, притаманних моделі «брамника», ілюструє модель комунікації, що отримала назву «спіраль мовчання». Вона показує, як ЗМІ можуть маніпулювати громадською думкою через надання можливості висловлення меншості за рахунок більшості. У результаті більшість, не знаходячи підтримки своєї позиції в ЗМІ, замовкає. У спостерігача ж, що користується ЗМІ для аналізу певної соціально-економічної ситуації, може сформуватися хибне уявлення про неї [17, с. 46–47].

Для соціально-комунікативного аналізу нарративів важливий не лише їхній зміст, а й соціальні, економічні та психологічні характеристики авторів (відправників) і отримувачів цих нарративів. Тому учасників соціальних комунікацій доцільно розглядати відповідно до їхніх соціальних ролей, використовуючи з деякими корективами поділ, прийнятий к економіці. Критерієм поділу виступає однотипність суспільних функцій цих учасників. За таких умов вони поділятимуться на населення (домогосподарства); комерційні організації, приватні підприємці; некомерційні організації; органи державної та місцевої влади та управління [18, с. 56, 65–66]. Причому в соціальних комунікаціях, де одним з учасників цього процесу є населення, як правило, циркулюють економічні нарративи, сформовані на основі масової та спрощеної спеціальної інформації. У соціальних комунікаціях, де переважають комерційні організації, домінують, як правило, нарративи на базі спеціальної інформації.

Різні пари зазначених учасників соціальних комунікацій впливатимуть не лише на характер змісту економічних повідомлень (нарративів) у комунікаціях, а й на ступінь публічності/конфіденційності таких повідомлень (нарративів). Для бібліотечного дослідження доступні нарративи зафіксовані на

друкованих і цифрових носіях інформації. Хоча аналіз відкритої інформації певною мірою дає змогу формувати уявлення також і про конфіденційну (непублічну) інформацію.

Для адекватного розуміння генезису та функціонування економічних наративів у процесах соціальної комунікації в Україні коротко зупинимося на економічних і соціально-психологічних характеристиках українського суспільства як трансформаційного (перехідного). Ключовою ознакою економічних і загалом соціальних змін у такому суспільстві є радикальна зміна форм власності на засоби виробництва, що відбувалося протягом трьох останніх десятиріч в Україні й інших пострадянських державах. Із цим пов'язані й інші зміни соціальних ролей різних верств населення, що позначилося так чи так на їхній комунікативній поведінці.

Наслідком подібних змін можуть бути психологічні кризи, яких зазнають як окремі індивіди, так і цілі соціальні групи. Під кризою фахівці розуміють «стан, породжений проблемою, що постала перед індивідом, якої він не може уникнути та яку він не може розв'язати за короткий час звичним способом». Він «виявляється у втраті основних життєвих орієнтирів (цінностей, базової мотивації, поведінкових патернів) і виникає в результаті перешкод у звичному перебігу життя людини» [19, с. 17–18]. Це, у свою чергу, відображається в змісті різних економічних наративів, що наповнюють інформаційний простір українського суспільства. Ця трансформація українського суспільства відображена в джерелах інформації, представлених у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, включаючи власні інформаційно-аналітичні та довідково-бібліографічні видання НБУВ, які разом з доступом до Інтернету надаються користувачам.

Водночас специфіка трансформаційного суспільства виявляється в широкому розмаїтті та високій мінливості притаманних йому наративів. При цьому значного поширення набувають економічні міфи. Не заглиблюючись у дослідження цього феномена, зазначимо, що в цій праці міф розглядається як усталена ментальна конструкція, що пояснює оточуючий світ і внутрішній світ людини, хоча й не зовсім адекватно відображає його, та притаманна певним соціальним групам або суспільству в цілому в одній або кількох країнах. Міфи знаходять свій вияв у відповідних наративах. Доволі часто міфи трактуються як антипод реальності. Однак учасники соціальних комунікацій можуть сприймати міфічні повідомлення як реалістичні. Саме на цьому трансформаційно побудовано використання міфів як інструмента соціального впливу. Трансформаційний характер сучасного українського суспільства, у свою чергу, лише сприяє міфотворчості.

Загалом дослідження соціально-комунікативних аспектів функціонування економічних наративів трансформаційного суспільства є вельми складним, багатограним процесом, що потребує змістовного аналізу великих обсягів повідомлень. Тому його організація на базі великої наукової (універсальної) бібліотеки створює хороші можливості для залучення

різноманітних джерел інформації з метою вивчення економічних наративів трансформаційного суспільства.

Ідеться про широкий спектр джерел, які не лише містять різні наративи, а й дають змогу сформуванню уявлення про суспільні цінності, інтереси, поінформованість та інші характеристики учасників соціальних комунікацій. Наприклад, громадсько-політичні й ділові друковані та електронні ЗМІ містять, власне, наративи, які відображають економічні аспекти життєдіяльності суспільства, а також так чи так описують умови, у яких ці наративи формуються. Наукові та аналітичні видання можуть містити як теоретичні й методичні положення, що можуть використовуватися при дослідженні економічних наративів, так і інформацію про суспільні умови формування та функціонування наративів. В останньому випадку йдеться, наприклад, про результати соціологічних опитувань, що дають змогу вивчати цінності, настанови, мотивацію та інші аспекти ментальності учасників соціальних комунікацій. Також значний матеріал для дослідження умов формування та функціонування економічних наративів трансформаційного суспільства дають джерела різноманітної статистичної інформації, що містяться у бібліотечних фондах і доступні через Інтернет. Їх аналіз дає змогу краще зрозуміти матеріальні умови суспільства, у яких формуються та функціонують наративи.

Причому для соціально-комунікативного аналізу економічних наративів, притаманних суспільству на певних етапах його розвитку в поєднанні з іншими джерелами інформації, можуть використовуватися навіть деякі класичні художні твори. Автори таких творів, по суті, так чи так іноді документували певні економічні та інші погляди, притаманні конкретному соціуму в конкретний історичний період. Використання відповідних фрагментів таких творів для соціально-комунікативного дослідження може бути корисним не лише в економіко-історичному, а й методичному сенсі.

Яскравим прикладом подібного ефективного поєднання в процесі дослідження різних джерел інформації може служити фундаментальна праця відомого французького економіста, професора Вищої школи соціальних наук і Паризької школи економіки, оглядача газет Liberation та Le Monde (Франція) Т. Пікетті «Капітал у XXI столітті». Зокрема, Т. Пікетті, аналізуючи відображення економічних умов життєдіяльності минулого суспільства у творах О. Бальзака і Д. Остін, пише: «У більшості цих романів фінансові, соціальні та психологічні обставини окреслюються на перших кількох сторінках і зрідка згадуються далі, тож читач не забуде нічого, що виокремлює героїв роману серед решти суспільства: грошових параметрів, які формують їхні життя, їхніх суперників, їхні стратегії та їхні надії» [20, с. 421].

По суті, зазначене дослідження Т. Пікетті місцями має доволі чіткі ознаки соціально-комунікативного. Адже він не лише зацентрував увагу на суспільно-економічних настановах представників певної епохи, а й окреслив істотні ознаки тодішньої економічної ситуації, що відрізняють її від

нинішньої. Так, аналізуючи економічні настанови французького й британського суспільств на початку XIX ст., Т. Пікетті зазначає, що тоді «грошові параметри були надзвичайно стабільними у вільному від інфляції світі, описуваному обома романістами, тож вони могли точно визначити, наскільки великий дохід (чи статки) були необхідні, щоб піднятися над посередністю та жити з мінімальною вишуканістю. Для обох письменників матеріальним і психологічним порогом був рівень, приблизно в 30 разів вищий за середній дохід того часу. Нижче за цей рівень, на думку героя Бальзака чи Остін, жити гідно було важко. Перейти цей поріг здавалося цілком можливим, якщо особа входила до найбагатшого 1 % (або, ще краще, наближалася до верхніх 0,5 чи навіть 0,1 %) французького чи британського суспільства XIX ст.» [20, с. 420]. І хоча Т. Пікетті радше звертається до наративів з художньої літератури як до інструментів економіко-історичного, ніж соціально-комунікативного дослідження, його підхід з розширення спектра джерел соціально-комунікативного дослідження економічних за своїм змістом наративів видається корисним і перспективним.

Отже, використання різноманітних бібліотечних фондів у поєднанні з доступом до Інтернету дає змогу комплексно досліджувати такий соціально-комунікаційний феномен трансформаційного суспільства, як економічні наративи. Але перед аналізом конкретних наративів зазначимо, що в певній частині економічних за своїм змістом наративів присутня й інша тематика. Іноді через таку тематичну строкатість відповідний наратив за його змістом одночасно можна розглядати, наприклад, як економічний, соціальний, політичний тощо. Причому особливо часто це стосується тих типів соціальних комунікацій, де адресатом повідомлень-наративів виступає населення.

Для соціально-комунікативного дослідження економічних за своїм змістом наративів в українському суспільстві як трансформаційному варто розглядати відповідні публікації в ЗМІ або в інших відкритих джерелах інформації. При цьому треба враховувати зазначені повідомлення-наративи, що функціонують у соціальній комунікації типу «комерційне підприємство – населення». Специфіка ЗМІ, як комерційного підприємства, полягає в тому, що ключовою умовою його існування є привернення та утримання уваги читачів. Саме від цього залежать всі доходи ЗМІ, включаючи доходи від реклами, спонсорської підтримки з боку інших юридичних і фізичних осіб тощо. Тому саме інтерес з боку населення до відповідного типу інформації визначає інформаційну політику конкретних ЗМІ. Хоча за таких обставин можуть виникати певні суперечності при формуванні повідомлень-наративів, наприклад між їхньою об'єктивністю та сенсаційністю.

Специфіка ж населення як споживача економічної інформації (наративів) полягає в такому. Інформаційна діяльність населення та пов'язане з нею ухвалення економічних (господарських) рішень здійснюється індивідуально або в невеликих групах. Невисокий професійний рівень значної частини населення в галузі економіки обмежує його можливості у

сфері аналізу відповідної інформації. Тому переважна більшість населення приймає економічні рішення на підставі власного досвіду та інтуїції, до того ж нерідко під впливом емоцій. Усе це потенційно робить населення об'єктом значного інформаційно-психологічного впливу з боку інших, краще професійно підготовлених і організованих суб'єктів соціальних комунікацій. Це відображається і в економічних нарративах ЗМІ, деякі з яких ми проаналізуємо.

Зокрема, ЗМІ доволі регулярно висвітлюють питання міграції громадян України за кордон, насамперед трудової міграції. Порівняємо (у хронологічному порядку) кілька публікацій ЗМІ на цю тему. У січні 2018 р. в інформаційно-аналітичному тижневику «Дзеркало тижня» з'явилася стаття Ю. Мостової та С. Рахманіна «Кровотеча», де представлено результати опитування громадян України, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Ця публікація насичена статистичними даними, ілюстрована діаграмами та супроводжується коментарем фахівця з питань міграції доктора економічних наук А. Гайдуцького [21]. Високий рівень виконання цієї статті, системний аналіз теми міграції в Україні робить її корисною як для вчених і практиків у галузі економіки, соціології, соціальної психології тощо, так і пересічних громадян, зацікавлених питаннями міграції, включаючи трудову міграцію. І хоча на ряд практичних питань у сфері міграції цей нарратив відповіді не дає, він, завдяки глибокому аналізу цієї актуальної для України проблеми, служить добрим запобіжником проти різноманітних міграційних міфів. Ця публікація підтримує імідж тижневика «Дзеркало тижня» саме як інформаційно-аналітичного тижневика.

Питання трудової міграції з України стало темою номера журналу «Корреспондент» у вересні 2018 р. Ця тема опрацьована доволі ґрунтовно: наводяться статистичні дані про заробітки в Україні та за кордоном, представлено точки зору ряду експертів, проаналізовано мотивацію трудових мігрантів. Окремо розглядається міграція з України за кордон фахівців у галузі інформаційних технологій [22]. Цей нарратив має економічний і соціально-психологічний характер та може бути цікавим як ученим і практикам з цих галузей знань, так пересічним громадянам. Причому останній категорії читачів висвітлення міграційної теми в журналі «Корреспондент» із суто практичної точки зору може дати більше корисної інформації, ніж згадуваний вище матеріал із «Дзеркала тижня». Загалом же згадані нарративи на міграційну тематику сприяють підтримці іміджу видання «Корреспондент» як переважно інформаційно-аналітичного журналу.

Вельми оригінальну форму висвітлення теми трудової міграції з України обрав журнал «Новое время страны», надрукувавши у серпні 2018 р. у рубриці «Бизнес» короткі публіцистичні нотатки про 13 громадян України, що відправилися до Польщі з метою пошуку роботи й навчання. Інформація про кожного з них подається у формі коротких есе та фотографій [23]. Причому професійна структура цієї вибірки зовсім не відповідає структурі контингенту українських трудових мігрантів у Польщі. Серед героїв цього

матеріалу переважають люди творчих професій, студенти, підприємці, лише по одному працівнику в промисловості, сільському господарстві й на будівництві.

Складається враження, що таким своєрідним нарративом редакція прагнула не відобразити реальний стан української трудової міграції в Польщі, а, подавши читачам оригінальний за формою матеріал на актуальну тему, хотіла поліпшити конкурентні позиції цього журналу на інформаційному ринку. Така форма подання нарративу, через неадекватне відображення міграційного процесу, не надає корисних відомостей фахівцям і громадянам, яких цікавлять умови трудової міграції за кордон. З іншого боку, оскільки публіцистичні нотатки в журналі «Новое время страны» подано природною, а не спеціальною мовою, то через можливість багатозначного тлумачення кодів, притаманного природній мові, у молодших за віком і менш досвідчених читачів імовірно виникнення згадуваного вище ефекту «оманливості нарративу» з усіма його наслідками.

До речі, у цьому ж номері журналу «Новое время страны» подано велике інтерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України академіка НАН України Е. Лібанової, де, крім іншого, на професійному рівні розглянуто деякі питання міграції населення [24].

Окремо треба зазначити, що економічні нарративи в Україні широко використовуються політиками напередодні чергових виборів. Часто зміст і характер подання інформації в таких нарративах підпорядковано передвиборним цілям відповідних кандидатів, а не завданням об'єктивного аналізу розвитку економіки України. Так, аналіз, проведений у рамках виконання планової теми досліджень Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, показав, що саме таким передвиборним цілям підпорядковано «Новий економічний курс України – Стратегія інноваційного розвитку», презентований у вересні 2018 р. лідером ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко. Презентація цього економічного нарративу як національної програми реформ не відповідає дійсності. Коротко наведемо підстави для такого висновку.

По-перше, при підготовці «Нового економічного курсу України» не дотримано вимог, яких потребує національна економічна програма. Зокрема, відсутній комплекс конкретних правових, економічних і адміністративних процедур, які можуть використовуватися в практиці державного й місцевого управління та бізнесу.

По-друге, змістовна структура «Нового економічного курсу України» не відповідає структурі економічної діяльності в Україні. Деякі надзвичайно важливі сфери української економіки, наприклад зовнішня торгівля й міжнародна конкуренція, у ньому взагалі не розглядаються.

По-третє, автори цього документа, по суті, проігнорували проблеми, що постали перед українською економікою через гібридну агресію Росії,

оскільки кілька декларативних висловлювань з цього приводу в тексті зазначеного документа не можна вважати повноцінним аналізом.

По-четверте, критикуючи дії влади, автори «Нового економічного курсу України» не наводять точку зору опонентів. Для аналізу ж ряду проблем української економіки автори, за виключенням лише деяких розділів, мало користувалися даними економічної статистики. Вагома частина тексту цього документа має декларативний характер і не відповідає рівню підготовки фахових документів сфери державного управління.

Водночас тенденційне висвітлення ряду економічних проблем України, розстановка акцентів у тексті, неповне подання інформації при висвітленні певної проблеми, ігнорування позиції опонентів дає підстави вважати, що цей документ призначеной насамперед для передвиборної агітації ВО «Батьківщина» на президентських і парламентських виборах 2019 р.

Отже, трансформація українського суспільства супроводжується радикальними змінами моральних цінностей, формальних і неформальних норм і правил, тобто інститутів, які регулюють умови його життєдіяльності. Це знаходить своє відображення в економічних наративах як формі опису, тлумачення, оцінювання та прогнозування різних явищ і процесів у його минулій, сучасній та майбутній економічній діяльності, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку економіки. Проведене бібліотечне соціально-комунікативне дослідження економічних наративів з використанням різних моделей комунікації засвідчило, що учасники комунікації доволі часто використовують їх з різною метою. Зокрема, відправник економічного за змістом наративу може прагнути не просто поінформувати його отримувача, а маніпулювати ним. До таких дій, наприклад, вдаються як політичні організації в пошуках голосів виборців, так і ЗМІ, які за рахунок сенсаційної подачі матеріалу прагнуть поліпшити свої позиції на інформаційному ринку.

Список використаних джерел

1. *Тимчук Л. І.* Цифрові наративи в навчанні майбутніх магістрів освіти: історія, реалії, перспективи розвитку / Л. І. Тимчук ; наук. ред. М. П. Лещенко. – Київ : САММІТ – КНИГА, 2016. – 390 с.
2. Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст : [монографія] / кер. проекту В. Горвий [та ін.]. – Київ, 2017. – 208 с.
3. Наративні психотехнології / за заг. ред. Н. В. Чепелевої. – Київ : Главник, 2001. – 144 с.
4. Наратив [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрана.

5. *Дьяковська Г.О.* Наратив як форма буття соціальної пам'яті : автореф. дис. ... канд. філос. наук / Г. О. Дьяковська. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 2011. – 17 с.
6. *Немчинов І.* Оповідальна ідентичність. Джерела російського великого історичного наративу / І. Немчинов. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 372 с.
7. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації / Г. Почепцов. – 2-ге вид. – Київ : Спадщина, 2014. – 462 с.
8. *Кондрико А. А.* Інформаційна система соціокодів у сучасному наративному мадіадискурсі : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 / А. А. Кондрико ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2014. – 20 с.
9. *Шарма Р.* Передові країни. В очікуванні нового «економічного дива» / Р. Шарма. – Київ : Наш формат, 2018. – 296 с.
10. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України / за заг. ред. проф. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : Терно-граф, 2013. – 551 с.
11. *Гуриєв С.* Мифы в экономике: Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев. – М. : Альбина Бизнес Букс, 2006. – 210 с.
12. *Талєб Н. Н.* Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / Н. Н. Талєб. – Київ : Наш формат, 2017. – 392 с.
13. *Корнєєв В. М.* Актуальний стан і перспективи розвитку наукових досліджень соціальних комунікацій в Україні / В. М. Корнєєв. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 342 с.
14. *Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1963. – 830 с.
15. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
16. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера / Лотман Ю. М. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.
17. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; Київ : Ваклер, 2001. – 656 с.
18. *Кулицький С. П.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління / С. П. Кулицький. – Київ : МАУП, 2002. – 224 с.
19. *Любіна Л. А.* Теоретико-методологічний аналіз проблеми досліджень життєвої кризи особистості / Л. А. Любіна // Особистість в умовах кризи: соціально-психологічний вимір. – Чернівці : Технодрук, 2018. – С. 14–23.
20. *Пікетті Т.* Капітал у ХХІ столітті / Т. Пікетті. – Київ : Наш Формат, 2016. – 693 с.
21. *Мостова Ю.* / Ю. Мостова, С. Рахманін, С. Кровотеча // Дзеркало тижня. – 2018. – № 3. – С. 1–4.

22. *Дрозд О.* Страна уезжает / О. Дрозд // Корреспондент. – 2018. – № 18. – С. 22–26; *Байвидович О.* Эмиграция мозгов / О. Байвидович // Корреспондент. – 2018. – № 18. – С. 28–31.
23. Исход в Польшу // Новое время страны. – 2018. – № 30. – С. 29–43.
24. *Либанова Э.* Нас 42 миллиона / интервью О. Духнич // Новое время страны. – 2018. – № 30. – С. 48–51.